

5157/1-א

1.

מדינת ישראל

משרדי המנושלה

משרד

משרד
התעסוקה
וענייני צעירים

לשכת מנהל משרד העבודה

י.בן.אהרון - חומי קיסני

הגן הלאומי - לילך סניטל

24.2.1988

מס' תיק מקורי

מדינת ישראל
ארכיון המדינה

מחלקה

שם תיק: בן אהרון - תיק ללא שם

מזהה פנימי: א-1/5157

מזהה פריט: R00034d

תאריך הדפסה: 02/11/2020

כתובת: 3-312-5-7-5

24 בפברואר 1988

אל: מר נדב ענר

מאת: יחזקאל דרור

מר ענר היקר,

מאחר ו"התנדבת" לעבור על טיוטת ספרי תזכיר לראש הממשלה, הריני אכן מבקש ממך להתחיל במלאכה.

העבודה, המקיפה למדי, תצא לאור בארבעה חלקים: א. מצב האומה; ב. לבנות מדינה; ג. הגיון-הציונות; ד. פריצות-דרך לישראל. בינתיים גמרתי טיוטא שניה של החלק השני והשלישי, המצורפים בזה. שאר החומר -- יגיע בקרוב.

הטיוטא עוד לא משקפת את ההחלטה להוציא העבודה בארבעה המשכים, אך את זאת אסדיר בנוסח הסופי. לכן, אנא אל תשים לב לספרור הפרקים והעמודים והתיחסויות לפרקים קודמים וכד' -- כי את זאת אערוך מחדש. כן אוסיף כמובן לכל חלק מבוא המסביר את ההקשר הרחב של כלל העבודה. בנוסף לכך אני מתכוון להכניס תיקונים ותוספות, אך אין באלה לשנות את עיקר הרעיונות. מה שאני כן מעונין בו מאד אלה הן הערותיך, תגובותיך, הצעותיך וכד' -- בגילוי הלב המקובל על שנינו.

תודה על נכונות המאמץ; ובצפיה לשמוע ממך כאשר תספיק לעבור על החומר.

יחזקאל דרור

1. Introduction

2. Methodology

3. Results

4. Discussion

5. Conclusion

6. References

7. Appendix

קצת
 (למה קצת?)
 קצת!
 !

באם מסוגל הוא היה צריך להיות מניח

באם מסוגל הוא היה צריך להיות מניח באקראי?

$\frac{112}{112}$
 (אם צריך - חישוק אלקטרוני כפייתיים דגמקראי באופן המסלול.

(הסיבות קולטות מתיאור - ^{אולי} מסתובבת אוקראינה כל שנתחיל את יום.)

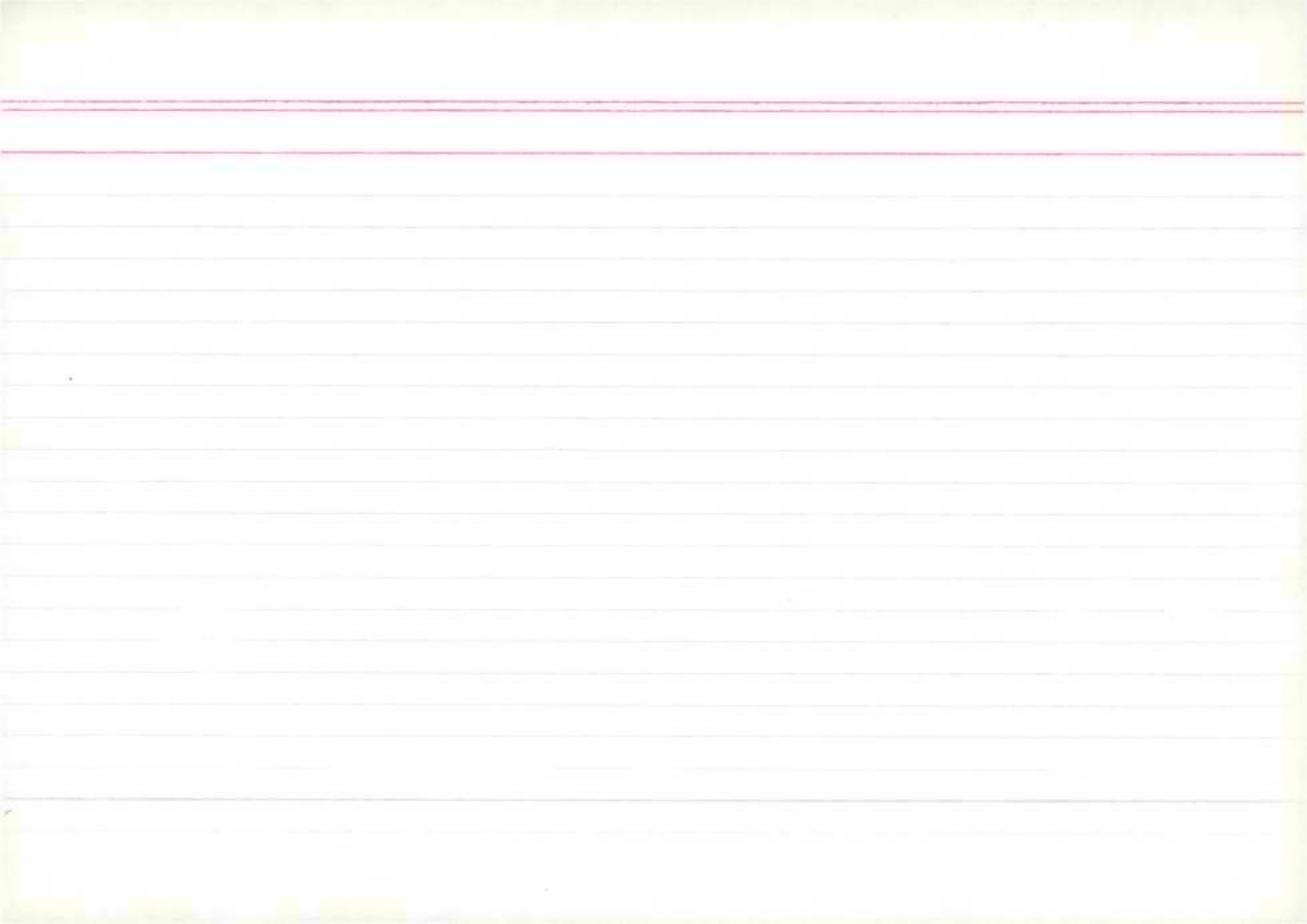
112

יבנה הפסוק זה בלבד - אך שובן הלבא זכר אמר זכור זכור - כי
 מה הולך זה מה האלילים הולך - אולי, תבט יום וזכר.

קצת
 קצת
 קצת

$\frac{112}{112}$
 אולי קצת - אולי קצת!

קצת קצת
 קצת קצת

חלק שלישי:

הציונות כמצפן למדיניות

יד. פתיחה: ערכים לצורכי מדיניות

(א) מבנה החלק השלישי

יד/1. החלק השני של התזכיר עסק בנושא פרוזאי מאד והרי הוא טיב הממשל. גם אם הנושא הוא חשוב ושיפורים בטיב הממשל המה הכרחיים לפריצות-דרך וגם לעצם המשך התפתחותה של מדינת ישראל, בכל זאת מבין אני לנפשך באם מצאת את החלק הקודם מייגע במקצת והוא לא עורר בד התרגשות. על כך תצופה בחלק הזה של התזכיר העוסק בנושאים אידאולוגיים וערכיים. בכך בא החלק הזה להשלים את הבסיס הדרוש לדיון בפריצות-דרך בחלק הבא של התזכיר -- שכן "פריצת-דרך" פירושו קפיצה קדימה בהגשמתם של יעדים וערכים ולכן אין אפשרות לדון בהם ללא הבהרת היעדים המוצעים לקביעת מדיניותה של ישראל. לא כל היעדים לישראל הם ייחודיים לה, שכן למשל שאיפה לבטחון היא מטרת-מדיניות ראשונה במעלה בכל מדינה. יחד עם זאת, מאחר וישראל ייחודית בבסיסה ושאיפתה הציונית, הרי שהבהרה של מהות הציונות וערכיה הוא הכרחי לצורך קביעת מדיניות בכלל ופריצות-דרך בפרט. על צורך זה בא החלק הנוכחי לענות.

יד/2. אולם קודם לדיון במהות הציונות והצעות לניסוחה מחדש לצורכי קביעת מדיניות, דרוש לבחון עד כמה באמת הציונות צריכה לשמש מצפן-מדיניות לישראל. לכך שתי תשובות אפשריות: הראשונה היא ערכית וקובעת כאקסיומה

שהציונות משמשת ערך עליון לישראל. עמדה זו אפשר לקבל או לדחות. כן, משאירה היא פתוחה את השאלה מה המשמעות של "ציונות" ואין בה תשובה לבעיה כיצד להחליט כאשר צרכים של ישראל כמדינה שונים והצרכים של קידום הציונות. כמו כן אין האקסימומה קובעת עד כמה הציונות היא ערך בלעדי למדינת ישראל, או שמא יש גם מקום לערכים נוספים שאינם נובעים מהציונות ואינם נבלעים בה ומה המשקל שיש לתת להם לעומת הציונות בקביעת מדיניותה של ישראל. יחד עם זאת, במדה ומקבלים כאקסיומה שהציונות היא הנורמה העליונה של מדינת ישראל -- הרי שנתון עקרונית מצפן מדיניות.

יד/3. אני אישית מקבל את הציונות, כפי שאני מציע לתפוס אותה, כנורמה בסיסית למדינת ישראל. יחד עם זאת, אינני יכול להתעלם מהעובדה שלמעשה מדינת ישראל איננה מתנהגת לפי ערכי הציונות, איך שלא נפרש אותם. אכן ישראל מאופיינת על ידי סתירה מרחיקת-לכת בין דביקות הצהרתית של המנהיגות הלאומית בערכי הציונות לבין ההתנהגות הלכה למעשה, בה יעדים פרגמטיים מקבלים על-פי-רוב עדיפות -- אם כי בהשוואה למדינות דמוקרטיות אחרות ישראל ממשיכה להצטיין בדביקות רבה באידאולוגיה קולקטיבית של הציונות. על תופעה זו עוד אדון בהמשכו של פרק זה. יותר מרחיקת לכת היא העובדה שבנושאים רבים חלקי ציבור גדולים דוחים את עליונות ערכי הציונות כמצפן למדיניות ומעדיפים יעדים אחרים, כגון העלאת רמת הצריכה על-חשבון משיכת עולים. מצב עובדתי זה מחזיר אותי לשאלה עד כמה צריכה הציונות לעמש ערך עליון למדיניותה של ישראל ולתשובה השניה, הלא-אקסיומתית, לה והיא שגם בשיקול ריאלי-פוליטי ישראלי חיוני למדינת ישראל לדבוק בציונות כנותנת משמעות ובסיס הכרחי לקיומה ולמאמץ הדרוש לקידומה. בכך עוסק פרק ט"ו המציג

את הטיעון שמדינת ישראל זקוקה לציוניות לא פחות מאשר הציונות זקוקה למדינת ישראל.

יד/4. בין שנקבל את הציונות אקסיומטית כנורמה עליונה של ישראל ובין שנגיע למסקנה שעל ישראל לדבוק בערכי הציונות מתוך צרכי קיומה של ישראל כמדינה, המסקנה העקרונית היא אחת: על הציונות לשמש מצפן-מדיניות עליון לישראל. אלא שמסקנה זו בצורה הכללית אינה משמעותית לקביעת מדיניות ולפריצות-דרך, להבדיל אולי מחינוך. שכן, דרוש לפרט את התוכן של הציונות בצורה תיפעולית הניתנת ליישום לסוגיות המדיניות של ישראל כדי שתוכל למעשה לשמש מצפן מדיניות למדינת ישראל. יתר-על-כן, דרוש לעמוד על העדיפויות של עיקרי הציונות השונים בנסיבות נתונות על-מנת שיוכלו לשמש קריטריונים להחלטות הממשיות העומדות בפניך ובפני מדינת ישראל. בפיתוח כזה של ערכי הציונות, תוך התאמתם לנסיבות הצפויות, עוסק פרק ט"ז בצורה של בירור וניסוח עיקרי "הגיון-הציונות".

יד/5. על-מנת שהציונות תשמש כמצפן מדיניות לישראל לא די לשכנע אותך שהדבר מוצדק ערכית ודרוש לאומית, מה עוד ובודאי זו דעתך ממילא. גם לא די לפתח ולהבהיר את הגיון-הציונות, גם אם הדבר דרוש. שכן כדי הלכה למעשה לפעול לפי הגיון-הציונות דרוש שהדבר יתקבל על הציבור. רק רה-ציוניזציה של ישראל מאפשרת לך הלכה למעשה לפעול לפי הגיון-הציונות. זה הדין מאחר וללא תמיכה דמוקרטית רחבה בציונות חסר לך הבסיס הפוליטי החיוני לקידומה של הציונות הלכה למעשה כיעד מרכזי ומצפן-מדיניות לישראל. כן, קיים נימוק נוסף בגללו רה-ציוניזציה של ישראל הכרחית במיוחד לצורך פריצות-דרך: רק

הה-ציוניזציה של ישראל תגייס את המרץ והמאמץ הלאומי החיוניים
לפריצות-דרך.

יד/6. כן, כדי לקדם את הגשמת הציונות, בין על-ידי מדינת ישראל ובין על-ידי פעילות אוטונומית בעם היהודי, דרוש להגביר את מידת הדביקות בציונות בקרב העם היהודי בגולה. הדבר חיוני כדי שישראל תקבל את התמיכה הדרושה בפעולותיה לקידום הגשמת הציונות; הדבר חיוני לגרימת עליה לישראל; הדבר חיוני כדי להבטיח למדינת ישראל את המעמד בעם היהודי התואם את צרכי הגשמת הציונות; והדבר דרוש כדי שהעם היהודי בכללותו יפעל להגשמת הציונות, ללא תלות מתמדת ביוזמות של ישראל -- אלא גם כגורם המדברן ודוחף את ישראל ללכת בדרכי הגשמת הציונות. בצרכי הה-ציוניזציה של ישראל וציוניזציה גוברת של העם היהודי עוסק פרק י"ז, האחרון בחלק זה של התזכיר.

(ב). ניתוח ערכים

יד/7. חלק זה של התזכיר עוסק בערכים ואידאולוגיה. לכן, הוא יותר סוביקטיבי מהקודמים ויש בו מקום רב יותר להבדלי השקפות וחילוקי דעות. היותי מעוניין בליבון ערכי לא לשמו אלא בעיקר לצורכי מדיניות מקל במקצת על המלאכה, שכן לא נודעת משמעות מעשית לחילוקי דעות שאין להן השלכה ישירה להחלטות ממשיות בעתיד הנראה לעין. למשל, אף שאטען שאין הציונות צריכה לדגול בריכוז כל העם היהודי בישראל, תומך ניתוחי בעליה גדולה ככל האפשר

ובמאמץ עילאי לרכז בישראל לפחות שישה מליון יהודים. לצרכי מדיניות אין נפקא מינה האם היעד הסופי הוא שישה מליון יהודים בארץ או ריכוז כל העם היהודי במדינת ישראל, שכן דרוש מאמץ עליון לעידוד העליה בין אם נבחר ביעד המצומצם יותר, שגם הוא שאפתני מאד, או ביעד הרחב יותר.

יד/8. יחד עם זאת, אין אני מגביל את בירור ערכי הציונות לחיוני לצורכי החלטות במובן הצר של המושג, אלא מרחיב אני את היריעה לבחינה-מחדש של עיקרי הציונות. זאת, מתוך החשיבות הערכית של הנושא מעבר לשמושו כקריטריוני החלטה. יחד עם זאת, אנא הבחן בין אי-הסכמה עם ניתוחי ברמה האידאולוגית הטהורה לבין השלכות המדיניות אליהן אני מגיע -- שכן במקרים רבים נוכל להסכים על מסקנות המדיניות, אני מקווה, גם אם נחלוק אולי על התפיסה הערכית העקרונית. הבירור הרחב יותר של ערכי הציונות גם יעזור לך לקבוע ביתר קלות היכן אתה אולי חולק עלי במסקנות המעשיות. בדרך זו אני משתדל לעמוד בהבטחתי להבחין בין ניתוח מקצועי לבין שיפוט ערכי אישי ולאפשר לך להעזר בניתוחי המקצועי תוך יישום הערכים שלך כשהם שונים משלי.

יד/9. חלק זה של התזכיר בוחן מחדש קונצפטים מקובלים רבים ומעמיד אותם במבחן ערכי ומעשה, תוך נגיעה בסוגיות של על סף הפסול לחשיבה. הציונות היא אידאולוגיה פוליטית, דהיינו היא מיועדת להגשמה, בנבדל מתפיסות מוסריות וגם דתיות שאין מבחנן במידת הינתנותן לביצוע על ידי ייצורי בשר ודם. במלים אחרות, הציונות היא בחזקת חזון מעשי. מצד אחד עליה להציג שאיפות תובעניות שחלקן מעבר לניתן לביצוע בעתיד הנראה לעין. אך יחד עם זאת על הציונות להיות מעוגנת היטיב במציאות ועליה לתאום נסיבות

משתנות, כדי שתהיה ניתנת להגשמה לפחות בחלק מעיקריה. לכן, יש לבחון מחדש את ערכי הציונות לאור השינויים המרחיקים לכת בנסיבות מאז נוסחו עיקריה. למשל, אם לחזור לדוגמא שכבר עמדתי עליה, המושגים של "עם בריא היושב על אדמתו" שהינחו חלקים גדולים מההגות הציונית הם מיושנים לחלוטין ולא יכולים לשמש לא כחזון אוטופי ולא כחזון לביצוע. לכן, אחת הגישות העיקריות לבחינה ולניסוח מחדש על עיקרי הציונות היא בדרך התאמתה להערכת המצב שהוצגה בחלק הראשון של התזכיר. העובדה המדהימה שבמדינת ישראל ממעיטים לעסוק בעידכון וניסוח מחדש של עיקרי הציונות מוסיף ומחייב אותי לעמול על מלאכה זו; שכן, אלא אם כן עיקרי הציונות תואמים את המציאות -- אין הם יכולים לשמש מצפן מדיניות למדינת ישראל.

יד/10. אך "מציאותיות" היא רק אחד מהמאפיינים עליהם מצווים ערכי הציונות, כאשר המאפין העיקרי השני הוא החזון שמעבר למציאות ומגמותיה, הבא להשפיע על המציאות אך אינו חייב להיות כולו בר-ביצוע. פן זה של הציונות אינו נתון לבדיקה מעין-מקצועית דוגמת ההתאמה לנסיבות משתנות, אלא הוא בעיקרו ענין לשיפוט ערכי טהור. למשל, גם אם נניח שהערך של יישוב ארץ ישראל השלמה אינו ניתן לביצוע בעתיד הנראה לעין, אין בכך כדי לפסול אותו כערך בסיסי של הציונות בעיני הדוגלים בו. שכן, ערך בסיסי אינו חייב לעמוד במבחן הבציעות כדי לשמור על אופיו הערכי, אם כי כשבאים לקבוע מדיניות יש להבחין בין ערך היכול לשמש יעד למדיניות ראלית לבין ערך שמחזיקים בו עקרונית והממתין להזדמנות נאותה כדי ליהפך ליעד מדיניות ממשית.

יד/11. יתר-על-כן, השאלה האם ערך הוא ראלי או אוטופי היא לעתים מזומנות עמומה וגם בחלקה יחסית: נניח ויש עשרה אחוז סיכוי להגשים ערך. אם בעיני הערך בו מדובר הוא חשוב מאד אבחר במדיניות הנותנת לי את הסיכוי של עשרה אחוז להגשמתו, גם אם הדבר כרוך בעלות גבוהה. לעומת זאת, אם הערך אינו כל-כך חשוב בעיני אומר שאין זה "שפוי" לבסס מדיניות יקרה על הסתברות הצלחה של עשרה אחוז בלבד. לכן כאמור אבחר את ערכי הציונות גם על רמה עקרונית ללא הקפדה על מידת היותם ברי-ביצוע, שכן גם ערך רחוק מהמציאות הוא משמעותי עקרונית ושעתו לביצוע עשויה לבוא -- כפי שממחישה ההיסטוריה של הציונות.

יד/12. מאחר והציונות היא בחזקת חזון מעשי הרי שעליה ללכת על גשר צר בין ראליזם-יתר שיש בו משום ויתור על ערכי-יסוד רבים לבין רומנטיציזם-יתר עד לידי עיוורון למציאות שיש בו משום סכנה של הטעת המדיניות עד לשיגעון העלול להביא לנפילה ופורענות. כלומר, יש להזהר מיתר "שפיות" שיש בה משום ויתור על יעדים תובעניים מחד לבין יתר "משיחיות" שיש בה איבוד הקשר למציאות וסיכון כל ההישגים מאידך. אשתדל לספק לך ציוד שיעזור לך לשמור על האיזון על הגשר הצר, על-ידי ניתוח ערכי ציונות בראיה ראלית וערכית גם יחד. אך אתה הצועד על הגשר, יחד עם כל עם ישראל; ועליך האחריות לשמור על שיווי המשקל שלך בין יתר "שפיות" ליתר "משיחיות".

יד/13. הבעיה הקשה ביותר בפניה עומד שיקול ערכי הוא מצב של התנגשות בין ערכים מוחלטים שכל אחד מהם הוא בחזקת ייהרג ובל יעבור, דוגמת הבעיה הקלאסית של שנים הולכים במדבר והמים מספיקים לאחד בלבד. זוהי הסוגיה של

"הכרעות טראגיות" שכבר הזכרתי. אני יכול לעזור לך בהצגת התחומים בהם אתה מצווה על הכרעות כאלה ואולי גם להביע את עמדתי האישית על הערך העדיף בעיני. אך, בו בזמן והאיתור של צרכים בהכרעות קשות ובדיקת שערי החליפין ועקומות התמורה בהם מדובר הוא ענין לניתוח מקצועי -- הרי עצם השיפוט איזה ערך להעדיף הוא ענין לשיקול ערכי סובייקטיבי שלך.

יד/14. איתור צרכים בשיפוט ערכי לשם קביעת מדיניות הוא חשוב למען לשיפור החלטות, אך סוגה במוקשים. את זה אתה חש כפוליטיקאי מנוסה, אך חשוב להבהיר את המחסומים להחלטות ערכיות כדי שתוכל להתמודד איתם:

א. החלטות בין ערכים הסותרים זה את זה דרושות במספר מימדים שחלקם מורכבים. למשל, הדילמה איננה בין לחם לתותחים בלבד, אלא בין לחם עשכיו ללחם בעתיד ובין לחם בהווה לתותחים בעתיד. כלומר, העדפה במימד הזמן מהווה מימד חיוני של שיפוט ערכי לצרכי קביעת מדיניות. מימד זה בולט במיוחד בציונות הדורשת קורבנות בהווה למען הגשמתם של ערכי עתיד. פריצות-דרך במיוחד מחייבות צמצום צריכה בהווה כדי לרכז משאבים לצרכי הישגים בעתיד.

ב. מימד נוסף מורכב עוד יותר של שיפוט ערכי מתמודד עם הסתברויות המצלחה שונות, מה שנקרא במינוח המקצועי "ערכי-הגרלה". כבר הזכרתי את הדוגמא של דביקות במטרה שיש לה סיכויי מימוש נמוכים, שיש להעמידה מול העדפת יעד פחות מושך אך בעל סיכויי מימוש גבוהים. למשל, מאמץ לקדם את ישראל כמרכז רוחני לעם היהודי דורש

השקעות גדולות למשל בהקמה של אוניברסיטה כלל-יהודית בישראל שאין בטחון שתצליח, לעומת אפשרות להשקיע אותם משאבים בחינוך היסודי בארץ שלבטח תשפר את טיבו לפחות במשהו. מרבית פריצות-הדרך המומלצות בחלק הבא כרוכות בסיכון של אי-הצלחה ויחד עם זאת הן זקוקות למשאבים איתם ניתן על-בטוח לקדם יעדים אחרים, אם כי לדעתי פחות חשובים. כלומר, אין לד מפלט מהכרעה בין חלופות הכרוכות במידות סיכון וסיכויי הישגים שונים. אלה הן החלטות מורכבות לניתוח המחייבות העדפה ערכית בין סלי סיכונים שונים -- שהוא שיקול ערכי מורכב.

ג. מבחינה פוליטית קשה להתמודד עם הכרעות בין יעדים שכל אחד מהם זוכה לתמיכה ציבורית רבה. אין זה מפתיע לכן שפוליטיקאים מעדיפים לקבוע שיש להרים את כל הדגלים ושקשה להם להעדיף אחד על השני. למשל, הבחירה בין השקעה בצעירים לעומת קשישים ובמחוננים לעומת נכשלים -- איננה ניתנת כמעט להכרעה פוליטית באם היא מנוסחת בצורה חדה זו. לכן, מעדיפים תהליכים פוליטיים למשמש החלטות ערכיות. כאן לפנינו ניגוד חריף בין הצורך מבחינה מוסרית ותכליתית כאחת להעמיד הכרעות ערכיות בצורה ברורה ככל האפשר לבין הצורך הפוליטי לעירפול הכרעות ערכיות קשות, אליו מצטרף צורך פסיכולוגי במשטוש הכרעות ערכיות כדי להקל על מצוקה אישית נוכח ההכרח לבחור בין יעדים שבכולם רוצים מאד.

יד/15. עבודותי המקצועיות בתורת המדיניות מרבות לעסוק בשנים האחרונות בסוגיות כאלה ואחרות של שיפוט ערכי לצרכי קבלת החלטות, על קשייהם המוסריים, הפסיכולוגיים, הפוליטיים, החברתיים והמקצועיים-הגותיים. לצורך תזכיר זה לא אעמיס עליך העמקה בכל אלה, אלא אסתפק ברמיזות לעיל. אבל, בהקשר של שיקול-מחדש של ערכי הציונות וכן תוך דיון בפריצות-דרך -- נעמוד למעשה בפני כל הקשיים שהזכרתי ונוספים. גם מבלי לדון בהם מבחינה פילוסופית ומטודולוגית, הרי עצם ההכרח בהעדפה בין ערכי-ציונות שונים, בין ברמה העיונית ובין לצורך החלטות מדיניות ובחירה של פריצות-דרך -- יחייב אותך להתמודד עם חלטות ערכיות שקשה לעמוד בהן מוסרית ופוליטית. חלקית יכול הגיון-הציונות להקל על החלטות קשות בספקו אמות מידה הנותנות תשובות ובמשו צידוק מוסרי למתן העדפה לערך חשוב ביותר מבחינה ציונית על ערכים חשובים גם הם אך פחות מרכזיים. גם צמצום הצורך בהכרעה בין ערכים למצבים בהם הדבר משמעותי להחלטה קונקרטית יקל על המעמסה. אך, בסופו של דבר מעמיד ניתוחי בפניך הכרעות ערכיות שהן חיוניות לקידום הציונות אך קשות מאד עבורך.

יד/16. אתה תקבע את העדפתך הערכית לפי שיפוטך, אך עצם הצורך לקבוע העדפה בין ערכים שכולם יקרים לך הוא כורח אותו אני מעמיד ניתוחי המקצועי בפניך שאסור לך לברוח ממנו אם ברצונך למלא את תפקידך ולקדם את פיתוחה של מדינת ישראל והגשמת הציונות. אינני אומר לך שאתה חייב בכל מקרה להבהיר את מלא המשמעות של ההכרעות בפניהן אתה עומד לכל עמיתך ולציבור הרחב, אם כי עקרונית אני תומך בכך. אך לפחות בפני עצמך אתה חייב להיות גלוי ולשאת

באחריות המוסרית של הכרעות מודעות ואחריות בין ערכים שכולם חשובים מאד, במדה וזה דרוש לקבלת החלטות ולפריצות-דרך.

(ג) אידאולוגיה ומעשה בישראל

יד/17. אחת המאפיינים של ישראל החשוב לחלק זה של התזכיר הוא המצב הפרדוכסאלי בין קיום אידאולוגיה קולקטיבית מוגבשת יחסית מאד והרי היא הציונית לבין נטיה לדה-אידאולוגיזציה של תחומי חיים רבים ופרגמטיזם בנושאי מדיניות נרחבים. האידאולוגיה הציונית ממשיכה לשמש מורה דרך למבצעים לאומיים חשובים מסוג ההתישבות למשל, אם כי ההשקעה בה היא בקו הירידה. יש גם המנסים לתלות בציונות צרכים משקיים מסוגים שונים, כגון ההצעה לראות פיתוח תעשייה טכנולוגית מתקדמת כתוכן הציונות בדורנו. כן משמשת האידאולוגיה מעין חזון לאחרית הימים, למשל בכל הקשור לריכוזו של כלל העם היהודי בישראל. האידאולוגיה הציונית לגווניה ממלאת את חלל הסמלים והדיון הערכי, יחד עם מושגי ממלכתיות שהצטרפו אליה והנתפסים כצמודים ביעדי הציונות. אולם, לעומת האידאולוגיה, החזון, הסיסמאות ומספר מבצעים עומדת מרביתה של קביעת המדיניות שעיקר מאפינה הוא "ביצועיזם", במובן של "העדפת הצד הבצועי-הארגוני על הצד הרעיוני שבדבר" (לפי המלון החדש של אבן-שושן, המתיחס למושג "ביצועיות"), כאשר שיקולים קצרי-טווח ותפוקות מיידיות שליטים ברמה בשיקולים.

יד/18. טיפוסי למצב זה של פער בין אידאולוגיה הנלקחת ברצינות בחלקים של הפעולה הלאומית לבין ביצועיזם קצר-ראות במרבית תחומי המעשה הוא תחום המדיניות החברתית, או ליתר דיון תחום ההעדר במדיניות חברתית. מפלגת העבודה לצורותיה השונות היתה המפלגה השלטת ביישוב ובמדינת ישראל עד 1977. היא ראתה את עצמה כמפלגה סוציאליסטית או לפחות סוציאל-דמוקרטית והדבר בלט בכל הצהרותיה ודיוניה הסמליים. יתר-על-כן התנועות הקיבוציות וגם תנועת המושבים תפסו בה מקום כבוד כמגשימי ערכים חברתיים. אולם, בתקופת שלטונה של מפלגת העבודה נוצרה והתגבשה בישראל מציאות חברתית הנופלת במידות השוויון באופן ממשי מהמצוי למשל בשוודיה, המפגרת כפי שכבר ציינתי אחר גרמניה המערבית במידת שיתופם של פועלים בניהול מפעלים גם במשק הסתדרות העובדים הכללית, והחסרה כמעט לחלוטין התלבטות בדבר משמעות הסוציאליזם בימינו ואפשרויות יישומו הלכה למעשה בקביעת מדיניות חברתית.

יד/19. אין הדוגמא הנ"ל נועדת לגנות את מפלגת העבודה דוקא (בה אני חבר ובה הייתי פעיל שנים רבות, כידוע לך), שכן העדרה של מדיניות חברתית וחולשותיה של מדיניות הרווחה הינו טיפוסיות לחוסר בחזון מעשי שימש משפן-מדיניות בתחומים רבים. ליקוי זה, בצורות שונות, משותף לכל המפלגות, כולל הדתיות. אכן, נדמה שנוטים אנו יותר ויותר לקיטוב בין מספר תחומים בהם חזון דמיוני מדי משמש מורה דרך לפעולה לבין מרבית תחומי המדיניות בהם ישראל נוהגת כמדינה "נורמאלית" החסרה חזון מיוחד ואף נגררת אחר צרכים מידיים, פיתויים שוטפים ומשברים תקופתיים במקום לכלכל את הפעולות בהווה לאור מצפן ארוך טווח. הדבר בולט לעין בתחום העליה למשל, בה דביקות הצהרתית כנה בעידוד עליה כמצווה ציונית עליונה של ישראל הולכת יד ביד עם

העדר מאמץ רציני למשוך עליה בקנה מדה גדול. מחדל זה גם ממחיש את ההעדר בראיה ארוכת טווח של צרכיה של ישראל כמדינה אף מבלי להביא בחשבון אל ערכי הציונות, כפי שנראה הפרק הבא.

יד/20. מענין להרהר בסבות לערבוב הישראלי המשונה בין חזון, מספר פעולות המכוונים להגשמת הציונות וביצועיזם במרבית התחומים. שייכת לענין גם העובדה המאלפת שמאז קומה של מדינת ישראל לא נכתבו אוטופיות ישראליות וציוניות, פרט מבחינה מסויימת לספר של ליובה אליאב ארץ הצבי, אף שנכתבו מספר דיסטופיות, דהיינו אוטופיות שליליות כגון תיאורי השמדתה של מדינת ישראל. בין הסבות המסבירות את הוצאתם של תחומי פעולה רבים מהכוונה לאור חזון מעשי ואידאולוגיה ציונית בנוסח זה או אחר יש להזכיר למשל: עיסוק מעל לראש בצרכי קיום מידיים ופתרון משברים; בירוקרטיזציה מהירה של הממשל והמפלגה הדומיננטית; האנטי-אינטלקטואליזם של האינטלקטואליים שכבר הוזכר, יחד עם דפוסי התנהגות של רבים מ"אנשי הרוח" המרחיקים אותם מהשפעה על המציאות הישראלית; תפיסה צרה של "הגשמה" כמתמזה בהתישבות ולכן הוצאה של מרבית תחומי החיים מתחולת מצוות הציונות, דבר שגם תרם רבות לשקיעתן של תנועות הנוער הציוניות; וחשוב אולי מכל, מאפייני הפוליטיקה הישראלית שדוחפים פוליטיקאים "להיטיב עם העם" על חשבון קידום ערכים ציוניים.

יד/21. יש גם להביא בחשבון שישראל כל הזמן עסקה ועוסקת במבצעים הנודעים להגשים חזון ציוני ושתחום הבטחון הלאומי משלב מענה על צורך מידי של מדינת ישראל עם משמעות ערכית-ציונית רבה, כך שהתמונה ההיסטורית הינה מעורבת וכוללת ניגודים פנימיים רבים בין דביקות באידאולוגיה לביצועיזם.

יחד עם זאת, קיימת לדעתי נטייה הולכת וגוברת בדיון הציבורי ובהחלטות מדיניות להעמיד במפורש צרכים שוטפים מעל לקידום חזון ציוני. למשל, העמדת צרכי רווחה מול התישבות אומרת דרשיני. לעומת זאת, ניצול רטוריקה של ערכי ציונות בנושאים להם מתאימות אמות-מידה אחרות מומחש בחלק מהויכוח סביב פרויקט להביא.

(ד). ההכרח במצפן-מדיניות לצורך פריצות-דרך.

יד/22. בודאי ואינני בא לטעון שאידאולוגיה ציונית יכולה או צריכה לשמש אמת מידה לכל החלטה. דרוש שילוב בין דביקות בחזון מעשי ומסכת ערכים ציונית כמצפן מדיניות מחד לבין היזדקקות לשיקולים אחרים, ערכיים כפרגמטיים, מאידך. יחד עם זאת, אני טוען שבישראל האיזון בין הזדקקות לערכי הציונות לצורכי קביעת מדיניות לבין פרגמטיזם נוטה יותר מדי לצד הביצועיזתי. אין זה אלא אחד הסימנים הבולטים של הליכת-יתר ל"נורמאליזציה" של מדינת ישראל אותה כבר זיהתי כשגיאה היסטורית חמורה של המנהיגות הלאומית. אך מה שהיה היה. ביחס לעתיד בולט לעין הצורך בחזון מעשי ומסכת ערכית כמצפן מדיניות חיוני. ללא מצפן מדיניות של הגיון-ציונות מעובד מחדש חסרים קריטריונים להכרעות הקריטיות העומדות בפני ישראל; אין די אבני-בוחר להערכת מצבה הנוכחי של ישראל וקביעת כיוון של מגמות; אין אפשרות להבחין בין חזיון-שוא המטמטם את הפעולה או שפיות-יתירה המקפאה את המאמץ מחד

לבין התלבטות ערכית של ממש מאידך; וחסרה מסגרת לשילוב תחומי מדיניות שונים למירקם לכיד.

יד/23. אכן, עצם היכולת להשפיע באופן מודע על ההיסטוריה העתידה, שהיא מעיצומה של הציונות, מוטל בספק בהעדר מצפן מדיניות הכולל כמרכיב מרכזי חזון מעשי. בודאי וודאי ופריצות-דרך מותנות בקיום מצפן מדיניות ערכי מובהר וכן חזון מעשי. אם להוסיף לכך את החיוניות בחזון מעשי לצרכי חינוך עצמנו וילדינו, למתן משמעות קיומית לחיים בארץ ולגיוס היכולת לעמוד באתגרים תובעניים -- אזי ההכרח בהגיון-ציונות מחודש לצורך פריצות-דרך מועמד בכל חריפותו והעדרם מאובחן כליקוי חמור. במענה על צורך זה עוסקים הפרקים הבאים של חלק זה של התזכיר.

טו. הציונות ככורח קיום של מדינת ישראל

(א). מסגרת הפרק: הציונות בראית הגיון-המדינה של ישראל

טו/1. בדרך כלל נידונה הציונות כתפיסה אידאולוגית שצידוקה בה עצמה או במסכת אמונות רחבה יותר בדבר ייעודו של העם היהודי. פרקי זה ניגש לנושא מזוית ראייה אחרת והרי היא שיקול הציונות בראי ריאליפוליטי מנקודת מבטה של ישראל כמדינה וכקהילה פוליטית היושבת על אדמתה והרוצה להבטיח את קיומה לאורך ימים. אינני טוען שזו הראייה הנכונה של מדינת ישראל ושל הציונות. להיפך, כפי שהובהר בפרק הקודם, יש לכפור את הגיון-המדינה של ישראל להגיון-הציונות -- וזה עיקר כיוונו של חלק זה של התזכיר. אולם, הראייה המוגבלת של הציונות מנקודת-מבט מדינתית ישראלית מוסיפה להבנתו של בעיות חשובות בפניהן עומדות הן הציונות והן מדינת ישראל והיא חיונית לצורך העמדתה של הציונות כמצפן מדיניות לישראל הלכה למעשה.

טו/2. להתבוננות על הציונות מנקודת מבט של האינטרס הישראלי במובן הצר של המושג גם חשיבות פוליטית מעשית רבה שכן ראייה זו מקובלת הלכה למעשה בחוגים ישראליים רחבים, הנוטים גם שלא במודע לנוסח חדש של כנעניות. רבים מעמיתך מהדוגלים ברמה הריטורית בסיסמאות הציונות משתכנעים יותר משיקוליים הנוגעים לקיומה של מדינת ישראל מאשר מהגיון-הציונות. אמנם תפיסות כאלה

דורשות עימות רעיוני וחינוכי; אך הזמן דוחק ומן הראוי לגייס תמיכה לפריצות-דרך גם בעזרת היזדקקות לטיעונים ישראליים.

טו/3. העובדה שהציונות תופסת מקום נמוך בסדר הקדימה הלאומי המעשי של ישראל, כנימדד למשל בהקצאת משאבים לעומת הצהרות בכנסת, עוד מוסיפה ומחזקת את הצורך לשקול את חשיבותה של הציונות בראיה של הגיון-המדינה הישראלי. שכן, באם תתקבל הדעה שמדינת ישראל זקוקה לציונות לא פחות ואולי יותר מאשר הציונות זקוקה למדינת ישראל -- תעזור הכרה זו להקנות למעשים ציוניים את סדר הקדימה הראוי בהקצאת משאביה של ישראל. ההכרח, בתנאיה של ישראל, בסדר קדימה שיש בו יסודות של "הכרעה טראגית", בה יעדים חשובים ביותר עומדים מול יעדים חשובים לא פחות שאדון בה בפרקים י"ח ו-י"ט להלן, עוד מוסיפה לצורך לעמוד במפורש על כך שעצם קיומה של מדינת ישראל לטווח אורך מחייב העברת משאבים מצריכה שוטפת למעשים ציוניים. שכן הנמקה ברמה של אידאולוגיה אבסטרקטית בלבד שאינה מעוגנת גם בצרכי קיום של מדינת ישראל בראיה ריאליית -- לא תספיק לצורך הכרעות קשות כאלה הניצבות בפניך בכל חומרתן.

(ב). הציונות כחיונית מבחינתה של מדינת ישראל

טו/4. על-מנת לעמוד על חשיבותה של הציונות מבחינתה של מדינת ישראל אבחן ארבעה תיפקודים חיוניים אותם הציונות ממלאת מבחינת המשך קיומה

ושגשוגה של מדינת ישראל: (1) משמעות חיים, מאמץ וקורבן לפרט ולכלל; (2) חדשנות ומרץ לאומי; (3) הסוגיה הדמוגראפית; ו-(4) מאזן ישראל-גולה. אפשר להוסיף לשיקולים אלה, כגון סוגית מעמדה הבינלאומי של ישראל הדורשת ייחודיות ערכית שרק הציונות יכולה להקנות לנו. אך ארבעת המשמעויות של הציונות לישראל בהם אתמקד דיין כדי לבסס את המסקה שהציונות הינה חיונית מבחינתה של מדינת ישראל ללא קשר לצידוקה כערך בפני עצמה, על ההשלכות המעשיות הנובעות מכך. בדיקה של ארבע משמעויות אלה של הציונות מבחינה ריאליסטית ישראלית גם משמשת מבוא חיוני לדיון בפריצות-דרך בהן בחלק הבא של התזכיר.

(1). משמעות חיים, מאמץ וקורבן לפרט ולכלל

טו/5. נקודת המוצא לצורך בדיקת הציונות מבחינת משמעות חיים, מאמץ וקורבן לפרט ולכלל בישראל הוא צפי לעתיד הנראה לעין מה ממתין לעם היושב בציון, כפי שכבר נידון בחלקו בפרק ו' וכפי שעוד יידון בהמשך התזכיר, למרות אי-הודאות הרבה בה שרוי העתיד -- ניתן לקבוע בהסתברות גבוהה שישראל מועדת בתקופה הנראית מראש למאמצים, טראומות וגם קורבנות. תחזית זו מבוססת על ניתוח בשני מישורים: ראשית, תפיסה של הקמת מדינה כמשימה קשה, מה עוד כשמדובר בעם החסר מסורת של קיום קהילה פוליטית מדינתית ברת-קיימא; ושנית, על הערכת-מצב ארוכת טווח של מגמות ואירועים במזרח התיכון. נושאים אלה כבר

נידונו, אך נוח לחזור עליהם בתמציתיות בהקשר הנוכחי וכן כסיכום-ביניים לקראת החלק הרביעי של התזכיר.

טו/6. בדו"ח חסרת בסיס בכל הידוע על תהליכים היסטוריים היא המחשבה שניתן להקים ולבסס מדינה חדשה ללא משברים, טראומות ומאמצים במשך דורות. השאיפה לשוב ולהקים מדינה יהודית ברת-קיום ארוך-טווח בארץ האבות מהווה מהפכה כפולה ומכופלת בהיסטוריה של העם היהודי: יש בה משום מהפכה לעומת אלפי שנות גולה; ויש בה גם משום תפנית חדה בהשוואה לתקופות קיומה הקצרות יחסית של ממלכה יהודית שכן העצמאות המדינתית דאז לא החזיקה מעמד לאורך ימים. ראיה היסטורית ארוכת-טווח מבליטה אם-כן את קשיי המשימה של גרימת מיפנה במהותו ההיסטורית של העם היהודי על ידי הקמתה של מדינה יהודית שתמשיך להתקיים לאורך ימים.

טו/7. אפשר לבסס את ההשערה בדבר הצורך במאמצים במשך דורות לשם ביסוסה של מדינת ישראל גם על ניתוח סוציולוגי-פוליטי ובדיקה השוואתית, ללא הזדקקות להרהורים היסטוריים ארוכי-טווח בדבר מאפייניו של העם היהודי ומהותו. די בבדיקה של תהליכי הקמת מדינות באיזורים שונים של העולם, בין בעבר ובין בהווה, כדי להיווכח שמבצע אדיר כגון זה כרוך במאמץ במשך דורות המלווה משברים וקורבנות. בישראל אהובה ההשוואה לארצות הברית כמדינה צעירה יחסית שנבנתה על מהגרים שהתמרדו נגד מצבם בארצות המוצא. אבל אין לשכוח שארצות הברית עברה משברים רבים, כולל מלחמת אזרחים אכזרית שלא לדבר על שחיתת האינדיאנים, ושגם אצלה התהליך של בניית מדינה נמשך דורות. זאת,

למרות העובדה שנתוני היסוד של ארצות הברית היו נוחים ביותר מכל הבחינות, החל במרחב הפתוח שספג מתחים וגמור במרחק גיאוגרפי מכל אויב.

ט/8. גם המושג של "מדיניות בקנה מידה גדול", העוסק במסה הקריטית הדרושה בתחומי מדיניות שונים, מובילה למסקנה שהקמה וביסוס של מדינת ישראל דורשים משאבי עתק גם במימד הזמן. מסוכן להשוות מצבים שונים וספק האם ניתן להגיע לתאוריה כוללת בדבר הקמת מדינות הנכונה בכל הנסיבות. אך, לאור הממצאים המצויים אין מן דפליית מן המסקנה הכפולה (א) שהקמתה של מדינה הינה מלאכה מורכבת וקשה הכרוכה במאמצים וקורבנות במשך דורות; ו(ב) שישראל מצויה רק בשלבים הראשונים של ביסוס מדינה ובניה של קהילה פוליטית מדינתית. כל זאת עוד מבלי להביא בחשבון את הקשיים המיוחדים הנובעים ממיקומה של מדינת ישראל במזרח התיכון בעידנו הנוכחי.

ט/9. בכך הגענו למישור השני של הניתוח, העוסק בסביבה הגיאואסטרטגית של ישראל. במדה ואתגר סביבתי מעודד יצירתיות, הרי שנתברכנו מאד; אך במדה ומדובר על חיים שקטים ובטחון פיסי הרי המזרח התיכון הינו כיום ובעתיד הנראה לעין סביבה גרועה מאד. היסטורית, ישראל נשחקה בין שכנותיה הגדולות בימי קדם, אליהן הצטרפו אימפריות שנמשכו מאז ומתמיד למזרח התיכון. כיום, המצב שונה במדה רבה אך לא לטובה. כפי שהוסבר בהרחבה בחלק השני של התזכיר, הרי עובדת היסוד היא ברורה בעיקרה והרת-תוצאות: המזרח התיכון הינו איזור מפגר המצוי בתהליכי מודרניזציה מואצים. תהליכים אלה מבטיחים אי-יציבות כמאפין בסיסי של המזרח התיכון במשך לפחות שנים עד שלושה דורות, כאשר אי-היציבות תתבטא בחלקה בגלי

אלימות וכן ב"התפוצצויות" שאי-אפשר לחזות את פרטיהן. אין אפשרות לדעת מראש מה יהיה התמהיל במזרח התיכון בין מדינות לגושים ערכיים ודתיים ומה יילד השילוב בין מודרניזציה טכנולוגית, היסטוריה ערבית ומסורת איסלאמית בשלל האפשרויות שבין "מדינות מטורפות" וקנאות איסלאמית מחד לרגיעה תרבותית ולאומית מאידך. אולם, דבר אחד ברור: גם לפי תרחישים אופטימיים רבה ההסתברות שהמזרח התיכון יהיה במשך דורות איזור בלתי יציב, אלים בחלקו ומועד להפתעות.

טו/10. אם לשלב יחד את התהליכים העוברים על המזרח התיכון ואת אופיו של הסכסוך הערבי-ישראלי, על יסודותיו התרבותיים והמעין-דתיים בנוסף לניגודי אינטרסים כמקובל בין מדינות ועמים, הרי שרבה ההסתברות להתנגשויות בין מדינות וגורמים ערביים אחרים לבין מדינת ישראל במשך דורות. תחזית זו הינה בחזקת אפשרות ריאלית, אם כי בהסתברות נמוכה יותר, גם בהנחות אופטימיות בדבר פריצות-דרך ישראליות במאמצים להגיע להסדרי שלום יציבים ככל האפשר בין מדינת ישראל למדינות ערב והפלשתינאים, כפי שיידונו בחלק הבא.

טו/11. אם נרחיב את הניתוח ונביא בחשבון גם את מעורבותן של המעצמות במזרח התיכון הרי המסקנות לא משתנות ביסודן. אמנם המעצמות עשויות לפעול להרגעה של המזרח התיכון ולעצור הידרדרות מלחמתית. יחד עם זאת, הן גם מלבנות את האש ובמצבים מסויימים עלולה ישראל אף למצוא את עצמה מול מעצמה ואולי גם מול שיתוף פעולה בין המעצמות שיש בו כדי לסכנו את קיומה ארוך הטווח. אם להוסיף ולהבירא בחשבון את ריבוי מערכות הנשק ומצויות במזרח

התיכון וכן את סדרי הכוחות מולה עלולה ישראל לעמוד, הרי שהכרח קיומי הוא לישראל להיות מסוגלת לעמוד בהצלחה מול מלחמות חורמה וכן בסוגי התנגשות, הטשה ולחץ מציקים אחרים. זאת, גם בהנחות אופטימיות ולא כל שכן בהנחות פסימיות, שגם אותן יש להביא בחשבון.

ט/12. להערכת המצב הנ"ל השלכות רבות ומורכבות הנידונות בתזכיר זה, אך מסקנה אחת היא חד-משמעית ומשמעותית ביותר בהקשר הנוכחי: ישראל חייבת להצטיין ביכולת עמידה ארוך-טווח נוכח אפשרויות מלחמה, כולל קורבנות רבים. יתר-על-כן, ישראל חייבת ביכולת עמידה במצבי מתח מסוגים שונים, במעברים בין מצבי שלום למצבי התנגשות ובטראומטיזציות למיניהן. ההשלכות התובעניות של הסביבה הגיאוגרפית-אסטרטגית בה מצויה ישראל באות לביטוי בין השאר בהכרח להתמודד עם צרכים פרדוכסאליים, כגון ההכרח לחנך את הנוער בעת ובעונה אחת לשאוף לשלום עם עמי ערב ולשיתוף פעולה עימם ויחד עם זאת להיות מוכן להרוג וליהרג, כפי שיידון בהרחבה בחלק הרביעי. אני מצטער על המסקנות הבוטות, אך עליך לראות נכוחה את אופיה התובעני של השאיפה לבנות ולקיים מדינה יהודית עצמאית במזרח התיכון. אפשר להוסיף ולהזכיר מטלות קשות אחרות, כגון בתחומי המשק שעוד אחזור אליהן בהמשך. אך אלה טפלות יחסית לעומת הצורך הקיומי של יכולת עמידה ישראלית ארוכת טווח נגד אלימות אפשרית עד שהמזרח התיכון יעבור את תקופת המודרניזציה ויגיע לרגיעה תוך השלמה של ממש עם מדינת ישראל.

ט/13. להערכת המצב לעיל השלכות להבטים רבים של הציונות, כגון ההכרח בגידול אוכלוסייתה היהודית של ישראל בראית צרכי הבטחון שעוד אשוב

אליו בפרק י"ט. אולם המסקנה העיקרית איננה בתחום החומר אלא בתחום הרוח: כדי לעמוד מול המאמצים, הטראומות והקורבנות הצפויים למדינת ישראל בעתיד הנראה לעין ועל-מנת להתמודד עם המשימה ההיסטורית של בנין מדינה ברת-קיימה זקוקה האוכלוסיה לכוחות נפש המותנים בקיום בסיס ערכי ואידאולוגי הנותן משמעות קיומית למאמץ הנדרש. זה הדין ביחס למנהיגות, שללא דביקות באידאולוגיה תידרדר בטיב החלטותיה ורמתה המוסרית כאחת.

טו/14. כאן הגענו למישור הפסיכולוגיה של הפרט, בו בסופו של דבר מתבטא ועובר כל תהליך חברתי ולאומי. מסגרת ההתייחסות התורמת ביותר לניתוח בו אנו עוסקים שאולה מחלק של ההגות האקסיסטנציאלית בצורתה הפסיכולוגית וגם הפילוסופית, כגון ספרו של קרל יספרס, פסיכולוגיה של השקפות עולם (בגרמנית, פורסם לראשונה ב-1922). על מנת לתת משמעות לחיי הפרט נוכח "זיעה ודם", כדברי צ'רצ'יל, וכדי להפוך סוביקטיבית את מצבי המצוקה לאתגר אשר ההתמודדות עימו מקנה משמעות לחיים ומהווה משימה קיומית לפרט, הכרחית אידאולוגיה המשמשת מסגרת לחיים ובסיס להם והמציבה משימות עימן הפרט מזדהה.

טו/15. במדינות הקיימות זמן רב התפתח בתקופות שונות פטריאוטיזם אשר שימש כבסיס אידאולוגי למאמץ ולקורבן שהיה כרוך בבנין המדינה, כולל גם תוקפנות חסרת הצדקה, עם עליות וירידות כמומחש כיום במדינות המערב. אולם, ספק בעיני אם פטריאוטיזם ישראלי יכול לענות על הצרכים, שכן: (1) מדינת ישראל צעירה מדי; (2) חשוב מזאת, ספק עד כמה הערכים המקובלים למעשה בישראל והטבועים בה היסטורית יכולים לשמש בסיס לפטריאוטיזם ישראלי צר;

(3) פטריוטיזם ישראלי צר עלול להיות חלש מדי, בצמוד לירידתו במדינות המערב, או פנטי מדי, בגלל העימות עם מדינות ערב, או להיטלטל בין שני הקטבים, כאשר כל האפשרויות האלה גם יחד עלולות לפגוע ביכולת הקיום של מדינת ישראל; ו-(4) ספק אם פטריוטיזם ישראלי מדינתי צר מספיק כדי לשמש בסיס למאמץ הנמשך במשך דורות. העובדה שגם במדינות המערב היו התהליכים של בנין מדינה כרוכים במערכות ערכיות ובסיסי שלטון שמעבר לפטריוטיזם חילוני, כגון תפיסות דתיות ואבסולוטיזם, עוד מוסיפה ומחזקת את המסקנה שפטריוטיזם ישראלי אינו יכול לשמש בסיס איתן למאמצים הדרושים להמשך בנינה של מדינת ישראל.

טו/16. אם לצרף את ריבוי המאמצים בפניהם תעמוד אוכלוסית ישראל במשך דורות יחד עם זמינות האופציה של ירידה המונית מארץ מבחינה טכנית ופסיכולוגית גם יחד, שאין לה אח ומשל במצבו של ארצות אחרות בזמן בנין מדינה ועמידה בפני תקופת מאמץ ארוכה, הרי שהמסקנה היא שרק הציונות יכולה לספק אידאולוגיה שיש בה להפוך, במישור הפסיכודינאמיקה של הפרט, את קשיי המאמץ של חיים בישראל לאתגר הנותן סיפוק קיומי. מכאן, שישראל זקוקה לציונות מבחינה פסיכולוגית כבסיס חיוני להמשך קיומה ובנינה נוכח נסיבות תובעניות מאד שתמשכנה במשך דורות.

טו/17. הניתוח הנ"ל דורש הסתייגות מחד והרחבה מאידך. בצד המצמצם, אין לסמוך יתר-על-המידה על אידאולוגיה בלבד לצורך התמודדות עם תקופת מאמץ ומצוקה, שכן בעולם בו שיקולים חומריים ואידאולוגיה יחידנית תופסים מקום חשוב הן למעשה והן ערכית כוחם של רעיונות כתחליף לבטחון חיים ורמת חיים

הוא מוגבל. כן, גם במקרה הטוב ביותר משמשת אידאולוגיה כמניע מרכזי בחיים רק לחלק של האוכלוסיה ובדרך כלל מיעוט. לכן, מצווה מדינת ישראל על מיגוון של צעדים נוספים על-מנת לצמצם את המאמץ והקורבן הנדרש מהאוכלוסיה מחד ועל-מנת להגביר את סיפוקי החיים בארץ מאידך. זה כולל, למשל, מדיניות חברתית המספקת "רשת בטחון", מאמץ מירבי למנוע פגיעות אלימות וטראומטיזציה, הגברת איכות חיים סביבתית, שיפור רמת חיים חומרית ועוד. ישראל גם זקוקה למנהיגות אמינה היודעת לעסוק בהכשרת לבבות ומלאכת נשמה, לפרויקטים לאומיים שהציבור מזדהה איתם ועוד -- כפי שיידונו בהמשכו של התזכיר. במלים אחרות, אין די באידאולוגיה הציונית, גם אם תחול רה-ציוניזציה של מדינת ישראל, על-מנת להבטיח יכולת עמידה ארוכת טווח בקשיי המשימה של בנין מדינה יהודית במזרח התיכון. יחד עם זאת, הגברת המשמעות האידאולוגית-ציונית של המאמץ הכרוך בבניית מדינת ישראל משמשת מרכיב חיוני של הבסיס הפסיכולוגי הדרוש ברמת הפרט והכלל כדי לעמוד במשימה לאורך ימים למרות מאמץ רב, טראומות וקורבנות, כמתחייב מהנסיבות.

טו/18. בצד ההרחבה, משמעותה הפסיכולוגית החיובית של הציונות חורגת בהרבה מעבר למתן מענה לתובענות משימות בנין מדינה שכן יש בה כדי להקנות משמעות קיום וגם חדות חיים לפרט בתקופה בה סיפוקים חומריים וייצריים מסוג המיתרנית עשויים לאבד מכוחם ולהתמצות. במדה ובני אדם זקוקים למשענת ערכית בחיים המקנה משמעות לקיומם ומספקת זהות עצמית ובסיס ל"הגשמה עצמית", הרי הציונות יכולה למלא צורכים אלה לפחות בחלקם. לכן, עקרונות יש בכוחה של ציונות מחודשת למשוך עליה איכותית ארצה ממדינות הרווחה, במיוחד נוער וסטודנטים המחפשים תוכן ומשמעות לחייהם. לכך השלכות מרחיקות לכת

למדיניות רה-ציוניזציה של ישראל וציוניזציה של העם היהודי, בהם נדון בין השאר בפרק י"ז.

טו/19. אין להתעלם מסכנות הכרוכות בביסוס משמעות החיים בישראל על אידאולוגיה שמעבר ומעל למדינה. כפי שכבר צויין מספר פעמים, קיים גם קיים מתח בכוח בין תפיסת האידאולוגיה הציונית כנורמה בסיסית של מדינת ישראל וחיזוק המודעות הציונית בישראל לבין מושגי הדמוקרטיה במובנם הרגיל. למשל, כאמור עלולה לעמוד השאלה מה תוקפו של חוק ישראלי הנוגד לפי דעה זו או אחרת את עיקרי הציונות. התכחשות לאפשרות זו היא טעות חמורה. כפי שכבר הודגש מספר פעמים, יש להביא בחשבון שישראל הינה מדינה יחידה במינה במידת השילוב בין דמוקרטיה מחד לבין אידאולוגיה משותפת מהותית ולא פרוצדורלית שהינה על-מדינתית באופיה, איננה דתית ויחד עם זאת קובעת צווי-פעולה למדינה ולפרט, מאידך. חיזוק המודעות הציונית עלול להחריף את המתח האפשרי בין המימד הדמוקרטי של מדינת ישראל לבין מימדה הציוני. קיומן של קבוצות מאמינים צרופים הדבקים מאד בערכי הציונות הינה תופעה חיובית בראית אידאולוגית ציונית, אך החשש שחלקן של קבוצות אלה נוטה לקיצוניות וגם לפנטיזם מעמיד סכנות לא מבוטלות, הדורשות טיפול במוצע למשל בפרק י"ב. יחד עם זאת, באיזון הסכנות של אידאולוגיזציה ציונית מירבית של ישראל לעומת הסכנות של העדר אידאולוגיה הנותנת משמעות קיומית למאמצי בנין המדינה, אין לי ספק שגם בראיה ריאליסטית צרה בלבד הרי בסיס אידאולוגי ציוני חזק חיוני למדינת ישראל כיסוד ליכולת-עמידה ארוכת-טווח נוכח נסיבות תובעניות.

טו/20. להשלמת ניתוחי זה אוסיף ואציין שאין למדינת ישראל אופציה ראלית של דה-ציוניזציה תמורת העתלבות במרחב השמי, גם לא ברמת הדיון ההיפוטטית ומבלי להתיחס לאנטי-ערכיות של עמדה כזו ולעובדה שמדיניות כזו למעשה אינה יכולה להתקבל בישראל. זאת, ראשית מאחר המזרח התיכון איננו יציב ושום הסדר אינו מבטיח שלום והשלמה. שנית, גם מדינת ישראל לא-ציונית תקאה לזמן ארוך כנטע זר במזרח התיכון ותעורר עוינות. שלישית, מדינת ישראל לא-ציונית תשקע לבטח גם ללא מלחמות, בגלל העדר תשומות חיצוניות ומרץ פנימי שבלעדיהן אין לה כושר שרידות ואשר רק ציונות מוגברת מסוגלת לספקם, כפי שנראה בהמשך.

(2). חדשנות ומרץ לאומי

טו/21. אחד הממצאים העיקריים מהערכת המצב בחלק השני של התזכיר הוא שישראל זקוקה לחדשנות רבה לצורך התמודדות עם סביבה המשתנה במהרה. הכרחי הרס-יוצר ו"שבירת כלים" על-מנת להתאים את ישראל וכן את הציונות לנסיבות משתנות במהרה. לעומת צרכים הולכים ומתגברים בחדשנות ובמרץ לאומי, נוטה ישראל למעשה בתחומים רבים להסתיידות ושמרנות. קיימות אמנם מובלעות של חדשנות ומרץ, הן בחצר הכלל והן במיגזרים פרטיים. אך, בסך הכל מתקשים אנו מאד בתהליכי ההרס-היוצר וחדשנות החיוניים למען לבנות מחדש גומחא ישראלית מצליחה בסביבה המשתנה מאד.

טו/22. היסטורית, אין חדש במצב כזה של רפיון והעדר יכולת חדשנות, שכן היישוב היה שרוי לעתים מזומנות בתקופות כאלה שיצא מהן בעיקר הודות לגלי עליה. אכן, ניתן לתאר חלק משמעותי מתולדות בנין המדינה במיוחד בתקופת היישוב כמחזוריות בה תקופת מאמץ ובניה מיצתה את עצמה, נוצר רפיון והחלשה של המרץ הלאומי -- עד שבא גל עליה חדש שייבא מרץ ונתן דחף-חדשנות ליישוב. בראיה זו, בעית היסוד של העדר מספיק חדשנות ומרץ לאומי בישראל כיום היא תוצאה של העדר גלי עליה של ממש שיש בהם כדי "לנער את העצמות היבשות", לאפשר הרס-היוצר ולפתוח תקופת בניה חדשה.

טו/23. ניתוח זה נוגד את התפיסה הסטאטית של משאבים לאומיים לפיה אין ישראל מסוגלת לקלוט עליה בקנה מידה גדול כי המשאבים הקיימים אינם מספיקים, טיעון הנפוץ בישראל כיום למרות האירוניה שזה הטיעון עליו ביססה ממשלת המנדט את הגבלת העליה אצרה לפי עקרון "יכולת הקליטה הכלכלית" של הארץ. תפיסה כלכלית סטאטית זו איננה נכונה תאורטית ובודאי ואיננה הולמת את הנסיון הישראלי של "צמיחה מתוך משברים". להפך, עליה שמשה ויכולה שוב לשמש "מנגנון הדוחף צמיחה", בין בדרך של יצירת ביקושים הגורמת לצמיחה, בין בדרך מתו זעזוע למערכת המוציא אותה מרפיון ומעורר חדשנות תוך הקלה על תהליכי ההרס-היוצר ובין בדרכים אחרות. זה הדין בכלל תחומי במשק החברה בהם עליה יכולה לגרום לשבירת הרפיון ולעורר תהליכי התחדשות.

טו/24. אינני רוצה להגזים ולקבוע שללא עליה משמעותית, או בשעוריה או באיכותה או בשניהם כאחת, אין אפשרות לצאת מהקיפאון. גם אינני רוצה לקבוע שעליה משמעותית כמותית או איכותית מבטיחה אוטומטית חדשנות נכונה,

שכן כיום הסדרי משק וחברה רבים הינם במצב נוקשות עד לידי כך שגם גל עליה עלול שלא להגמישם כדרוש אלא אם יתלווה במדיניות נכונה וצעדים מגוונים, כולל במיוחד מדיניות לפריצות-דרך כמומלצת בתזכיר זה. עם כל ההסתייגויות האלה נדמה שבהעדר עליה נצטרך לשלם עלות חברתית גבוהה כדי לעבור לצמיחה, כולל אבטלה בקנה מדה ממשי. כן, בהעדר עליה כגורם לתחדשות והמרצה נתקשה מאד בחדשנות הדרושה בתחומים אחרים ועלולים אנו להכנס לתהליכי שקיעה שלא יהיה קל להפכם. במקרה זה הרי תחזית אופטימית יחסית היא לקוות שגם בהעדר עליה של ממש בכל זאת יהיה זה בכוחם של משכרים הולכים ומעמיקים לעורר את כוחות היצירה הגלומים בישראל ולהביא לתמורה הדרושה.

טו/25. מסקנתי היא שעליה הינה דרך המלך לחדשנות והגברת המרץ הלאומי בכל התחומים. כלומר, בראית התפתחותה של מדינת ישראל, כולל בין השאר הצורך המרכזי של מעבר ממצב של קיפאון משקי לצמיחה בשעורים גבוהים, עליה בקנה מידה כמותי גדול או לפחות מאיכות מעולה הינה הפתרון העדיף ואולי תנאי לכל פתרון שאיננו כרוך בעלות גבוהה מאד. עליה כזו הינה עיקרה של הציונות ויכולה לבא רק הודות לציונות, בין כמניע ישיר ובין כבסיס לצעדים המביאים בעקיפין לעליה ארצה, כגון חסימת הנשירה של יוצאי ברית המועצות. לכן הגיון-המדינה של ישראל צופן בתוכו את הגיון-הציונות גם בראיה של צרכי החדשנות והרה-אנרגיזציה של ישראל, כולל בין השאר בתחומי מדינאות כלכלית.

טו/26. לראיה זו יש להוסיף מימד איכותי בעל חשיבות מיוחדת למדינת ישראל שכבר הזכרתיו, המתקשר לדיון בציונות כנותנת משמעות לחיים בישראל. במדינה קטנה נודעת חשיבות רבה במיוחד לכוח אדם טכנולוגי וייזמי-עסקי

לצורך פיתוח יכולת התחרות במשק בינלאומי משתנה במהרה. כוח אדם כזה הינו כאמור בביקוש רב בעולם כולו ונהנה מניידות רבה כאשר מדינות כארצות הברית מציעות לו תמורות חומריות ואתגרים מקצועיים לרוב. ישראל חייבת לקיים ולפתח יתרון איכותי בכוח אדם זה, צורך הצופן בתוכו שלושה צוים: ראשית, על ישראל להשקיע בפיתוחם וטיפוחם של המעולים, נושא בו אעסוק בפרק כ"ד; שנית, על ישראל למנוע את ירידתו של הון אנושי זה; ושלישית, על ישראל למשוך כוח אדם כזה בצורת עליה איכותית.

טו/27. שלושת צוים אלה גם יחד מותנים בפריצות-דרך בתחומים שונים, כפי שיידונו במיוחד בפרק י"ח. אך חשוב מאלה היא מדיניות ציונית כתפיסת יסוד של הגיון-המדינה של ישראל: אין אפשרות מוסרית ופוליטית להקצות את השאבים הדרושים לטיפוח כוח האדם המעולה אלא אם הדבר מוצא את צידוקו בערכי הציונות, שכן ההקצאה הדרושה של משאבים לטיפוח ומשיכת המעולים יבוא בהכרח על חשבון הקצאת משאבים לצרכים חשובים ומעיקים אחרים כגון מדיניות רווחה וסיוע למועטי יכולת. בדילמה בין דאגה לחלשים, לפיה נמדדת המוסריות של חברה רגילה, לעומת טיפוח המחוננים, בה תלוי עתידה של חברה -- מספקת האידאולוגיה הציונית בסיס ערכי ופוליטי להעדפת העתיד על ההווה, על ההכרעות הטראגיות הכרוכות בכך כפי שכבר הוזכר. שנית, ללא תחושת הסיפוק האישי של שותפות-גורל במאורע היסטורי מסוג הציונות ספק האם נצליח להחזיק בארץ לאורך ימים את מרביתם של בעלי הכושר הטכנולוגי והייזמי-עיסקי. ושלישית, ודאי וודאי שללא תחושת משימת-חיים ציונית לא נמשוך ארצה כמות מספקת של עליה איכותית כולל בעלי מקצוע מעולים וייזמים למיניהם.

(3) הסוגיה הדמוגרפית

טו/28. הדיון בסוגית מצאי כוח אדם מקצועי מעולה בישראל, מניעת ירידתו והגברת עליתו, מקרב אותנו לסוגיה הדמוגרפית. בחלקו הנושא ברור, נידון בפרקים אחרים של תזכיר זה ואינו דורש כאן פירוט מעבר לאיזכור של מספר עובדות יסוד: בין בקו הירוק ובודאי בקו הסגול ישראל הופכת למדינה רב-לאומית כאשר מיעוט ערבי הולך וגדל המצוי בצמיחה כלכלית ובעליה ברמת ההשכלה יעמיד בעיה קשה ביותר לאופיה היהודי הדמוקרטי של מדינת ישראל. גם תרחיש אופטימי יחסית שהסתברותו אינה גבוהה לפיו המיעוט הערבי אינו עולה על נאמר 25 אחוז מכלל האוכלוסיה של מדינת ישראל מעמיד סוגיות שיהיה קשה להתמודד איתן. אם להוסיף ולהביא בחשבון את הריכוז של אוכלוסית המיעוטים בירושלים, בגליל ובנגב, שלא להתיחס ליהודה ושומרון ורמת הגולן ומבלי להזכיר כלל את עזה -- הרי הבעיה לובשת צורה רצינית עוד יותר.

טו/29. תוך השאירי את כלל סוגית המיעוטים במדינת ישראל על השלכותיה למדיניות פנים ולהסדרי שלום לחלק הרביעי, נראה לי כפי שכבר הוסבר שכל מצב בו מספר היהודים קטן מנאמר כ-80 עד 85 אחוז מכלל האוכלוסיה של מדינת ישראל מטיל צל על עתידה של מדינת ישראל כמדינה יהודית דמוקרטית העונה על שאיפות הציונות לגווניה העקריים. אפשר להתמודד עם מצבים של מיעוט גדול יותר, אך זוהי פצצת זמן גם אם נשכיל לבחור במדיניות מיטבית, כמוצעת למשל בפרק כ"ג. אם כי יש הרבה מה לעשות כדי להשפיע על שיעורי הילודה במדינת ישראל, כמפורט בפרק י"ט, אין בהם בלבד כדי להשפיע בצורה משמעותית על

העמוקה המידרדרת של המאזן הדמוגרפי בישראל. לכן, עליה שיש בה כדי להשפיע על המאזן הדמוגרפי בישראל הוא צורך קיומי. משפט זה אמנם מושמע בכל דיון בנושא אך אין מתרגמים אותו למדיניות של ממש, דהיינו למתן עדיפות עליונה לעליה, במיוחד של צעירים, כולל צמצום הירידה.

טו/30. לסוגית גודלה של האוכלוסיה היהודית של מדינת ישראל יש להוסיף מימד חשוב נוסף שאינו קשור בקיומו של מיעוט. נניח היפוטטית ולצרכי דיון בלבד שאין בישראל מיעוט לא-יהודי גדול. גם במקרה זה דרושה עליה בקנה מדה ממשי לצורך קיומה ארוך-הטווח של ישראל. זאת, בגלל הספק האם אוכלוסיה של כ-4 מליון יהודים מגיעה לכמות הקריטית המספיקה לבנין מדינה בעלת יכולת שרידות במזרח התיכון. סוגיה זו עומדת במספר מישורים: מבחינה בטחונית, ספק האם סדר הכוחות שניתן לקיימו עם אוכלוסיה של כ-4 מליון, על מרכיביו השונים, דיו לאורך ימים כדי לעמוד נגד עולם ערבי המצוי בתהליכי מודרניזציה שיאפשרו לו לנצל את יתרונו בגורמי יסוד כגון אוכלוסיה הגדילה במהרה. כן, מבחינה בטחונית ספק האם התפוקה הלאומית של אוכלוסיה בגודל 4 מליון תספיק לצרכי בטחון בעידן של אמצעי לחימה ההולכים ונעשים יקרים יותר, גם אם נמשיך לקבל סיוע עתק מארצות הברית עד אין סוף, דבר שלא מומלץ לסמוך עליו, וגם אם נגיע לצמיחה כלכלית של ממש.

טו/31. גם מבחינה כלכלית, ספק עם אוכלוסיה של 4 מליון, גם אם נוסיף אליה את המיעוט הערבי, מהווה שוק פנימי די גדול כדי לשמש בסיס ליצוא על השקעות חיוניות במחקר ופיתוח, הון אנושי, הון ייצור וכד' ועל נטל הסיכונים שיש לספוג אותו. יתר-על-כן, מבחינה חברתית, ספק אם אוכלוסיה של

כארבעה מליון יכולה לעמוד בבנין מדינה לאורך ימים והאם ניתן לפתח בה כמויות קריטיות של איכויות כוח האדם הדרושות. לכך יש להוסיף שמבחינת ישוב הארץ בראיה בטחונית ומדינית, כולל למשל הקמת ריכוזי אוכלוסיה נוספים לצורך ספיגה של איום בנשק מודרני וגם גרעיני, אין שום סיכוי לאיכלוס שטחי ארץ נוספים ללא גידול ממשי בסך הכל התושבים היהודית. גם מבחינה מדינית וסיכויי השלום, ישראל המצויה בקיפאון אוכלוסיתי עם מיעוט גדול מאד המוסיף לגדול מעודדת את המקוויים לחסל את ישראל על-ידי אסטרטגיה של החלשה בשלבים, המתבססת על דמוי שלנו כמעין "מדינת צלבנים" התלויה לנצח בסיוע חוץ שסופו להישחק. זאת, לעומת דחף להגיע איתנו להסדרי שלום וגם שיתוף פעולה אם גידול באוכלוסיה היהודית יתן לנו דימוי דינאמי מאד.

ט/32. אפשר להוסיף לניתוח לעיל ולפתחו בכיוונים שונים, אולם המסקנה היא אחת: מדינת ישראל בעלת אוכלוסיה של שישה ועדיף שמונה מליון יהודית הינה יישות אחרת לגמרי מאשר מדינת ישראל של ארבע מליון יהודים. היכולת של שישה עד שמונה מליון יהודים לקיים מדינה משגשגת במזרח התיכון גדולה בשיעורי גודל מיכולת השרידות של אוכלוסיה יהודית של ארבע מליון, על אחד כמה וכמה כאשר סוגית המיעוטים מובאת בחשבון. מכאן, שמבחינת קיומה ארוך הטווח של ישראל דרושה עליה שתגדיל את אוכלוסיתה היהודית של ישראל בקצב מהיר ככל האפשר לשישה עד שמונה מליון. כלומר, הגענו למסקנה שתמציתה של הציונות כעליה הינה בחזקת הכרח קיומי של ישראל גם בראיה של הגיון-המדינה.

(ד) מאזן ישראל-גולה

טו/33. המסקנה בדבר ההכרח להגדיל במהרה את מספר היהודים היושבים בציון עוד מתחזקת כאשר מביאים בחשבון את סוגית מעמדה של ישראל בעם היהודי, במיוחד לעומת הריכוז בארצות הברית, כפי שכבר נידונה בפרק ח'. סוגית היחסים בין ישראל לגולה כוללת מספר מעגלי קסמים שהכרחי לצאת מהם: כדי שישראל תתפוס מקום מרכזי בעם היהודי ותהנה בו מעמדת בכורה רבת-השפעה דרוש בין השאר שאחוז גדול יותר מסך הכל היהודים יישב בישראל; אולם, כדי להגדיל את מספר היהודים בישראל דורשה ציוניזציה של העם היהודי, המותנית בחלקה במעמד של ישראל במאזן עם הגולה. הדבר גם בא לביטוי גם במישור המדיני. כדי להגיע לעליה בקנה מדה גדול מברית המועצות לישראל דרוש, בין השאר, להפסיק את סטטוס הפליטים ליוצאי ברית המועצות -- וזה מותנה בעוצמתה של ישראל לעומת גורמים מרכזיים ביהדות ארצות הברית, התלויה בין השאר במקשלה הכמותי של ישראל בעם היהודי.

טו/34. גם ראייה של ישראל כמרכז רוחני אינה משחררת אותה מהמיגבלות של כמות אוכלוסיה יהודית קטנה מדי. שכן בהעדר בסיס אוכלוסיתי גדול יותר ספק האם ניתן להגיע להישגים התרבותיים והרוחניים הדרושים למרכזיות בעם היהודי. אמנם דרושה סינתיזה חדשה של תפיסה ציונית המשלבת בתוכה גם גישה אחד-העמית של מרכזי רוחני, כפי שיפורט בפרק הבא ובפרק כ"ז. אולם ברור כיום שאחד-העם טעה במידה וחשב שניתן לקיים מרכזי רוחני ללא בסיס טריטוריאלי איתן וללא כמות קריטית של אוכלוסיה. לכך יש להוסיף עוד מעגל

קסמים: פיתוחה של ישראל כמרכז רוחני לעם היהודי תלויה בין השאר בעליה של בעלי איכות; ואילו כדי שבעלי איכות יעלו לישראל דרוש שזו תתפס בין השאר כמרכזי רוחני.

טו/35. ברמה כוללת, ישראל זקוקה למעמד מרכזי בעם היהודי ולעמדת בכורה במאזן ישראל-גולה מבחינת הגיון-המדינה, מעבר לערכי הציונות לשמם. זאת, כדי שמאזן העליה נטו יהיה חיובי מאד כמותית ואיכותית, כדי שישראל תקבל בהתמדה את הסיוע המדיני והכלכלי לה היא זקוקה גם כאשר מדיניותה לא תשא חן בעיני גורם יהודי זה או אחר, וכדי שהדימוי העצמי של ישראל כמרכז לעם היהודי יוסיף לתחושת הזיהות העצמית הישראלית וליכולת העמידה שלה. מכל הבחינות האלה של הגיון-המדינה זקוקה ישראל לעמדת בכורה ביחסיה עם הגולה. אך כיום המגמה היא בכיוון הפוך, כמוצג בהערכת המצב בפרק ח'. כדי להפוך את המגמה השלילית של הרעת מעמדה של ישראל במאזן עם הגולה דרושות פריצות-דרך בתחומים רבים, כפי שיפורטו בחלק הרביעי. אך, מעבר תחומי מדיניות ופעולה אלה ואחרים, כלל מעמדה של מדינת ישראל ביהדות לגלויותיה מותנית בדימויה של ישראל כנושאת של אידאולוגיה ציונית נחרצת, להבדיל ממדינה במשבר מתמיד הזקוקה לסעד. לכן, גם בראיה של חיוניותם של תמיכה נמשכת של הגולה בישראל ושל עמדת בכורה ישראלית ביחסיה עם הגולה חיוני אופי ציוני של מדינת ישראל כנובע מהגיון-המדינה.

ט/36. המסקנה הנובעת מכלל הדיון היא חד-משמעית: גם בראיה צרה של הציונות מבחינת האינטרס של מדינת ישראל, להבדיל מראיה ערכית של הציונות כנורמה בסיסית עליה מבוססת מדינת ישראל, הרי הגיון-המדינה של ישראל דורש עדיפות לציונות והעמדתה כאידאולוגיה מרכזית של המדינה ומצפן למדיניותה. כלומר, אם לחזור לאחד ממשפטי הפתיחה של פרק זה, מדינת ישראל זקוקה לציונות לא פחות ואולי יותר מאשר הציונות זקוקה למדינת ישראל.

ט/37. לממצא זה חשיבות מעשית רבה מאד שכן הוא סותר את הטיעון הנפוץ, בין במודע ובין מכללא, שבמצבה הנוכחי על ישראל לתת עדיפות לחיזוקה היא תוך זניחה זמנית של מעשים ציוניים וזאת על-סמך ההנמקה שבסופו של דבר ישראל איתנה הינה חיונית מראיה ציונית. הסיפא של המשפט נכון שכן אכן ישראל משגשגת ובעלת יכולת קיום ארוכת-טווח הינה חיונית לציונות ועיקר בה. אולם, ראשיתו של המשפט שגוי מאחר ואין אפשרות לבנות ישראל חזקה ובעלת חיוניות ללא תפיסה ציונית וללא מעשה ציוני. האינטרס של מדינת ישראל גם בראיה ריאליסטית צרה מחייב מדיניות ציונית במלא מובן המושג, על גווני ההשקפות הכרוכים בו. לכן, סדר הקדימה של מדינת ישראל דורש שינוי מרחיק לכת. חשוב עוד יותר, כלל הדימוי העצמי של המדינה ובסיסי הנמקות-המדיניות שלה דורשים תמורה בכיוון להחיא את הציונות כמצפן למדיניות וכבסיס לזהות עצמית.

ט/38. המסקנה העקרונית מכל הניתוח הפרק זה היא שדרושה רה-ציוניזציה של ישראל גם מראיה של הגיון-המדינה, בנוסף לביסוסה הערכי. אכן, רה-ציוניזציה של ישראל היא בעת ובעונה אחת בסיס עיקרי לפריצות-הדרך

המומלצות בחלק הרביעי של התזכיר ומהווה כשלעצמה פריצת-דרך עיקרית. היא תידון, יחד עם צעדים צמודים לציוניזציה של העם היהודי, בפרק י"ז, לאחר בירור מהותי של הגיון-הציונות בפרק הבא. השלכות של רה-ציוניזציה, במובן של העמדת הציונות כמצפן מדיניות לישראל, לתחומי מדיניות שונים עומדים במרכז ההמלצות לפריצות-דרך בחלק הרביעי של התזכיר. יחד עם זאת, כדי להמחיש לפחות במקצת את המשמעות התיפעולית של רעיון הרה-ציוניזציה של ישראל, מן הראוי כבר בשלב זה להזכיר בצורה נקודתית אחדות מהן, שעוד יידונו בהרחבה בהמשך התזכיר:

* עליה וצמצום ירידה צריכות לשמש יעד מדיניות בעל עדיפות עליונה. אולם, בפעולה לקידום יעד זה יש להרבות בכלים ערכיים ומבניים-משקיים, כגון מדיניות תעשיתית היוצרת ביקוש לבעלי איכויות, במקום תמריצים כלכליים פשטניים.

* על ישראל ליזום פרויקטים לאומיים-ציוניים שיש בהם כדי להגביר את הזהות העצמית כמדינה ציונית ולספק אתגר מעין-חלוצי לעולים ולישראלים גם יחד.

* מדיניות מכוונת לטיפוח ישראל כמרכז רוחני לעם היהודי הינה חיונית. הקמתה של אוניברסיטה פתוחה לכלל העם היהודי וקידום מחקר בעל משמעות כלל-יהודית, כגון על מצב העם היהודי כיום ובמדעי היהדות למיניהם, ממחישים אפשרויות בכיוון זה.

* בפניות אל הגולה, על ישראל לעמיד דרישות ציוניות לפני בקשת סיוע כלכלי. כן, דרושה הבחנה יותר חדה בין ארגון כלל-עולמי ציוני לבין ארגון כלל-עולמי של העם היהודי התומך במדינת ישראל, על הרפורמות המתחייבות מכך בסוכנות ובהסתדרות הציונית. את הארגונים הציוניים יש לשתף בקבלת החלטות בישראל כגון על-ידי פורום משותף לכנסת ולועד פועל ציוני מחודש.

* בישראל גופה דרוש מיגוון פעולות לרה-ציוניזציה, כנידון בפרק י"ז. בין השאר דרוש להקים תנועה להגשמה ציונית בישראל ויש להנהיג בחירות לנציגות ישראל לגופים הציוניים הכלל-עולמיים. המגמה הנוכחית של הזנחת פעילות ציונית על-ידי מרביתם של בכירי הפוליטיקאים מוכרחה לעבור תפנית דרסטית.

* הטיפול בציונות ובכלל סוגיות העם היהודי במערכות החינוך, בפעולות הסברה בצה"ל, בטלויזיה ועוד דורש שינוי מן היסוד. זאת, תוך יצירת זהות עצמית של ישראל כנושא אידאולוגיה ציונית בעלת משמעות קיומית לפרט ולכלל.

טו/39. כדוגמא מוחשית להשלכה מעשית של הניתוח משמשת סוגית היציאה מברית המועצות והנשירה. האפשרות שתאופשר יציאה של עשרות אלפים יהודים מברית המועצות אך של ישראל יגיעו רק מסי מועט היא בחזקת תרחיש פורענות לציונות שעל ישראל להאבק נגדו גם תוך נטילת סיכונים. הנושא משמש הכרח והזדמנות כאחת להפגין ולחדש את תפקידה של ישראל כנושאת הציונות, שהיא

תורה תובענית ונחרצת. בעימות בין תפיסה יחידנית חומרנית לפיה כל פליט נתפס בראיה של נוחיות אישית מידתית לבין תפיסה ציונית של חיזוק מדינת ישראל לטובתו של העם היהודי ככלל על מתן משמעות חיים ליהודי כפרט -- עדיפה התביעה הציונית. על מדינת ישראל להציג בגאווה את ערכי הציונות כבעלי עמדת בכורה גם נגד מעין-ליברליזם נוסח חלק מיהדות ארצות הברית. יש להאבק עבור עמדה זו גם נגד ממסדי יהדות ארצות הברית, שכן הדבר חיוני לא בלבד כדי להעלות את יוצאי ברית המועצות לישראל אלא כדי להעמיד שוב בכל חריפותה את הציונות כאידאולוגיה המעשית של מדינת ישראל, עליה היא נלחמת בתוקפנות נגד תפיסות אחרות ההולכות ומתפשטות בעם היהודי בגולה וגם בישראל גופה. זאת, בגלל ערכי הציונות כשלעצמם, אך גם מתוך ראייה נכונה של צרכי קיומה ושגשוגי של מדינת ישראל.

טו/40. כאמור, אין שום משמעות למסקנה בדבר סדר קדימה שונה למדינת ישראל בה יש לשוב ולהעמיד את הציונות בראש הסולם גם מתוך ראית הגיון-המדינה של ישראל, אלא אם כן ברור שיעדים אחרים מקבלים עדיפות נמוכה יותר. מאחר ומסקנה זו אינה פופולרית אך חיונית, מן הראוי לחזור ולהדגיש שערכי הציונות נותנים הצדקה מוסרית לקורבן בהווה למען בניו העתיד. זאת, גם בנושאים רגישים כגון העברת משאבים מצריכה שוטפת ומשרותי רווחה מעל למינימום מסויים להשקעה בפרויקטים ציוניים. זאת, תוך סיפוק ערכי הצדק החברתי המקובלים על מרבית גישות הציונות על ידי חלוקה נאותה של המאמצ והבטחת רשת-בטחון לכל, כפי שעוד יידון בהמשך.

טו/41. מסקנה נוספת שהינה בחזקת תפיסה חובקת הנובעת מכלל הניתוח שכבר הגעתי אליה בדרכים אחרות ושכדאי לחזור ולעמוד עליה כאן היא שיש לדחות את התפיסה של ישראל כמדינה "נורמאלית". מבלי לחזור לשאלה מהיא מדינה "נורמאלית" והאם יש בכלל משמעות למושג כאשר מדינות המערב עוברות שינוי מהיר ומדינות דרום-מזרח אסיה משיגות כלכלית את המערב, עצם השאיפה ל"נורמאליזציה" של ישראל בטעות יסודה גם מבחינה ציונית וגם מבחינת הגיון-המדינה של ישראל בראיה המוצגת בפרק זה. כאמור, אם השאיפה היא להיות "שויצירה של המזרח התיכון" או אם "חולמים אמריקה" -- הרי זה רק ענין של זמן לא ארוך עד שכל בר-דעת ירד לשם. לעומת ראייה מעוותת של ישראל כמדינה "נורמאלית" או לפחות שואפת ל"נורמאליות" יש להציג חזון-מעשי של ישראל כמדינה מיוחדת במינה השואפת לייחודיות יוצאת דופן בחזקת "עם סגולה" במובן מודרני של המושג. אופיני למצב בנידון בישראל שכמעט ולא נכתבו מאז תקופת הישוב המאוחרת שום אוטופיות ישראליות-ציוניות, עם היוצא מן הכלל החלקי של ארץ הצבי של ליובה אליאב.

טו/42. הדיון בפרק זה מוסיף ומחזק את מסקנתי שהטעות החמורה ביותר של מנהיגותה של מדינת ישראל מאז הקמתה הוא במתן תחושה לעם שתקופת המאמץ הקשה עברה ושאנו בדרך לנורמאליות. במקום לראות אותנו, את ילדינו ואת נכדינו כ"דורות מידבר" ולטפח תחושת ייעוד ומשימה היסטורית בעם הבטיחו המנהיגים שבקרוב נשב בשקט תחם עצי הגפן והתאנה. המנהיגים הטעו את עצמם ואת העם שכן עובדתית אין אנו מתקרבים ל"נורמאליות". המנהיגים הרפו את ידי העם נוכח המאמץ והקורבן הדרוש. והמנהיגים גזלו מן העם את תחושת השליחות הנותנת משמעות קיומית לחיים ולקורבן וויתרו על מיצוי הפוטנציאל הרב לבנין

ציוני הטמון בציבור הצמא למסר. בכך זנחו המנהיגים את תפקידם בהכשרת לבבות ומלאכת נשמה תוך חינוך מחדש של האומה ובניה עצמית חדשה של העם היושב בציון. בכך השאירו המנהיגים קבוצות הגשמה ללא הכוונה ערכית ההולמת נסיבות משתנות ופתחו פתחים לפנטיזם. בכך פגעו המנהיגים קשות ביכולתה של ישראל למשוך עולים. ובכך זנחו המנהיגים את המצפן הדרוש למדינאות ישראלית ראליסטית וארוכת-טווח. אל תלך אתה בדרכים מוטעות אלה של מרבית קודמך לתפקיד. להפך, עליך להבין שהציונות אינה ערך אבסטרקטי בלבד אלא כורח קיום למדינת ישראל ואולי גם לעם היהודי ועליך לפעול להפיכתה של הגיון-ציונות מחודשת למצפן מדיניות של ישראל שעוברת רה-ציוניזציה. זאת, תוך העמדת חזון מעשי ציוני-יהודי במקום טעטועי-שוא אנטי-ערכיים וחסרי בסיס ראלי כאחת של "נורמאליות".

לסיום פרק זה מן הראוי להזכיר את החיוב שבממצא בדבר זהות הקיימת לאמיתו של דבר בין ערכי הציונות לצרכיה של מדינת ישראל. לו היתה מסקנת הניתוח שקיים ניגוד בין השניים הייתי אישית ממליץ לתת עדיפות לערכי הציונות, אך היה בכך משום העדפה ערכית שניתן לחלוק עליה. כן, היה במקרה זה צורך לעמוד על האפשרות שלמעשה שיקולים מדינתיים ישראלים יתגברו על שיקולים ציוניים שהינם חוץ-מדינתיים. הזהות הבסיסית בין יעדי קיום המדינה ופיתוחה גם מנקודת מבט האינטרס המדינתי של ישראל עם ערכי הציונות מונעת אפשרות של נתק אמיתי ביניהם. זהות "אינטרסים" זו גם מספקת בסיס לשילוב נכון בין אופיה הדמוקרטי של ישראל לבין אופיה הציוני, למרות אפשרויות ניגוד ומתח בנקודה זו או אחרת כפי שהוזכרו. דרוש שנבין את שותפות הגורל הבסיסית בין מדינת ישראל לציונות, גם מנקודת המבט של ישראל כמדינה הצריכה

לבנות את עצמה ולהבטיח את יכולת-קיומה ארוך-הטווח נוכח אתגרים תובעניים
מאד שאין להם מענה ללא הציונות. אין יכולת קיום ארוך-טווח למדינת ישראל
ללא הציונות גם מראיה ריאל-פוליטית -- זוהי המסקנה של הניתוח בפרק זה
שבנוסף לענינה האידאולוגיה רבות ההשלכותיה המעשיות שילוו אותנו לאורך
המשכו של התזכיר.

טז. הגיון-הציונות: המושג ובסיסיו

(א) חשיבות הנושא ובעייתיותו

טז/1. המושג של "הגיון-הציונות" ותכניו הינם קריטיים לכל דרך החשיבה המוצגת והמוצעת בתזכיר זה. הערכת המצב, העמדת חזון מעשי, רה-ציוניזציה של מדינת ישראל וציוניזציה של העם היהודי וקביעת-מדיניות תכליתית המכוונת-יעד במדינת ישראל וכן ובמיוחד פריצות-דרך -- כל אלה דורשים בסיס ערכי ברמה תיפעולית, דהיינו מה שאני מכנה הגיון-הציונות. אכן, עיקרי הציונות ובסיסיהם מהווים מבחינות רבות את הגרעין הקשה של תזכיר זה ואת מסגרתו הכוללת. אלא שפיתוחו של הגיון-הציונות הינו מלאכה קשה במיוחד. בנוסף לקשיים של ניתוח ערכי ואידאולוגי כמוצגים בפרק י"ד, על הערבוב בין סוביקטיביות מחד לניתוח מקצועי מאידך הכרוך בהם, מחייבת הבהרה של הגיון-הציונות עמידה על סוגיות מורכבות מבחינה הגותית החורגות בעיקרו מעבר לכוונותיו של תזכיר זה. כן, עומדים מול מושג הגיון-הציונות קשיים פסיכולוגיים ופוליטיים רבים הכרוכים בחילוקי הדעות וההשקפות על מהות הציונות, בסיסיה וחלק מערכיה היסודיים.

טז/2. כדי להתמודד עם קשיים אלה מבלי להעמיס עליך יתר-על-המידה בדרישות להעמקה בסוגיות פילוסופיות והיסטוריוסופיות שאינן הכרחיות לעניננו, מתקדם אני בשני שלבים עיקריים: בפרק הנוכחי מוסבר המושג של

הגיון-הציונות ומונחים היסודות להצגת עיקריו, על ידי עמידה על אחדים מבסיסיו ההגותיים מחד וסילוק קונצפטים מיושנים הממשיכים לדבוק בו מאידך. ואילו בפרק הבא אציג את עיקרי הגיון-הציונות, תוך הרחבת בסיסיהם ההגותיים והעובדתיים ועמידה על אחדות מהשלכותיהם המעשיים גם יחד. דהיינו, הדרך בה בחרתי לבנית הגיון-הציונות היא במדה רבה מה שקרוי דה-קונסטרוציה, דהיינו שבירה של יסודות לא-נכונים ובניה מחדש תוך שימוש בעיקר באותם יסודות ומרכיבים והוספה של חדשים לפי הצורך. הדיון בפרק י"ח ברה-ציוניזציה של מדינת ישראל וציוניזציה של העם היהודי ישמש הזדמנות להרחבה של הגיון-הציונות בהקשר קצת שונה, כולל בסיסיו הפסיכולוגיים ומשמעויותיו החינוכיות והשיכנועיות.

טז/3. הקושי האינטלקטואלי של הפרקים יחד עם הצורך לבחון מחדש מוסכמות וגם "לשבור כלים" עלולים לעורר אצלך התנגדות ריגשית שתפגום בהתמודדותך עם הרעיונות אותם אפתח. כן, חושש אני שבלתפ הבעיות השוטפות לא תראה נכונה את החשיבות המעשית החיונית שבדיונים העיוניים. גם להט הויכוח הפוליטי עלול להקשות עליך לראות את חילוקי הדעות האידאולוגיים באור השונה מהמקובל בו אני מציג אותם בחלקם. למרות כל אלה ודוקא בגללם מציע אני לך להקדיש זמן ומחשבה לבעיות המוצגות בפרקים אלה. שכן, בין שתסכים עם ניתוחי ומסקנותי בנקודה זו או אחרת או לאו -- פיתוח הגיון-ציונות מחדש הוא הכרח, במיוחד לצורך פריצות-דרך ולבנין קונסנסוס לאומי על רמה גבוהה יותר המכוון-עתיד והיכול לספוג חילוקי דעות והבדלי הקשפה מבלי לשבור את החברה הפוליטית וללא שיתוק מדינתי.

ט/4. כפי שכבר הוסבר, משימת הליבון האידאולוגי העומדת בפני מוקלת במקצת על-ידי מיקודה ברמה המשמעותית לקביעת מדיניות. יחד עם זאת, אי-אפשר לעסוק ביישום הציונות לנושאי מדיניות מבלי לעמוד על נושאי וסוגיותיה המרכזיות. יתר-על-כן, ערכים ואידאולוגיות משפיעים על מעשיך ועל מדיניותה ומעשיה של ישראל לא בדרך היישום הישיר לנושאי החלטה בלבד אלא גם ואולי בעיקר על-ידי עיצוב כלל תפיסות מצבה וראית עולמה של מדינת ישראל. ודאי שפיתוחו של חזון מעשי ופעולה לרה-ציוניזציה של ישראל וציוניזציה של העם היהודי צמודים גם בחלקים היותר הגותיים והמופשטים של הציונות ולאן דוקא בתכניה הטיפעוליים. לכן, שומה עלי להציג יריעה רחבה של תפיסת הציונות המומלצת בפניך, על חלופותיה ומיגוונים ביניהם עליך לבחור לפי העדפותיך הערכיות. יחד עם זאת, בעיקרו של דבר מתמקד אני בתזכיר זה בתפיסה הציונית ברמת הפשטה תיכונית שהיא באמצע בין דיון ערכי מופשט לבין יישום לסוגיות מוגדרות, עם סטיות לכאן ולכאן. את כל זאת עושה אני בעזרת מושג-המפתח של "הגיון-הציונות".

(ב). המושג "הגיון-הציונות"

ט/5. דיון ממצה באידאולוגיה הציונית ובנית חזון ציוני מעשי לעם היהודי ולמדינת ישראל הינן מלאכות דחופות, אך הן דורשים כל אחת לפחות ספר בפני עצמו. לצרכיו של תזכיר זה דיינו בפחות מזה שגם הוא הרבה -- והרי הוא פיתוח ובחינה של אותם יסודות, ערכים ויעדים הדרושים לצרכי קביעת

מדיניות-רבתי לישראל, לפריצות-דרך ולרה-ציוניזציה של ישראל וציוניזציה של העם היהודי. לכן, אני ממקד את הדיון סביב לבניה מחדש של מה שאני מכנה "הגיון-הציונות". מונח זה הינו תרגום עברי למושג לועזי ברור הרבה יותר בגלל היותו צמוד לתיבה לשונית מקובלת: בלעז "הגיון-הציונות" היא התיבה "Raison de Zionism", הגזורה מהמונח הידוע "הגיון-המדינה" "Raison d'Etat", בלעז, ומעביר אותה לציונות (תוך ערבוב בין צורה צרפתית לכתוב אנגלי בחלקו, מסכות נוחיות להבנה הקודמות בעיני לטוהר לשוני). אם כי המושג "הגיון-המדינה" בשימושו הבינלאומי רכש במשך הזמן טעם-לוי שלילי בגלל ניצולו לרעה בתקופות מסוימות לצידוקו של כל מעשה נבלה בעם "טובה המדינה", הרי אין קולע ממנו כדי לבטא את הרעיון שיש להחליט על צעדי הממשל לאור שיקול קר של ערכים, יעדים ומטרות. אכן, היסטורית הוכנס המושג של הגיון-המדינה לשמוש כדי לעמוד נגד שרירות ליבם של מלכים אבסוליטים שנהגו לפי נטית ליבם, כאשר רעיון הגיון-המדינה בא לצמצם את שרירות שיקוליהם של השליטים ולהדגיש את חובתם לראות את עצמם כשרתי הכלל ולקבוע את צעדיהם לפי שיקול עניני של צרכי המדינה ולא טעם אישי, יחסי קירבה עם בתי מלוכה אחרים וגו'.

טז/6. מושג "הגיון-הציונות", על משקל "הגיון-המדינה" כמוסבר לעיל, מבטא יפה את עיקר כוונותי בארבעה מישורים עיקריים: ראשית, הוא מבליט את ההבדל המהותי בין מדינת ישראל לבין שאר מדינות העולם, שכן ישראל הינה ביטוי לציונות וכלי להגשמתו. לכן, קדום נורמטיבית הגיון-הציונות כמצפן-מדיניות לישראל להגיון-המדינה במובן הצר יותר של המושג, כאשר קיימים ביניהם ניגודים. למשל, עקרונית על ישראל ליטול על עצמה סיכונים

ולשאת במאמץ וגם בקורבן למען לסייע לקהילות יהודיות הנתונות בסכנה. שנית, מושג הגיון-הציונות מבטא את העליונות שיש לתת להגשמתם של עיקרי הציונות על כל שיקול אחר, תוך צתן עדיפות לערכי הציונות על מערכות מוסר אחרות, אלא אם כן ובמדה והן נכללות בערכי הציונות, על המוסר היהודי המשמש לה כאחד הבסיסים העיקריים.

טז/7. למשל, בו בזמן והציונות כוללת את ערכי קדושת החיים, רדיפת השלום וטוהר הנשק, אין בה לפי תפיסתי איסור מוחלט על מלחמות, כולל מה שנקרא (בטעות, כפי שאבהיר בפרק כ"א) "מלחמות ברירה" -- במדה ויש בהן כדי לתרום תרומה חיונית להגשמת הציונות. לכן, הנחות בדבר אי-מוסריות של מלחמות ברירה בתור שכאלה וללא שיקול לגופו של תועלתן לעומת עלותן לאו דוקא צריכות לשמש עקרון מוחלט לישראל. שלישית, הגיון-הציונות צריך להנחות את מדיניותה של ישראל ללא הליכה אחרי רגשות ותחושות שאינן לענין. למשל, באם הזמנה של ערפאת לירושלים עשויה לקדם את יעדי הציונות, הרי שאין להרתע מצעד זה בגלל סלידה ממעשיו. רביעית, הגיון-הציונות בא להבליט את הצורך להצמיד את המדיניות לשיקולים ערכיים ארוכי-טווח; זאת, במקום הנטייה לביצועיזם השלטת בנו במידה רבה.

טז/8. הדוגמאות לעיל, בין שהמדובר במסקנה כאילו "ניצית" בדבר היתר עקרוני למלחמות ברירה, בין שמדובר במסקנה כאילו "יונית" בדבר היתר לנהל משא ומתן עם ראש אש"פ ולהזמין לשיחות בירושלים -- עלולות לקומם אותך. אכן, דיון רציני בהגיון-הציונות יעצבן רבים שכן נוטים אנו לרדידות רעיונית ולהיתפסות לדוגמות החוסכות וגם מונעות מחשבה. בודאי והעמדות

שאציג בפרק זה ובבא אחריו הינו סוביקטיביות לי. אך הניתוח הוא מקצועי ואוביקטיבי עד כמה שהדבר ניתן. באותם תחומים רבים בהם יש מקום לעמדות שונות בדבר הגיון-הציונות אמחיש תפיסות נוגדות, תוך הבהרת עמדתי אני. גם בעת שימוש בהגיון-הציונות לצורך פיתוח מדיניות עדיפה, במיוחד בחלק הרביעי של התזכיר, אבחון את תלותה בהבדלי השקפות ציוניות, כך שתוכל להגיע למסקנתך אתה על סמך העמדה הערכית בה תבחר.

טז/9. יחד עם זאת, תהיה עמדתך הערכית בסוגיות הציונות אשר תהיה, חובה עליך ועל כלל קובעי המדיניות בישראל, כולל כל אזרח ואזרח, להתמודד עם הצורך לבחון מחדש את הגיון-הציונות ולהשתמש בו נכון בקביעת מדיניות. גם שיפוט ערכי ניתן חלקית לבחינה מעין-רציונאלית, לא בעצם ביסוסו הערכי הסוביקטיבי וההשקפתי אך במידת עקביותו הפנימית, התאמתו לעובדות וביישומו לסוגיות מדיניות ולמצבים מוחשיים. הדבר מומחש יפה בסוגיה של "הכרעה טראגית", דהיינו מצבים בהם כפי שכבר ציינתי אין ברירה אלא לבחור בין ערכים שכולם יקרים לנו מאד. דוגמא קלאסית להכרעה טראגית הוא מצב בו מספר החולים הנזקקים לטיפול דיאליזה בכליה מלאכותית עולה על מספר המיתקנים הזמינים ולכן עומד ההכרח המר להחליט מי בודאי ימות תוך כמה ימים ולמי יינתן סיכוי להאריך את חייו. ישראל עומדת ותעמוד בפני הכרעות טראגיות לא מעטות, בהן ערכי ציונות עיקריים עומדים זה מול זה. השאלה לאיזה ערך לתת עדיפות הינה ענין לשיפוט סוביקטיבי; אך עצם ההכרח לתת עדיפות לערך זה או אחר תוך ראייה נכוחה של עלות הויתור על ערך יקר אחר -- הוא ענין לניתוח מקצועי.

טז/10. האפשרות ההיפוטטית של עליה המונית מברית המועצות תמורת החזרת עיקרו של רמת הגולן ממחישה הכרעה טראגית צפויה אולי, בה הכרחי לבחור בין ערכים וצרכים שכל אחד בפני עצמו הוא חשוב מאד. האפשרות של "שלום תמורת שטחים" היא דוגמא של הכרעה טראגית קשה עוד בה העשויה לעמוד על הפרק והמשתקפת גם בהחלטות ממשיות, כגון בענין תהליך השלום וועידה בינלאומית בנושאי המזרח התיכון, עימה ישראל מתקשה מאד להתמודד. הגיון-ציונות מובהר כראוי עשוי להיות לעזר רב במצבים כאלה, בהעמידו מצפן למדיניות ובהבהירו את ערכי הציונות למיניהם על יחסי הגומלין שביניהם. יחד עם זאת, שערי החליפין בין ערכים שונים ותפיסות שונות של הגיון-הציונות נשארים ענין לשיפוט אישי, לחילוקי דעות אידאולוגיים ולהשקפות מגוונות ואף מנוגדות; וגם מותנים המה במדה רבה במצבים הממשים בהם עומדות ההכרעות.

טז/11. לעצם העלאת נושאים שנויים במחלוקת בהגיון-הציונות ולהעמדה מפורשת של הכרעות טראגיות יש עלות, שכן עימות עם החלטות המחייבות בחירה בין ערכים שונים ובין תפיסות ציונות נוגדות בחלקו פוגע בהסכמה, גורם לסכסוכים ופוגם ביכולת שיתוף הפעולה בין בעלי דעה שונה. לכן נמנעים פוליטיקאים בדרך כלל, אלא לצורכי מאבק פוליטי, מלנקוט עמדות ביחס לסוגיות מעוררות-מחלוקת שאינן למעשה עומדות על הפרק. זה אולי סביר ואינני מייעץ לך לנהוג בדרך כלל אחרת. לעומת זאת, פסולה בהחלט היא הנטייה הנפוצה להמנע מלפתח אופציות שיש בהן כדי לגרום למחלוקת ולהעדיף מצבים של "אין ברירה", בהם קיום הסכמה ומניעת צורך בהכרעות טראגיות מקבלים למעשה עדיפות על-פני קידום יעדי הציונות. אני מקווה שאתה לא נוהג כך. אך אין ספק שפוליטיקאים בכירים רבים בישראל מעדיפים למעשה שלא ליצור למשל אופציה לעליה המונית

מברית המועצות תמורת נסיגה מרמת הגולן -- מאחר ואין הם מסוגלים להתמודד עם אפשרות כזו, לא אישית ולא פוליטית-ציבורית. אכן, רב החשש שחוסר יכולתה של ישראל להכריע בנושאים שיש בהם יסוד של הכרעה טראגית, על חילוקי דעות פוליטיים וחברתיים חריפים הכרוכים בהם, ימנע פיתוח של אופציות-מדיניות שיש בהן פתחים לפריצות-דרך. על כך עליך להתגבר בעזרת כוח רצון פוליטי עז הניזון מתפיסה ערכית נכונה של הציונות וחזונה.

טז/12. אחד היעדים של הבהרת הגיון-הציונות הוא לעזור ולמנוע מצבים כאלה של הפסד אופציות בגלל החשש מקשוי החלטה. זאת, על-ידי העמדה של מערכת ערכים ודרכי שיפוט המקלים על הכרעות טראגיות. יעד נוסף של הבהרת הגיון-הציונות היא לאפשר ולעודד התנהגות תכליתית מבחינת ערכי הציונות תוך התגברות על מוסכמות דוקטרינריות ותחושות רגשניות המהוות מכשול למדיניות ציונית תכליתית. הדוגמא של דוד בן-גוריון שהיה מוכן לשבת ולדון עם המופתי חאג' אמין אל-חוסייני, כתיאורו של שבתי טבת בספרו בן-גוריון וערביי ארץ-ישראל, (1985) ממחישה יפה את הגיון-הציונות בפעולה בידי מדינאי שהיטיב להבינו וללכת לאורו.

טז/13. בסיכומו של דבר, הגיון-הציונות הוא מושג החובק את עיקרי הציונות על רמת ערכים תיכונית שבין דיון אבסטרקטי לבין יישום מפורט. אין מדובר במעין שולחן ערוך מוכן ליישום בחיי היום-יום, אך הגיון-הציונות חייב להיות מובהר במידה המאפשרת העזרות ממשית בו בהכרעות עיקריות ובפריצות-דרך. יש לבנות את הגיון-הציונות בצורה התואמת את עיקר תפקידו לשמש מצפן למדיניותה של ישראל ונותן-כיוון לפריצות-דרך. בין שמצליח אני

בפרקים אלה לעבד תפיסה חדשה של הגיון-הציונות העונה על הצרכים ובין שלא, המלאכה חייבת להעשות. אתה כראש ממשלה ועמיתך הפוליטיקאים הבכירים חייבים לעסוק בליבון ערכי לצורכי בדיקה מחדש של הנחות יסוד והכשרת מצפן-מדיניות ציוני העונה על הצרכים המשתנים. זאת, במקום להיות שבויים בידי קונצפטים ערכיים מיושנים שלא לדבר על סיסמאות מחד ולדבוק יתר-על-המידה בביצועים ובחיפוש הסכמה בכמעט כל מחיר מאידך.

(ג). חידושי תפיסה במחשבה הציוניים המוסדית

טז/14. בשלב זה עשוי אתה להיזכר במה שנקרא "תהליך קיסריה" ו"תהליך הרצליה" בהם גובשו ביוזמת הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונות בתהליך חשיבה מרשים תפיסות חדשות של הציונות, שאושרו בחלקו בוועד-הפועל הציוני ב-1986 והממשיכות לעמוד על סדר יום הקונגרס הציוני. אכן, נעשו שינויים משמעותיים בתכנית הרשמית של הציונות, אם אפשר לקרוא לה כך, מאז "תכנית באזל" כפי שהתקבלה בקונגרס הציוני הראשון ב-1897, דרך "תכנית ירושלים" תשי"א שאושרה בקונגרס הציוני הכ"ג ב-1951, עד ל"תכנית ירושלים" תשכ"ח שאושרה בקונגרס הציוני הכ"ז ב-1968 והצהרת "חובות הפרט הציוני" שהתקבלה בקונגרס הציוני הכ"ח, 1972, ובקונגרס הציוני הכ"ט, 1978, וגמור בינתיים בהחלטות הוועד הפועל הציוני ב-1986 המתבססות על תהליך "הרצליה".

טז/15. יחד עם זאת, לצערי אין בחידושים אלה כדי לענות על ההכרח לפתח הגיון-ציונות מחודש. אכן, דוקא חלק מהעיקרים שזכו לאישור מחודש כתורתה הרשמית של הציונות הממוסדת מגבירים את ההכרח בשכירת-כלים ובהרס-יוצר בכל הנוגע לחשיבה הציונית ומסגרותיה הארגוניות. לא כאן המקום לנתח בהרחבה את ההישגים ואת הכשלונות של תהליך "הרצליה" למשל וההחלטות שהתקבלו בעקבותיו. לצורך המוגבל שלנו דייני בציון שלוש הנקודות הבאות כדי להצדיק את מסקנתי שאין להתבסס לצורך הגיון-הציונות על התהליכים החלים בגופי הציונות הרשמיים, עם כל חשיבותם של אלה:

א. מה שנקרא "ציוניזאציה" של הסוכנות היהודית תוך ביטול ההבחנה ההיסטורית בין חברים "ציוניים" ו"לא ציוניים" בה והכרזה על כל חברה כ"ציונים" -- היווה מצד אחד גולת כותרת לאחדות העם היהודי סביב תמיכה במדינת ישראל. יחד עם זאת, יש בכך גם מהילה וטשטוש של מושגי הציונות וויתור על הייחוד ההיסטורי והערכי של "ציוני" לעומת לא-ציוני התומך במדינת ישראל.

ב. רשימת "מצוות הציוני", אם כי היא כוללת דברים חשובים ובראשם חובת "להתחיל בתהליך" עליה -- מוסיפה ומטשטשת את ההבחנה בין ציוני לתומך ישראל ופעיל בקהילה היהודית ובכך מוסיפה ופוגעת באופיה של הציונות כמהפכה בלתי-גמורה בהיסטוריה של העם היהודי.

ג. אישור שינוי בתפיסת היסוד של ההסתדרות הציונית על ידי קבלת העיקרון-סיסמה "מתנועה לשחרור לאומי לתנועה להמשך הקיום הלאומי"

סתם את הגולל על מהותה הציונית, במובנים הנכונים של המושג, של ההסתדרות הציונית. זאת, בנוסף לליקויים המהותיים החמורים של ראית "קיום לאומי" כשלעצמו כיעד היסטורי לעם היהודי בכלל ולציונות בפרט, עליהם עוד אעמוד בהמשך.

טז/16. אין בהערות לעיל כדי להתעלם מהחיוב הרב שבתהליכי "קיסריה" ו"הרצליה" ובשינויים שהוכנסו בפרוגרמה הרשמית של הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית. יש בהם תרומה להתאמתו של העם היהודי לקפיצה שחלה בהיסטוריה שלנו עם הקמתה של מדינת ישראל ולצורך לגבש, לקיים ולחזק תמיכה כלל-יהודית בציונות ובמדינת ישראל. בהתחשב באופי הפלורליסטי של הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית ובצורך לגבש ניסוחים המשלבים רטוריקה מתקבלת על הכל עם תוכן פרוגרמטי כל-שהוא שניתן לגייס להם הסכמה רחבה -- יש משום הישג בניסוחים הרשמיים החדשים של תורת הציונות, מה עוד ונכללים בהם גם רעיונות חדשניים וטובים מסוג הצורך לפתח את "תחושת הגולה", בה עוד אדון בהמשך. ההצעה להקים תנועה עולמית אוטונומית של מגשימים כפי שהועלתה בתהליך "קיסריה" מראה על ראייה נכוחה של ההכרח להקים גרעין ציוני חדש במקום הקליפה ההופכת לתומכת-ציונות -- ואין זה אלא טבעי שההצעה לא אושרה יחד עם השינויים האחרים המוזכרים לעיל, שכן היה בכך משום הודיה בראש-חוצות בהפיכתם של גופי ההסתדרות הציונית ללא-ציוניים בעצם.

טז/17. יחד עם הכרתי זו בכל החיובי בתהליכי "קיסריה" ו"הרצליה" ובשינויים בתורתה הרשמית של ההסתדרות הציונית, ועם כל ההבנה למיגבלות בהן פועל הממסד הציוני הרשמי -- ברור שאין בהחלטות של הגופים הציוניים

הממוסדים משום מענה לעיקר צרכי הגיבוש מחדש של הגיון-הציונות. מסקנה זו עוד מתחזקת לאור העדר התמודדות בתהליכי "קיסריה" ו"הרצליה" עם שאלות-יסוד של האידאולוגיה הציונית השנויות במחלוקת אך הדורשות התמודדות והבהרה, כגון משמעות ערכית של ההתישבות באיזורי ארץ שונים. לכן, המלאכה טרם נעשתה על-ידי אחרים וצרכיה של הציונות ומדינת ישראל במצפן-מדיניות ציוני-ערכי לא באים על סיפוקם על ידי תהליכי חשיבה מטעם גופי הציונות הרשמיים, עם כל חשיבותם של אלה. להפך: חלק ממסקנות והחלטות הגופים הציוניים עוד מגבירות את הצורך בשבירת-כלים והרס-יוצר, אם כי יש בהם גם רעיונות היכולות לעזור בבנין-מחדש של הגיון-הציונות. בכל אופן, אין אתה יכול להסתמך על תהליכי "קיסריה" ו"הרצליה" כעונים על צרכי חידושו של הגיון-הציונות ושומה עליך להתמודד עם בעיות יסוד של ערכי-הציונות כמורה-דרך לישראל -- תוך העזרות, כך אני מקוה, בדיוני בסוגיות הגיון-הציונות בפרקים אלה.

(ד) . בסיסים הגותיים

טז/18. קודם שאגש לדה-קונסטרוקציה של מספר קונצפטים ציוניים מן הראוי להציג יריעה רחבה יותר של בסיסים הגותיים למחשבה ציונית. זאת, אעשה בצורה של הצגת מספר דילמות איתן על ערכי-הציונות להתמודדת, על רמה של הנחות-יסוד וגישות בסיסיות -- עליהם נבנים עיקרי הגיון-הציונות כנידונים בהמשך. שלוש דילמות הינן חשובות במיוחד לעניננו: (1) בין עבר לעתיד; (2) בין ייאוש לתקוה; ו(3) בין הפרט לכלל.

טז/19. הדילמה הראשונה שיש להביאה בחשבון בהתלבטות על הגיון-הציונות ובסיסיו ההגותיים והערכיים היא הניגוד והשילוב בין הציונות כגישה משמרת בעיקרה ומכוונת-עבר לבין הציונות כגישה מעין-פוטוריסטית וכדרך למשהו חדש. הדילמה כרוכה בראיה נוסטלגית של העבר מחד לבין כוח-דמיון מכוון-עתיד מאידך. הרצל היטיב לתפוס את הניגוד הזה בשם האוטופיה הציונות שכתב אלטנוילנד, כלומר ארץ ישנה-חדשה. מצד אחד מבוססת הציונות על זכרון היסטורי ועל שאיפה לבנות מחדש של העבר, כולל "שיבת ציון" במובן של חזרה לארץ האבות, עם יסודות נוסטליים חזקים תוך אידאליזציה של העבר עת ישב העם על אדמתו. הבסיס הדתי והמסורתי של הקמיה לשוב לארץ האבות ו"לחדש את ימינו כקדם" מחזקים את את הפניה לעבר כיסוד מוסד של הציונות. מצד שני, שואפת הציונות לבנות מולדת חדשה ו"מתקדמת" לעם היהודי. הימצאות זו בין דימוי אידאלי של העבר וגישה נוסטלגית בעיקרה לבין שאיפה לעתיד שונה וחדש הוא חוט שני מרכזי החוצה את ההגות הציונות ומעמיד בעיות קשות להגיון-הציונות. בהקשר זה מענין לחזור ולציין את הנוסחה של "קיום העם היהודי" שהתקבלה על ידי הוועד-הפועל הציוני ב-1986 כעקבות תהליך "הרצליה" כמוזכר לעיל -- הראוי לדעתי לביקורת בניסוחו החד-צדדי המעמיד כיעד את שימור הקיים, ללא התיחסות לחזון חדש לעם היהודי, נושא שעוד אדון בו בהמשך.

טז/20. הדילמה השניה הין בין ייאוש ותקוה. מצד אחד נבנית הציונות, היסטורית וערכית כאחת, על ייאוש מהמצב המצוי והצפוי של היהודים ללא ציונות, דהיינו פיזורם בגולה. לפי דעה זו אין קיום ליהודים וליהדות בגולה; "הגולה מתה" אם ליישם מינוח של נימשה לנושא שלנו; ו"שאלת היהודים"

היא לאחר ייאוש אלא אם יחול תפנית בכל מצבו של העם על-ידי הגשמת הציונות. מצד שני, בנויה הציונות על תקווה וחזון של בנין מדינה יהודית חזונית. הדילמה משתקפת בכל חריפותה בעובדה שבצמוד זה לזה "הוכחה" ו"הופרכה" הדעה שאין ליהודים קיום בגולה: השואה חלה כמעט בד בבד עם התבססותה של יהודת ארצות הברית, כאשר השואה משמשת מעין הוכחה למצב המיואש של היהודים בתפוצות ואילו התפתחויות בגולה האמריקאית מבססות לדעתה את הדעה שיש גם יש קיום בטוח וגם משגשג ליהודים בגולה ולכן אין לבסס את הציונות, לגבי דידם בכל אופן, על ייאוש מהגולה. לדילמה גם השלכות סימביותיות, דהיינו בשפה על משמעותה הפסיכולוגית, החברתית והפוליטית, בכל הנוגע לשמוש במושגים כגון "גולה", "תפוצה" ו"פזורה" כמלות-יחוס לפיזורי היהודים בעולם.

טז/21. מבחינה מעשית וערכית כאחת עומדת לכן השאלה כיצד לבסס את הציונות גם נוכח הדעה שאין מקום לייאוש מאפשרויות קיום יהודי כפרט וכעם בגולה. שכן, אם נופל הביסוס של הציונות על ייאוש מאפשרויות קיום יהודי בגולה אזי מתמוטטת אחת מהנחות-היסוד ההגותיות-היסטוריות העיקריות של הציונות. יש להביא בחשבון שהיסטורית הייאוש מסיכויי האמנציפציה, במיוחד לאחר הפרעות ב-1881, היוו גורם עיקרי להתעוררות הציונות, במשולב עם רגש כבוד יהודי שנפגע. גם הרצל העמיד את הציונות במדה רבה על תחזית של שואה שתבוא עליהם בגולה בהעדר מדינה יהודית. לכן, חריפה מאד השאלה כיצד לבסס את הציונות כאשר הייאור מחיי יהודים בגולה הוא בקו ירידה -- פאראדוקסאלית חלקית הודות להצלחת של הציונות והקמתה של מדינת ישראל, הפוגמת בכל באחד מהבסיסים ההיסטוריים והצידוקיים הטיעוניים לציונות. גם הממשיכים לדגול בשלילת אפשרויות קיום יהודי ארוך-טווח בגולה חייבים להוסיף ביסוס חיובי

לציונות, שכן אחרת אין סיכוי לשכנוע ציוני של השוללים את הייאוש מהגולה. שכן, הגיון-הציונות כמצפן-מדיניות וכבסיס לציוניזציה של הגולה אינו יכול להסתפק בדביקות דוגמטית בהנחות שאינן ניתנות להוכחה או להפרכה כאשר הנחות אלה למעשה אינן מקובלות על חלק גדול והלך וגדל מהעם היהודי, בגולה כבישראל כאחת.

טז/22. בדיון עיוני לשמו מותר לדבוק בהנחה זו או אחרת ולהשאיר את השיפוט בדבר אמיתותה או שיקריותה לעתיד. אך לצורכים מעשיים ממחישה דחית שלילת הגולה בחלקים גדולים של העם היהודי את הצורך להעמיד בסיס נוסף לציונות במקום ייאוש מהגולה שכוחו השיכנועי לכל הפחות הולך וקטן ושגם מבחינת חיזוי ההתפתחויות אין ליחס לו מידת ודאות גבוהה, כפי שעוד אראה בהמשך. כלומר, על הגיון-הציונות לצמצם את ההזדקקות לייאור מהגולה כבסיס ולהעמיד במקומו תקוה חיובית, דהיינו חזון מעשי של חיים בארץ כעדיפים על החיים בגולה, אם כי גם בגולה יש ליהודים אולי יכולת שרידות, כפרטים וגם כעם. בענין זה יש משום תרומה חיובית לרעיון "תחושת הגולה" כפי שהועלה בתהליך "הרצליה", שאמנם אינו אלא ניגזרת ממושג "מצוקת-היהודים" של הרצל -- וגם לכך עוד אשוב.

טז/23. הדילמה השלישית היא בין ראית הציונות בזוית של "יהודים" לעומת זוית של "יהדות", כפי שמישניות זו כבר הועמדה בצורה חריפה על ידי אחד העם למשל. כבר נגעתי בדילמה זו בהקשר לסוגיות זכויות הפרט וחשיבותן בישראל לעומת האידאולוגיה הציונית כערך קולקטיבי. מענין לציין שהחלטות הוועד-בפועל הציוני מה-1986 שמות את הדגש על "קיום העם" ועל "התמסרות

לצורכי החברה והמדינה כדרך-חיים" כחובה של הציוני, דהיינו מעמידות את ערכי הכלל מעל ליחידנות, תוך בנית גשר ביניהן. גישה זו הנראית לי כנכונה ועוד אשוב להרחיבה בפרק י"ח. אך עקרונות נשארתי הדילמה בין ראייה יחידנית לבין ראייה קולקטיבית של הציונות במקומה והיא חשובה במיוחד למדינת ישראל בה עומדות בעיות קשות של סדר הקדימה הלאומי שההכרעה בהן תלויה בהעדפה בין ראייה של טובת "היהודים" לעומת קידום ה"יהדות", עם כל הבעיות של מושגים אלה בה עוד אדון בהמשך.

טז/24. שלוש הדילמות שנידון לעיל אינן ממצות את הסוגיות ההגותיות וגם הפילוסופיות הכרוכות בציונות והמחייבות התיחסות לצורך בנין מחדש של הגיון-הציונות. למשל, עומדות גם הבעיות הבאות:

* הקשר בין ערכי הציונות למערכות ערכיות אחרות, בין יהודיות מסוג הדת והמסורת ובין אנושיות-כלליות. מצד אחד, בודאי ואין הציונות מערכת ערכית סגורה ואטומה העומדת מעל ומעבר למערכות ערכיות ומוסריות אחרות. מצד שני, רב החשש להתבטלות יתירה של הציונות בפני ערכים אחרים למיניהם וויתור-יתר על הצד המוסרי הנעלה (להבדיל מהבעיות הריאל-פוליטיות) של "עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב" -- במובן של פעולה לפי כללי מוסר נעלים גם אם אחרים לא נוהגים כן.

* עומדת השאלה האם ועד כמה להתרכז בראיה של הציונות כמערכת ערכית, או שמא יש להוסיף אליה ראיות אחרות כגו: (1) אסטטיות,

דהיינו תפיסת הציונות כ"מעשה אומנות כולל" (Gesamtkunstwerk) במונח שטופח על ידי ריכארד ואגנר, אם מותרת לי אירוניה זו כלפי אנטישמי מובהק וקיצוני); (2) אסטטיסטית, דהיינו תפיסה של ההגות הציונית כיוצרת עולם מוחשי חדש (כלומר, שמעין כוח יוצר-מציאות, "ontogenetic"; ו-(3) מיטולוגית וגם מיסטית, תוך הכרה ביסודות אלה של הציונות הכרוכים ב"מיסתורין" של קיום העם היהודי -- כתופעה שהיא בחלקה מעבר להסבר וניסוח, גם ללא הנחות מטאפיזיות (כגון בספרו של ארנסט וו דו האג, המיסתורין היהודי (באנגלית, 1971).

* בהמשך לנקודה האחרונה, חשובה מאד היא ההבחנה המרחיקת-לכת בין גישה נטורליסטית לציונות ככולה בעולם הזה ולכן כפופה לשינוי היסטורי ולדינאמיקה אנושית-חברתית, לעומת ראייה מטאפיזית וחורגת מעבר לעולם הזה של הציונות. ההבחנה אינה זהה לזו שבין דתיים ללא-דתיים, שכן מצד אחד הדת היהודית מפקידה פעולה בעולם הזה במדה רבה בידי ראייה ראלית וטבעונית, בחזקת "הנגלות לנו" ו"הרשות נתונה"; ואילו גם לא-דתיים רבים נאחזים בצורה זו או אחרת באמונה ש"נצח ישראל לא ישקר". להבדלים אלה, לעתים קרובות על רמה שמעבר למודע, חשיבות מעשית רבה מאד -- כגון בין ציונות "שפויה" לבין ציונות "חזונית".

* עומדת גם השאלה עד כמה הציונות ניתנת כולה לביטוי ותיאור בעזרת מילים ועד כמה נכללים בה דימויים ותחושות שאינם ניתנים

לביטוי בשפת המילים, אלא אולי בציורים, במטפורים סיפורתיים, בשירה, בדראמה וכד' -- החורגים ממסגרות דיון מקובלות על משמעות הציונות ותכניה אך שנודעות להן חשיבות רבה בחיי אנוש וחברה.

טז/25. אפשר עוד להעמיד דילמות וסוגיות הגותיות רבות שהינן בסיסיות לניסוח מחדש של הציונות, כגון ההבחנה בין יסודות פרוגרמטיים ליסודות ריטוריים, חינוכיים והצהרתיים בציונות; והבדלי התפיסה בין הציונות כמציגה יעדים לבין ראית הציונות כמסדרון בלבד המתווה בעצם תהליך ובסיס להתפתחות של יעדים ותכנים חדשים לעם היהודי. אך לצורך תזכיר זה דייני בדוגמאות הנ"ל, עם מספר השלמות בהמשך. חלק ניכר מחילוקי הדעות בין ציונים ללא-ציונים מחד ובתוך המחנה הציוני מאידך כרוכים בהבדלי עמדות ביחס לדילמות וסוגיות הגותיות בסיסיות שהוזכרו, גם אם בדרך כלל אין הצדדים מודעים למוסד זה לעמדותיהם.

טז/26. כך למשל מבוססות חלק מההתקפות נגד הציונות על ראיתה מזוית יחידנית-פציפיסטית או מתפיסות הקרובות למה שנקרא "השמאל החדש", מבלי הבהרה האם ועד כמה מן הראוי כלל לשפוט את הציונות לפי מערכות מוסריות כאלה שהן לאו דוקא תופסות מקום מרכזי בהגיון-הציונות על כל גווניה. דוגמא טיפוסית לגישה מעין זו הוא ספרו של בנימין אבישאי, הטרגדיה של הציונות (באנגלית, 1985). בהתמודדות עם חילוקי השקפות כאלה אין טעם לדון בשאלה העם פרט עובדתי זה או אחר נכון (אם כי הספר גדוש טעויות עובדתיות ואי-הבנות מקצועיות, למשל בכל הנוגע למשטר מדינת ישראל), אלא שאלת היסוד היא לפי איזה מסכת ערכים לשפוט התרחשויות ישראליות וציוניות - דהיינו, מה

הוא התוכן של הגיון-הציונות ועד כמה הגיון-הציונות עדיף על מערכות ערכיות אחרות, כולל אותן, נכלל בהן או כפוף להן. בתזכירי זה אין לי ענין בהתמודדות ופולמוס עם גישות לא ציוניות ואנטי-ציוניות, פרט לסוגיות המשתקפות בדיוני בהגיון-הציונות. אך חשוב לך להבין את הבסיסים ההשקפתיים וההגותיים השונים במדה רבה במהותם של התמודדות נכוחה עם מתנגדי הציונות מחד ועם חילוקי דעות בתוך ההשקפה הציונות לכל גווניה מאידך -- כדי לא לבזבז מרץ וזמן על ויכוחים חסרי שחר ויחד עם זאת לא לברוח מסוגיות ערכיות לפרגמטיזם-יתר ודוגמטיזם עיוור.

טז/27. הצורך בהגות החודרת לעומקי הנחות היסוד והדילמות הבסיסיות של הציונות עומד ביתר שאת בגלל ההכרח להתאים את הציונות לפרשת-הזמנים הנחרצת שחלה במצבו של העם היהודי עם הקמתה של מדינת ישראל. אין ספק שזה האירוע האחד החשוב ביותר בהיסטוריה היהודית מאז חורבן בית שני. פרדוכסאלית מהווה הקמתה של מדינת ישראל הצלחה הירואית של הציונות כהתערבות מהפכנית בגורלו של העם היהודי; ויחד עם זאת מחייבת עצם ההצלחה הזו בחינה מחדש של כלל עיקרי הציונות. שכן, הקמתה של מדינת ישראל מבטלת את המצב של קיום גולה כהכרח היסטורי: מאז קיומה של מדינת ישראל הגולה היהודית היא גולה מתוך רצון ובחירה של העם היהודי היושב בה. אכן, אם להשתמש במינוח של הוגה הדעות מיכאל פוקאו (Michael Foucault), הקמתה של מדינת ישראל היא אירוע מחולל-תקופה המעבירה את ההיסטוריה היהודית לתקופה חדשה בעלת אושיות-יסוד, episteme בלשונו, חדשים ביסודם. הסתגלות לשינוי כזה דורשת זמן, מה עוד והתקופה רוויה תמורות נוספות, החל בשואה מחד וגמור

בהתפתחות הגולה האמריקאית על מאפיניה המיוחדים למדי מאידך, שלא לדבר על כלל התמורות בעולם ובארץ כפי שנידונו בחלק השני של התזכיר.

טז/28. אכן, נוטה אני לאפין את מצבה של ההגות הציונית ושל המעשה הציוני, וכן של העם היהודי בכללותו ושל מדינת ישראל, כמצויים עדיין בשלבי הסתגלות ראשונים למצב החדש של קיום מדינה יהודית עצמאית. אלא שהזמן דוחק. לכן, אם כי התאמה של הנחות יסוד של הציונות לנסיבות החדשות ובמיוחד לקיום של מדינת ישראל יחד עם גולה הינה בהכרח ענין להתפתחות דינאמית שתדרוש זמן רב -- הרי אותם רובדים של ההגות והערכים הציוניים המשמעותיים להחלטות ולפעולות בהווה ובעתיד הקרוב דורשים בחינה מחדש מהירה ומעמיקה כאחת. שכן, פיגור בהתאמה של היסודות הטיפעוליים של הציונות לנסיבות החדשות פוגע קשות בתיפקוד הציונות כבסיס קיומי למדינת ישראל וכמצפן-מדיניות עבודה ועבור פעולה ציונית בגולה גם יחד. מכאן המסקנה, עליה מושתת חלק זה של התזכיר, שדרוש לנסח מחדש את הגיון-הציונות ברמה של מצפן-מדיניות וכבסיס לפעילות ציונית, גם אם סוגיות-יסוד ימצאו מענה רק לאחר עבור זמן רב וגם אם הגיון-הציונות כפי שיוצע כאן כפופים לבדיקה-מחדש עם גיבוש תפיסות-יסוד חדשות של הציונות.

(ה). קונצפטים הדורשים תיקון

טז/29. הגיוון-הציונות אינו ענין לליבוון אידאולוגי ולשיפוט ערכי בלבד אלא צמוד הוא גם להערכת מצב, שכן כפי שכבר הוזכר הציונות איננה מסכת ערכית טהורה מסוג של דת, אלא הינה אידאולוגיה מכוונת-פעולה העומדת על בסיס כפול של ערכים והנחות עובדתיות. כאן נעוצה אחת הסבות העקריות לצורך לבחון מחדש את הגיוון-הציונות שכן הנחות עובדתיות רבות שהיו אולי נכונות בשלהי הציונות, או לפחות נראו כך לאבות הציונות, התישנו מאד מאז. כן, חלו התפתחויות גם בתחומי הליבוון הערכי מאז התגבשה עיקרה של תורת הציונות, כפי שכבר נידונה בהחלקה. לכן, זרוש להשתחרר ממספר קונצפטים מיושנים קודם שניתן לבנות תפיסה מחודשת של הגיוון-הציונות -- במסגרת גישת הדה-קונסטרוקציה בה אני הולך בפרק זה ולהשלמתה. זאת אעשה תוך התמקדות בארבעה קונצפטים עיקריים החופפים חלקית, תוך השארת טיפול בקונצפטים מיושנים נוספים לפרק הבא אגב בניה-מחדש של הגיוון-הציונות. ארבעת הקונצפטים הדורשים תיקון שיידונו בקיצור להלן, תוך השלמת הבחינה בפרק הבא, הם: (1). מקלט בטוח לעם היהודי; (2). חיסול הגולה; (3). "נורמאליזציה" של העם היהודי; (4). פתרון "שאלת היהודים".

טז/30. אין עניני כאן בניתוח היסטורי מחודש של ההגות הציונית, מה עוד והנושא מכוסה יפה בספרים כגון ארתור הרצברג, הרעיון הציוני (אנגלית, 1982) ושלמה אבינרי, אבות הציונות (1986), אלא בביקורת בונה של ארבעה קונצפטים כפי שהם התגבשו במרביתה של התפיסה הציונית הנוכחית במודעות הישראלית. זאת, בנבדל מההתייחסות ההיסטורית לסוגיות אלה בהגות הציונית. כך, למשל, רבים מאבות הציונות ומיסדיה כגון נתן בירנבאום והרצל, כלל לא חשבו על חיסול הגולה -- אלא שמושג זה הפך לנכס צאן ברזל של התפיסה

הציונית הנפוצה בישראל ודורש לכן התמודדות-מחדש. אולם, חושש אני שרבים מהפוליטיקאים הבכירים בישראל וכלל העם היושב בציון אינו בקיא בהגות הציונית. אכן, משיחות בנידון עם קובעי מדיניות בכירים רבים המתברר לי לתדהמתי שהם בורים במחשבה הציונית. זה גם הדין בשכבות האינטליגנציה בישראל ובציבור הרחב בכללותו, חלקית בגלל טיפול לוקה מן היסוד בהגות הציונית בבתי הספר -- מצב שבתיקונו אדון בפרק י"ח. לכן המלצתי שבמדה ואינך בקיא בהגות הציונית תרענו את זכרונו על ידי עיון בספרים שהזכרתי לעיל ודומיהם, כהכנה לקראת המשך דיוני בפרק זה ובפרק הבא הבנויים על ההנחה שיודע אתה את עיקרי הרעיון הציוני כנידון על ידי מיסדיו והוגיו העיקריים.

(1) . מקלט בטוח לעם היהודי

טז/31. אחת מיעדיה המרכזיים של הציונות בתפיסה המקובלת היא לספק מקלט בטוח ליהודים ולעם היהודי, כאשר הנחת היסוד הינה שריכוז העם היהודי בארץ ישראל יבטיח את בטחונו הפיסי בצורה הטובה ביותר האפשרית. זאת, בגלל הסכנות הנשקפות ליהודים וליהדות בגולה לעומת הבטחון המובטח להם במדינת ישראל. אולם הנחה זו היא פשטנית מאד ודורשת הבחנות והסתייגות המשנות את תוכנה. במיוחד יש להבחין בין בבטחון פיסי ליהודים לבטחון קיום לאומי, על הקשרים שביניהם. דבר אחד ברור: ההנחה בצורתה הפשטנית לפיה ריכוזם של כל היהודים במדינת ישראל יבטיח מאליו את מיטב הבטחון הפיסי לשרידות העם

היהודי פתוחה לפקפוקים רבים. שכן, למשל, בעידן של נשק גרעיני עדיף מבחינת סיכויי השרידות הפיסית לקיים מספר ריכוזים ברי-קיימא של העם היהודי שמא אחד ממקומות הריכוז יושמד במלחמה גרעינית. לכך יש להוסיף שמבחינת הבטחון הפיסי של יהודים כפרטים אין מדינת ישראל עדיפה בהכרח ובכל הנסיבות על חלק מארצות הגולה -- מצב העומד להמשך בעתיד הנראה לעין, בין השאר בגלל התהליכים העוברים על המזרח התיכון והאפשרויות למלחמות בהן ישראל תהיה מעורבת, כמוסבר בין השאר בפרק ה'.

טז/32. אין בממצאים אלה כדי לבטל את חשיבותן של הציונות ושל מדינת ישראל כתורמות לבטחון הפיסי של העם היהודי, שכן:

(1). קיומה של מדינת ישראל מספקת מקלט ליהודים נרדפים, במדה ואין ארץ אחרת רוצה לקלוט אותם או במדה והם רוצים לחיות בישראל.

(2). מדינת ישראל מוסיפה בסך הכל לבטחון הפיסי של יהודים בארצות אחרות, בגלל סיוע להגנה עצמית של יהודים, בגלל הרתעה נגד שואה נוספת, וכן בגלל השפעות פסיכולוגיות המצמצמות בנסיבות מסויימות שנאה ליהודים ותוקפנות נגדם. אמנם קיומה של מדינת ישראל גם עלולה לגרום לפגיעות ביהודים, כמומחש על ידי פעולות טרור ערבי נגד יהודים וכן, בנסיבות מסויימות, על-ידי גירוי אנטישמיות. אך, בסך הכל קיומה של מדינת ישראל מוסיפה רבות לבטחון הפיסי של היהודים בגולה -- דבר המצמם פרדוקסאלית את סיכויי העליה ארצה

וכך פוגע בעצם חיזוקה של ישראל כמשפרת את מצבם הבטחוני של יהודים בגולה, כפי שעוד יידון.

(3). עצם הריכוז של חלק גדול מהעם היהודי במדינת ישראל יוצר מרכז המצטיין בבטחון פיסי קולקטיבי רב, אם כי לא מוחלט. יש בכך כדי לחזק מאד את יכולת השרידות של העם היהודי בעולם בו תתכן ואולי צפויה אלימות רבה.

טז/33. לכך יש להוסיף את התפקיד החשוב של מדינת ישראל בהצלתן של קהילות יהודיות המצויינות בסכנת כליון, כמומחש על ידי העלאתה של יהדות אתיופיה, סיוע ליהדות איראן ועוד. אין שום מדינה אחרת ואין שום ריכוז יהודי מלבד ישראל המסוגל למלא תפקיד זה. גם הפעילות למען יהדות ברית המועצות מהווה סיוע ישראלי ייחודי וחיוני לריכוז יהודי שהוא בין הגדולים בעולם. אמנם חלק גדול מהמאלכה נעשית בידי יהדות ארצות הברית וכן על ידי ממשלת ארצות הברית; אך עיקר היוזמה להצלתה של יהדות ברית המועצות, סיפוק כלים חיוניים לכך והסיכוי היחיד ליציאה המונית של יהודים מברית המועצות -- כל אלה מותנים בעיקרו של דבר בקיומה ובפעילותה של מדינת ישראל. מכאן גם הזכות והחובה הציונית-מוסרית של ישראל והציונות לדרוש במפגיע את ביטול מעמד הפליטים של יוצאי ברית המועצות ואת העלאתם הישרה ארצה. זאת, לא מהנימוק העקרוני-טכני בלבד שאין יוצאי ברית המועצות בחזקת "פליטים" מאחר ויש להם היתר כניסה לישראל, אלא בגלל ערך בסיסי של הגיון-הציונות הנותן עדיפות להגשמת הציונות וקיום ייחודי וייעודי של העם היהודי (מושג בו עוד אדון בהמשך) על סיפוק שאיפות יחידניות צרות. דוקא החיוניות בחיזוק מדינת

ישראל לשם סיוע לקהילות יהודיות מסוג יהודי ברית המועצות מטיל חובה מוסרית על יוצאי ברית המועצות לחיות בארץ ונותן צידוק ציוני-ערכי להנעתם לעשות כן, כל עוד ואין המדובר על "כפיה" ממש הנוגדת זכויות-אנוש ושבה לא מדובר כלל.

טז/34. יחד עם זאת יש להביא בחשבון שבעתיד הנראה לעין ארצות רבות מוכנות לקלוט יהודים המחפשים מקלט, כמומחש על ידי הגירתם של מרבית היהודים היוצאים מברית המועצות ומדרום אפריקה בארצות הברית, קנדה, אוסטרליה ועוד. לכן, אין להגזים במשמעותה הנוכחית של מדינת ישראל כמקלט בטוח ליהודים במובן הפיסי של המושג. אולם בראיה ארוכת-טווח ולאור ההיסטוריה של היהודים בגולה יש בקיומה של מדינת ישראל משום עתודה לשעת מצוקה לעם היהודי העשויה להציל פיסית יהודים רבים נוכח פורענויות שפרטיהן לא ניתנים לחיזוי מראש אך שהסתברותן בודאי ועולה על אפס. מכאן המלצה חשובה לתורת הבטחון של ישראל במובן הרחב והמלא של המושג: על ישראל לקיים כושר בטחוני ולאומי לסייע ליהודים נרדפים באשר הם שם, עד לידי הרתעה של מעין-שואה חדשה. אולם, תפיסה זו של תרומת הציונות ומדינת ישראל לבטחון הפיסי של יהודים ושל העם היהודי שונה מאד מהצפיה של ריכוז כלל להעם היהודי במלקט בטוח וגם סותרת אותה בחלקה, בראיתה את ישראל כנותנת בטחון גם ליהודים הממשיכים לחיות בגולה.

טז/35. לעומת הפיחות החלקי של משמעותה של מדינת ישראל כמקלט בטחון פיסי ליהודים ולעם היהודי יש מקום להרחיב את הראיה של הציונות ושל מדינת ישראל כמבטיחים את שרידותו של העם היהודי כיישות לאומית -- רעיון שאכן

התקבל בתורת הציונות הרשמית כפי שכבר הזכרתי עם הבלטת התפקיד של שימור העם היהודי. זאת, בגלל חשש להטמעתו של העם היהודי בגולה וערעור קיומו הלאומי בהעדר מרכז מדיני-רוחני במדינת ישראל. ההידלדלות הדמוגרפית של העם היהודי עוד מוסיפה לחיוניותו של תפקיד זה: חשוב לחזור ולעמוד על העובדה שבו בזמן וב-1936 היוו היהודים כ-0.8 אחוז מכלל האוכלוסיה בעולם, הרי ב-1976 מספר היהודים ירד יחסית לבערך 0.36 אחוז של אוכלוסית כדור-הארץ ובעוד כשלושים שנה צפויים היהודים לרדת לפחות מ-0.2 אחוז מאוכלוסית כדור הארץ. גם אם להגביל את הניתוח לארצות בהם גרים מרביתם של היהודים נמצא שהאחוז שלהם באוכלוסיה הולך ויורד, אם כי ריכוזם בערים נבחרות עוזר לקיים מרכזים בעלי כמות קריטית העונה על צורכי השרידות בעתיד הנראה לעין.

טז/36. תזכיר זה מתמקד בפריצות-דרך למדינת ישראל. לכו, משוחרר אני מלהתמודד עם מספר בעיות הרות-גורל הנובעות מהמגמות הסטטיסטיות הנ"ל השייכות בעיקרן לתחומי המדיניות הכלל-יהודית -- אף שמדינת ישראל והציונות חייבות לשמש יוזמים ונושאי אחריות עיקריים גם בנושאים כלל-יהודיים, כפי שעוד יוסבר. למשל, לאור מגמת הירידה באחוזם של היהודים מכלל האנושיות עומדת השאלה כיצד להבטיח את קיומו המשמעותי של העם היהודי המותנה אולי גם בכמות קריטית מינימאלית של מספר היהודים כחלק מכלל האנושיות. למשל, עומדת השאלה האם על היהדות לאחוז במדיניות פעילה של גיור כדי להבטיח את הבסיס המספרי הדרוש לקיום משמעותי בעולם שמבנהו הדמוגרפי ומפת העוצמה וההשפעה התרבותית שלו עוברים שינויים מרחיקי לכת.

טז/37. בהקשר זה אזכיר את הדעה המובעת לעתים, למשל על ידי הוגה-המדיניות מקס זינגר, שהתפתחויות עולמיות כלליות, מסוג המוזכרות בפרק ד' ובמיוחד בתחומי החיפוש אחר דת ומסכת ערכים העונים על שאיפות-אנוש, העשויה אולי בעתיד גם לחבוק את במרחב של אסיה בה היסטורית מושג ה"דת" לבש צורה שונה מהמסורת היהודית-נוצרית-מוסלמית -- עשויות לפתוח הזדמנות לגיור בקנה מדה גדול מאד והפיכתה של היהדות לחובקת שוב אחוז ניכר של אוכלוסית העולם. בהקשר זה מענין להזכיר שבאימפריה הרומאית מספר היהודים הגיע לבין שישה עד עשרה אחוז מהעולם המשמעותי דאז. גם מגמות האיסלאם להפצת דתם והאפשרות להתנגשות-תחרות ארוכת טווח בין מדינת ישראל והיהדות מחד למדינות ערב מאידך -- עשויות להוסיף נימוק לטיעון למען מדיניות גיור פעילה מצד היהדות. יש גם להוסיף ולהביא שחשבון שהיסטורית דגלה היהדות בתקופות רבות במדיניות גיור, עד שהדבר נסתם על ידי התעצמות הנצרות ונאסר עם השתלטותה על האימפריה הרומאית.

טז/38. אבקש לחזור ולהבליט שאינני נוקט עמדה ובודאי ואינני מציג בפניך המלצה בשאלה המורכבת ביותר האם וכיצד על העם היהודי לנקוט במדיניות גיור פעילה והיכן לרכז מאמץ זה במדה וייעשה. השאלה מורכבת, כולל השלכות כלפי האחידות של העם היהודי, תגובות-נגד אפשריות של דתות אחרות עד לידי גירוי אנטי-יהודיות (בהקשר זה בודאי ואין המושג "אנטישמיות" מתאים, שכן חלק מההתנגדות יכול לנבוע דוקא מעמים שמיים אחרים), תחרות פרועה בין קבוצות שונות בעם היהודי הדוגלות בגווני מסורת ודת שונים, החרפת בעית הקשר בין דתיים ללא-דתיים ועוד כהנה וכהנה. לכן, לאמר את האמת, אין אני מצטער שהנושא חורג מעבר לתחומיו של תזכיר זה. אולם סוגיית ההתמעטות היחסית

של העם היהודי כשיעור מהאנושיות יחד עם העלאת הרעיון שיש אולי מקום למדיניות גיור אקטיבית מצד היהדות שייכות גם שייכות לענינו המרכזי של תזכיר זה בהמחישן את ההכרח במחשבה חדשנית כדי לענות על נסיבות שבתמורה וכדי לנצל הזדמנויות משתנות. בהקשר זה מענין לציין שבתכנית הכנס הבינלאומי למדיניות דמוגראפית יהודית שהתקיים באוקטובר 1987 בירושלים לא נכלל כלל הנושא של מדיניות גיור; עובדה זו מוסיפה ומדגישה את ההכרח בהפעלת דמיון רב יותר וחדשנות רדיקאלית יותר על-מנת להתמודד עם בעיות העם היהודי -- אתגר בו על התנועה הציונית ועל מדינת ישראל ליטול יוזמה, כפי שעוד אציע בפרק כ"ט.

טז/39. אם לחזור למסגרת המתוחמת של התזכיר מחזקת המגמה של הידלדלות מספר היהודים כאחוז של האוכלוסיה העולמית את ההכרח בריכוז יהודי בר-קיימא במדינת ישראל המגיע למסה הקריטית הדרושה כדי שישמש בסיס לקיום משמעותי של העם היהודי גם אם חלקים גדולים ממנו מפוזרים על פני תבל. מסקנה זו עוד מתחזקת לאור החשש להתבוללות חלקים של העם הגולה, כנידון בפרק ח'. לכך יש להוסיף שיקול נוסף התופס גם נגד הטיעונים שבארצות הברית למשל קיים ריכוז יהודי בעל יכולת חיות גם ללא הזדקקות למדינת ישראל. יש לי ספקות ביחס לטיעון זה, הן בגלל אפשרויות הידרדרות במצבם של היהודים והיהדות בארצות הברית והן בגלל העובדה שעצם מצבם הטוב הנוכחי של היהודים והיהדות בארצות הברית נובע במידה רבה מהציונות ומקיומה של מדינת ישראל. אך, גם אם לקבל לצורך דיון בלבד את הטענה שהגולה בארצות הברית די חזקה כדי לעמוד מכוח עצמה לאורך ימים -- בודאי ואין זה נכון באם מדינת ישראל נופלת. הטראומה של נפילת מדינת ישראל, כאפשרות היפוטטית, קרוב לודאי תמוטט את העם היהודי

בכל מקומותיו כולל הריכוז בארצות הברית, כתוצאה מהלם שהתמוטטותו של שבת צבי ותנועתו לא היתה אלא אבק הימנו.

טז/40. החשש שהעם היהודי לא יתאושש מההלם של נפילתה של מדינת ישראל יחד עם ההכרח בציונות ככורח קיום למדינת ישראל, כנידון בפרק ט"ו, מביא שוב למסקנה, אם כי בדרך עקלקלות ומאד לא נעימה, שהציונות וחיזוקה של מדינת ישראל הכרחיים המה להמשך קיומו של העם היהודי. אך אין צורך בתרחישים "שחורים" כי להגיע למסקנה בדבר חיוניותה של מדינת ישראל לקיום העם היהודי. כלל הניתוח שהוצג לעיל, אליו עוד מתוסף בהמשך דיון על ההבדל בין קיום "סתם" של העם היהודי לבין "קיום ייחודי ומשמעותי", מביאים למסקנה שקיומה של מדינת ישראל ושמשה מרכז מדיני-רוחני לעם היהודי חיוניים לבטחון-קיומו של העם היהודי במובן הלאומי והקולקטיבי של המושג, בנוסף לתרומות החשובות של מדינת ישראל לבטחון הפיסי של יהודים.

טז/41. הדיון לעיל, בנוסף לחשיבותו העניינית כבסיס להגיון-הציונות וכנקודת מוצא למדיניות-רבתי של מדינת ישראל, כולל פריצות-דרך כפי שעוד יומחש בהמשך, גם ממחיש את הצורך והאפשרות לנסח מחדש את תורת הציונות תוך זניחה של קונצפטים מיושנים והעמדתם של חדשים במקומם, בדרך של דה-קונסטרוקציה. התפיסה של ישראל כמקלט בטוח המבטיח את המשך קיומו הפיסי של העם היהודי על ידי ריכוזו בארץ ישראל לאו דוקא עומדת במבחן המציאות, לא בראיה בטחונית-אסטרטגית וגם לא מבחינת סיכויי הביצוע, כפי שנראה עוד מעט. לכן, יש לזנוח את תפיסת הציונות כמספקת בטחון פיסי לעם היהודי על-ידי ריכוזו במקלט בטוח בארץ האבות. היא אינה ראויה לשמש מצפן למדיניות

של מדינת ישראל וכן אין בה כדי לשמש בסיס והנמקה לרה-ציוניזציה של ישראל ולציוניזציה של העם היהודי. במקומה יש להעמיד ראייה מורכבת יותר של מדינת ישראל כתורמת לבטחון של ריכוזים יהודיים, ראשית כל בישראל עצמה ושנית בגולה; של ישראל כעוזרת לקהילות במצוקה ומביאה אותם לישראל; וכן של ישראל כעתודה בטחונית לשעת מצוקה לריכוזים יהודיים נוכח האפשרות של אנטישמיות אלימה שאין להוציאה מכלל חשבון. לכך יש להוסיף ראייה אחרת של "בטחון קיומו של העם היהודי", במובן הלאומי הקולקטיבי של המושג לעומת המובן הפשוט של בטחון פיסי של יהודים: הציונות ומדינת ישראל הינם חיוניים לבטחון קיומו של העם היהודי לטווח ארוך במובן הלאומי של המושג ועל-אחד-כמה-וכמה לקיומו הייחודי והמשמעותי כנידון בהמשכו של פרק זה.

(2) . חיסול הגולה

טז/42. הדיון לעיל כבר רומז על המסקנה שריכוז כלל העם היהודי במדינת ישראל לאו דוקא מביא למקסימליזציה בסיכויי השרידות של העם היהודי בעולם עתיר נשק גרעיני ומועד למלחמות. אמנם לו יכולת בדרך קסם להעלות את כל היהודים לישראל -- לא הייתי ממליץ לך להמנע מעשות כן. זאת, בגלל השיקול האוביקטיבי שריכוז כלל העם היהודי בארץ ישראל מביא למקסימליזציה של סיכויי השרידות של מדינת ישראל שכן אוכלוסיה של נאמר כשנים-עשר מליון יהודים מבטיחה את עוצמתה ויכולת-התפתחותה מכל הבחינות; וזאת בגלל דעתי שריכוז כלל העם היהודי נותן את מיטב הבטחון להמשך קיומו כעם ייחודי

ומשמעותי. יתכן גם ולמרות כל מאמצי לצאת מעצמי אני שבוי בחינוכי הציוני לפיו ריכוז כלל העם היהודי בציון הוא בחזקת ערך אכסיומתי שאין לערער עליו. אלא שאין אנו עומדים בפני הכרעה ראלית האם להעלות את כל העם היהודי לישראל או לתמוד בהמשך קיומם של ריכוזים נוספים בגולה, שכן אין בנמצא חלופת-מדיניות שיש בה כדי לרכז את עיקרו של העם היהודי בציון בעתיד הנראה לעין. בכך הגעתי לקונצפט השני הדורש בדיקה מחדש והרי הוא אידאל "חיסול הגולה". אמנם עיקר זה כרוך הדוקות בתפיסתה של ישראל כמקלט בטוח יחיד לעם היהודי כפי שנידון לעיל מחד ובעיקרון הנואמאליזציה והשאיפה לפתרון בעית היהודים כפי שתידון בהמשך מאידך. יחד עם זאת, לשם נוחיות ההתקדמות בשלבים הגיע עכשיו התור של דה-קונסטרוקציה של רעיון "חיסול הגולה".

טז/43. אמנם לפנינו סוגיה באידאולוגיה טהורה שאין לה נפקא מינה למדיניותה של מדינת ישראל. שכן, גם אם יש מקום לספיקות בראיה היסטורית ארוכת-טווח האם רצוי ואפשרי לרכז בישראל את כל העם היהודי -- בודאי והכרחי להגיע בישראל במהרה לאוכלוסיה יהודית של שישה עד שמונה מליון לפחות, כדי להבטיח את קיומה ארוך-הטווח ולאפשר את התפתחותה תוך שבירת המחסומים של מיעוט אוכלוסיה יהודית. זאת, בנוסף לערך הציוני של ריכוז יהודים רבים ככל האפשר בארץ האבות. לכן, עליה ממשיכה לעמש עיקר העיקרים של הגיון-הציונות, כפי שיפורט בפרק הבא, גם אם רעיון חיסול הגולה מתערער הגותית וביצועית. אך, אין קשר בין העמדת עליה ארצה כמצווה ציונית וישראלית מרכזית לבין דביקות ברעיון של ריכוז כל העם היהודי בציון כמעין "מדיניות", להבדיל מחזון לאחרית הימים. אכן, חושש אני שדביקות-יתר בעקרון ריכוזו של כל העם היהודי בציון הינו כיום נוגד-מציאות עד לידי כך שהוא

פוגם בסיכויי הציוניזציה של העם היהודי ומצמצם בסופו של חשבון עליה במקום להגדילה.

טז/44. תהיה העמדה הערכית הטהורה ברמת חזון ארוך טווח אשר תהיה, למעשה יש לצפות להמשך קיום הגולה בעתיד הנראה לעין. בכך מועמדת סוגיה מרכזית שמרבית ההגות הציונית ראתה אותה כזמנית בלבד ולא התעמקה בה כראוי והרי היא הקשר והיחסים בין מדינת ישראל מחד לגולה הממשיכה להתקיים כיישות חזקה בפני עצמה מאידך. לאור התחזית הודאית של המשך קיום גולה בעתיד הנראה לעין, כולל בין השאר ריכוז רב-חיוניות בארצות הברית, שומה על הציונות ועל מדינת ישראל להתמודד ביתר העמקה בתפיסה ערכית של יחסי ישראל-גולה ובמדיניות ההולמת את התפיסה. דביקות אידאולוגית ברעיון ערטילאי של ריכוז כלל העם היהודי בארץ ישראל גורמת נזק גם בכך שהיא מונעת עיצוב מדיניות-תפוצות נכונה במדינת ישראל המושתתת על ערכי-ציונות המתואמים לקיום-יחדיו ארוך-טווח של ישראל והגולה. במקום זאת, נוצר פער הולך וגדל בין דביקות אידאולוגית ברעיון ריכוזו של כל העם היהודי בציון יחד עם פשרות בניסוח ייעדי הגופים הציוניים הזונחים למעשה את ערכי הציונות והשארת השארת יחסי ישראל-גולה הלכה למעשה לכוחות בלתי-מבוקרים ולביצועיזם קצר-ראות. ההידרדרות במאזן בין ישראל לגולה כפי שתוארה בפרק ח' על הנטייה לפרופריזציה של ישראל היא תוצאה של מצב זה של העדר מחשבה ערכית-ראליסטית על עיצוב יחסי ישראל והגולה וקביעת מדיניות בהתאם.

טז/45. אחזור לסוגיות אלה בהמשך התזכיר, תוך הצעת עקרונות ערכיים ומדיניות מעשית לצורך עיצוב יחסי ישראל-גולה בצורה ההולמת הגיון-ציונות

בנוי מחדש. יחד עם זאת, במסגרת הדה-קונסטרוקציה בה אני עוסק כאן ולצורך העמדת בסיס איתן לבניה מחדש של הגיון-הציונות, מן הראוי לעמוד כעת על מספר נקודות נוספות ביחס לרעיון "חיסול הגולה". החשוב מכל הוא להכיר בפאראדוקס נוסף הבנוי לעצם הצלחתה של הציונות בהקמתה של מדינת ישראל: כל הרעיון של חיסול הגולה התפתח בעידן של קיום גולה מלאה, בו כל העם היה המפוזר בגולה ונעדרה מדינת-מולדת, והיה מסתמא מותנה במצב זה. עצם הקמתה של מדינת ישראל שינה את המצב מן היסוד, שכן אין דומה גולה בהעדר מדינת-מולדת לגולה הקיימת יחד עם ארץ-מולדת: עם הקמתה של מדינת ישראל השתנה עצם אופיה של הגולה היהודית והופך לדומה יותר למצבים של עמים אחרים מהם חלקו יושב בארץ מולדת וחלקו מפוזר על פני ארצות אחרות. בכך שינתה הצלחת הציונות את עצם בסיסה -- מצב השורר גם ביחס לערכי ומאפייני ציונות אחרים, כגון מצב בטחונים של היהודים בגולה כפי שכבר הוזכר; וכלל מאפייניה של שאלת היהודים, כפי שיידונו בהמשך. המעבר בתולדות העם היהודי ממצב של פיזור כולו בגולה למצב של קיום ארץ-מולדת יחד עם גולה מהווה מהפך המחייב בין השאר לשקול מחדש את עצם רעיון חיסול הגולה, אלא אם כן מתיחסים אליו כצו שאין להרהר אחריו שצידוקו בו עצמו -- עמדה שאינני יכול להמליץ עליה.

טז/46. בין התמורות הנובעות מעצם קיומה של מדינת ישראל שלהן השלכה רבה ביחס לרעיון/חלום חיסול הגולה, מבחינה רעיונית ומעשית כאחת, כדאי להזכיר במיוחד שלוש:

(1). עצם הקיום של מדינת מולדת עלול להקטין את התימרוץ לעלות אליה, שכן אפשר תמיד לעבור אליה כאשר נשקפת סכנה. כלומר, קיומה

של מדינת ישראל משמש מעין "ביטוח" לשעת מצוקה המאפשר נטילת יותר סיכונים של הישארות בגולה עד למימוש סכנה של ממש.

(2). זה הדין ביחס לכלל השפעתה לטובה של קיום מדינת ישראל על שאלת-היהודים, כפי שעוד תידון בהמשך. למשל, במדה וקיומה של מדינת ישראל מצמצמת אנטישמיות תוקפנית -- הרי היא מסלקת את המניע ההיסטורי העיקרי להגירה יהודית ולעליה בקנה מידה גדול לישראל.

(3). גם מבחינה פסיכולוגית עשויה קיומה של מדינת ישראל להקטין את "תחושת הגולה", במיוחד בצורותיה היותר בוטות של "תחושת העדר בית" יחד עם "תחושת פחד" (כמוצגת בפילוסופיה של מרטין הידגר בעזרת המושג של תחושת "Unheimlichkeit"). היהודי היושב בגולה יכול להרגיש קיום "בית" בישראל והודות לכך להרגיש "בבית" גם בגולה, מה עוד ונתן לפתח אורך חיים המשלב ישיבה בגולה עם קשר הדוק לישראל. זה הדין גם ובמיוחד ביחס ליורדים, היכולים לדבוק פסיכולוגית בישראל כ"בית" ודוקא לכן להרגיש בנוח בגולה. ההצעה שהועלתה בתהליך "הרצליה" להגביר את "תחושת הגולה" היא להלכה טובה; אך יתכן מאד ועצם קיומה של מדינת ישראל ושמשה מעין "בית" פסיכולוגי לכל יהודי המרגיש צורך בכך גם בעת ישיבתו בגולה -- מקשה מאד על ביצועה.

טז/47. כתוצאה משיקולים אלה ונוספים, הנובעים במדה רבה מעצם קיומה של מדינת ישראל, דרושה ריוויזיה מרחיקת-לכן בקונצפט של "חיסול הגולה" כעיקר של הציונות. בלי לפגוע בהכרח בשאיפה לחיסול הגולה כחלוט ציוני לאחרית הימים, דרוש להעמיד במקומו כקו-מדיניות וכרעיון חינוכי-שיכנועי את עדיפות החיים בישראל מבחינת היהודי והיהדות על החיים בגולה. זאת, יחד עם טיפוח עליה לישראל כצו ציוני ויהודי עליון; בניתה של ישראל כמרכז מדיני-תרבותי ומולת לעם היהודי לכל ארצות גלותו; וחיסול הגולה במקומות שיש הזדמנות לכך. לכל אלה יש להוסיף את טיפוח וחיזוק קיומו הייחודי והמשמעותי של העם היהודי גם בגולה כל עוד וזו קיימת, דהיינו בעתיד הנראה לעין. תפיסה זו, הבאה בדרך דה-קונסטרוקציה במקום רעיון "חיסול הגולה", תשמש כאחד הבסיסים להגיון-הציונות כפי שיפותח בפרק הבא.

(3). "נורמאליזציה" של העם היהודי

טז/48. כבר עמדתי מספר פעמים על ההטעיה והשיגוי שבהעמדת אידאל ה"נורמאליזציה" של העם היהודי כיעד לציונות ולמדינת ישראל, לכן, בעיקרו של דבר, דיניי באיזכור הנימוקים העיקריים בגללם יש לפסול את רעיון הנורמאליזציה כחלק מחזון הציונות. אין דגם אחד של "עם נורמאלי" שינתן להאחו בו; בודאי והדימוי של "עם נורמאלי היושב על אדמתו" שעמש דגם להוגי הציונות סבל מראיה מקומית צרה ואינו תופס עוד, בנוסף להיותו בחלקו מושפע מדימויים אנטישמיים ומשנאה עצמית -- למשל בכל הראיה של היהודים כ"אנשי

אוויר" לא-יצרניים מחבינה כלכלית. במדה ורעיון הנורמאליזציה של העם היהודי כרוך בריכוז כולו או לפחות מרביתו בארץ ישראל, הרי שחלות עליו ההסתייגויות שהוצגו בתת-כותרת הקודמת. אין רעיון ה"נורמאליזציה" תופס ביחס למדינת ישראל מבחינת מתן מענה לצרכים במאמץ מיוחד לאורך ימים כדי לבסס את קיומה ולקדם את הגשמת הציונות, כנידון בפרק ט"ו. ומבחינה ערכית אין הרעיון להיות כאחד ממדינות הגויים הולם את מאפייני העם היהודי ומסורתו וגם, לדעתי, את עיקר שאיפותיו ורצונו.

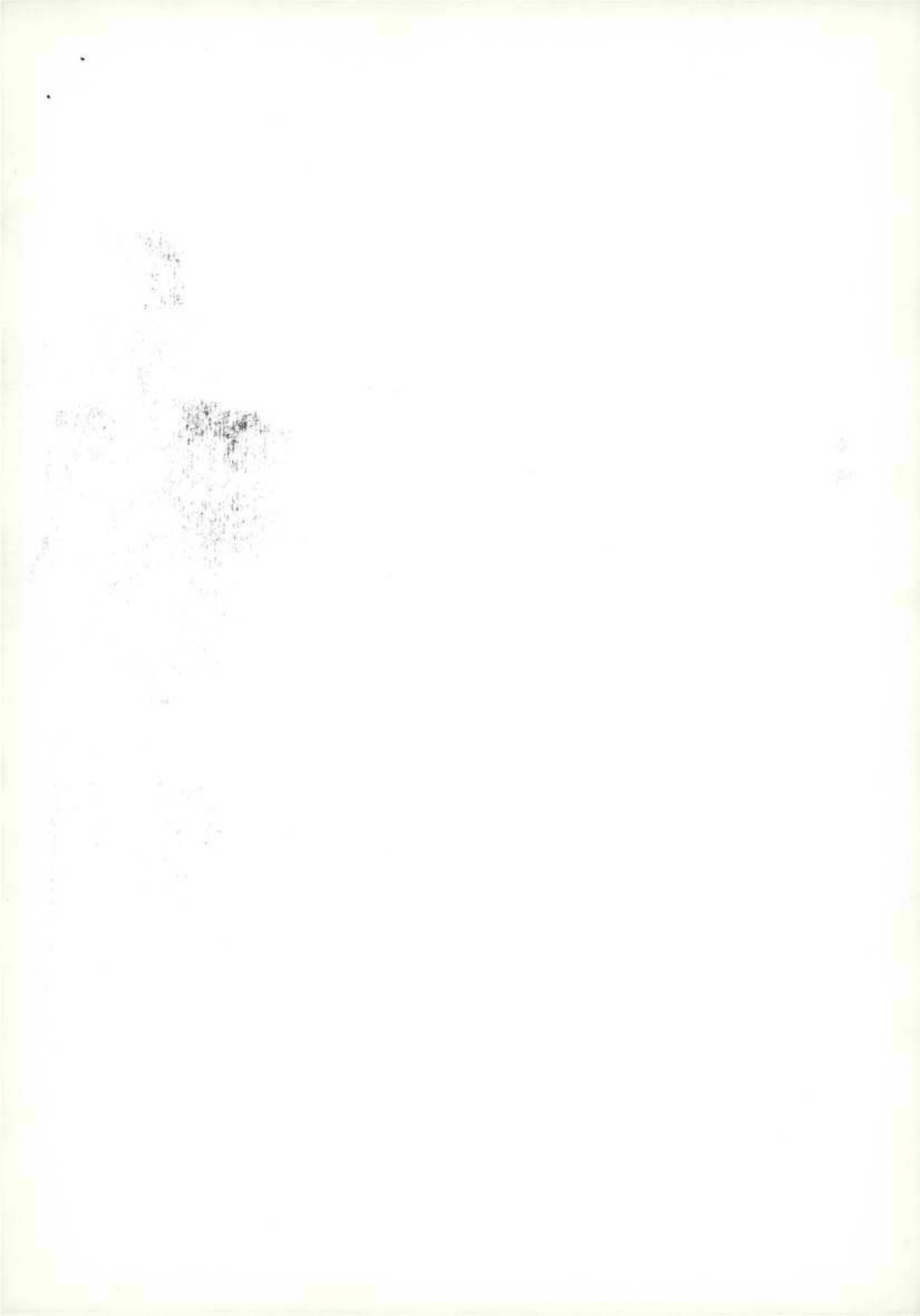
טז/49. פרק זה, בנבדל מכללו של התזכיר, מעלה מידי פעם שאלות הגותיות שאינן כרוכות ישירות לסוגיות מדיניות, אם כי הן משמשות מסד ובסיס להן גם אם מרבית קובעי המדיניות אינם ערים להם. לכן, אוסיף ואחרוג לרגע מכלל רמתו של תזכיר זה ואזכיר בהקשר של אפשרויות וסכנות של רעיון ה"נורמאליזציה" כשאיפה לעם היהודי ולציונות את הדעה הנפוצה בהגות מעין-פילוסופית על העם היהודי, שלא לדבר על הפיסות הדתיות, שעצם קיומו של העם מותנה בתוכן ערכי ואמונתי מיוחד במינו. כדוגמא אזכיר במאף את הוגה הדעות היהודי-צרפתי עמנואל לוינס (Emmanuel Levinas), במיוחד בספרו טוטליות ואין-סוף: מסה על חיצוניות (בצפרתית 1961, תרגום לאנגלית 1969) ובאוסף שלו חיבורים על היהדות בת-זמננו (צרפתית, 1960). לפי תפיסתו, נעה התרבות העולמית בכיוון של "הנמקות" ו"נימוקים" לפי תפיסה מעין-רציונאליזם; ואילו לדעתו קיום היהדות כדת ומסורת מוסרית שאינה מובססת על הבטחת תגמול אישי שמעבר לחיים, ולכן קיומו של העם היהודי תלויים בשימור של "פנימיות" ערכית וגם תפיסה מעין-משיחית -- שיש בה יחס מיוחד עם "תוספת שהיא חיצונית לטוטליות" של הקיום והשייכות ל"אין-סופי".

טז/50. איני רוצה להעמיק כאן בתפיסתו של לוינס, גם שיש בה נקודות נוספות חשובות מאד לניתוח של "בעית היהודים" כגון דעתו שהתרבות האנושית נעה להעדפת ה"שווה" וה"אנחנו" על "שונות" ו"הם", מגמה שגם מסבירה היסטורית בחלקה את האנטישמיות והמעמידה בעיות קשות של ניגוד בין ההכרח של היהדות ביישות פנימית מיוחדת משלה ולבין התנגדות נפוצה ל"שונות" כזו. בודאי ואינני רוצה להכנס לביקורת אפשרית של עמדת לוינס וכן שלא ארחיב כאן את היריעה לדיון בהוגי דעות נוספים הדנים בצורך ביחודיות של היהדות לשם שרידותה. אך סברות כאלה ראויות לאיזכור גם לצרכי מדיניות מעשית שכן הן מהוות את אחד הבסיסים העמוקים לטענה, שאני שותף לה, שאין קיום ארוך טווח לעם היהודי כעם "נורמאלי", אלא קיומו מותנה ביחודיות נבדלת.

טז/51. אם-כן, קיימת סדרה של נימוקים המחייבים ייחודיות ונבדלות של העם היהודי ושל מדינת ישראל כצורך קיומי ארוך טווח. לנימוקים אלה הרואים ביסודו של דבר בייחודיות ובשונות כלי לצורך המשך הקיום יש להוסיף גם הנמקה ערכית לפיה עצם הטעם בקיום העם היהודי, הציונות ומדינת ישראל הוא במשימה ושליחות מיוחדת שעליהם למלא. בין שנראה שליחות מיוחדת זו כמוסרית ובתוך העולם הזה ובין שנראה אותה בצורה שמעבר לעולם המוחשי, בין שנראה אותה בעיקר במושגים של העם היהודי ובין שנראה אותה במסגרת כלל-אנושית ואולי מעבר לבני-אדם -- אני בכל אופן בדעה שראית שליחות מיוחדת הינה לא הכרח קיומי בלבד של העם היהודי, הציונות ומדינת ישראל, אלא ערך בפני עצמו לפיו אנו צריכים לפעול, כאשר התוכן של הייחודיות והייעודיות הוא ענין להשקפות עולם שונות ולהתפתחות עתידה.

טז/52. עוד אחזור מספר פעמים לסוגית היחודיות של מדינת ישראל כנגזרת מייחודיות וייעדיות העם היהודי, כולל הצעות-מדיניות מתאימות, בהמשכו של התזכיר. אך איזכורו כאן חיוני כדי להוסיף נדבך חשוב להנמקות "בגנות הנורמאליות" (מול שם ספרו של א.ב. יהושע, בזכות הנורמליות, 1980). יחד עם זאת, לקביעת מדיניות אין נפקא מינה האם רעיון הנורמאליות נדחה משיקולים כאילו-תועלתניים ו/או משיקולים ערכיים טהורים וגם פסיכולוגית קשה לבני אדם לעשות הבחנה זו, לא ביחס לדעותיהם של אחרים ועוד פחות ביחס לדעותיהם עצמם. אך ההבחנה חשובה כדי שתהיה מצויד כראוי להתמודדות נכונה עם סיסמת ה"נורמאליות" ועל-מת שהפסיק ולהזקק לה כלפיך אתה וכלפי אחרים גם יחד -- שכן היא טועה ומטעה מכל הבחינות ואין בכוחה לשמש מצפן-מדיניות נכון לישראל ולציונות.

טז/53. מבחינה זו לוקה בחסר העמדת "המשך הקיום הלאומי" כאחד העקרונות לפעולות התנועה הציונית על-ידי תהליך "הרצליה" ובהחלטת הוועד-הפועל הציוני ב-6 בפברואר 1986, כפי שכבר נסקרו. אפשר להבין נוסח זה כפשרה חסרת-משמעות רבה על גוף פוליטי, אך קשה להשלים עימו כמסקנה שצוות חשיבה המתימר להעמיק בבעיות העם היהודי והציונות ממליץ עליה. שכן, אין להסתפק במושג של "קיום לאומי" סתם שהוא חסר משמעות כמעט ואינו עונה על צרכי קביעת-מדיניות ועל צרכי חינוך וציוניזציה. במקומו יש להעמיד לכל הפחות את הניסוח של "קיום לאומי משמעותי" וגם לנוסיף הדגשה על "קיום לאומי ייחודי וייעודי".

טז/54. השאלה מה הן המשמעויות המהותיות של ייחודית וייעדיה קיומו של העם היהודי, הציונות ומדינת ישראל הינה, מצד אחד, ענין להתלבטויות והגות תוך הבדלי השקפה; ומצד שני ענין לתהליך היסטורי פתוח. שכן, אני ממליץ לראות את הציונות ואת הקמתה של מדינת ישראל כנועדות, בין השאר, להניח את היסודות הדרושים לחידוש משמעותו ההיסטורית-הערכית של העם היהודי, מבלי להתימר ולקבוע מהי משמעות זו. כלומר, הציונות היא הליכה בדרך חדשה-ישנה בכיוון לחידוש ותיגבור יצירתיותו של העם היהודי -- כאשר לוגית ידע נוכחי לא יכול לחזות מראש יצירתיות עתידית; ומוסרית ערכי ההווה אינם רשאים להתימר ולשלוט על ערכי העתיד -- דבר שממילא לא יצליחו לעשות.

טז/55. בין שתסכים עימי לאורך כל דרך החשיבה המוצעת לעיל ובין שדעתך שונה בקטע-חשיבה זה או אחר, אין לדעתי ספק שיש לדחות את רעיון הנורמאליזציה של העם היהודי כפי ששימש כאחד מעיקרי הציונות הקלאסית וכפי שהוא ממשיך לבלבל את החשיבה והמדיניות בישראל, כולל אצל אחדים מוקדמיו בתפקיד. חלק אחד חשוב מאד מרעיון הנורמאליזציה היה נכון והוא הצורך בהקמתה של מדינה יהודית. אולם, לאחר שמדינת ישראל קמה רעיון זה כבר הוגשם; ואילו המשך המשימות עיצוב עתידה של מדינת ישראל ועתידו של העם היהודי אינו נעזר על ידי רעיון ה"נורמאליזציה". להפך, הדביקות המילולית ב"נורמאליזציה" כאידאל פוגמת בציונות ובמדינת ישראל ומעודדת למעשה התפתחויות שליליות מאד מסוג "חולמים אמריקה".

טז/56. הדחית של רעיון הנורמאליזציה כאידאל וחזון לציונות ולמדינת ישראל משאיר חלל ריק של העדר חזון מעשי לצורכי חינוך, ציוניזציה

ורה-ציוניזציה ומדיניות כאחד -- על הסכנה שחיקוי מתוך התבוללות יחדיר אידאליים לא מתאימים לחלל המחשבתי וההגותי של הציונות ושל ישראל ויגרם למעשה למעין-נורמאליזציה לפי דגם מערבי שיטחי שיש בה משום סיכון לעצם המשכו של המפעל הציוני. דגש-יתר על ערכים יחידניים על חשבון הגשמת הפרט ומיצוי יכולת ההתפתחותו תוך שילוב במשימה קולקטיבית של בנין המדינה אינה אלא דוגמא אחת שכבר הוזכרה מספר פעמים להיתפסות לא נכונה ל"נורמאליזציה" בצורת נהירה אחר מגמות מסויימות בעולם המערבי הנוכחי, כאילו אלה הינם בהכרח אידאל לישראל ולעם היהודי. מכאן הצורך בחיפוש משמעות חיים ערכית מיוחדת במינה למדינת ישראל תוך תהליך דינאמי של חדשנות תרבותית, חברתית וערכית, שיש להעמידה במקום סיסמת-הנפל של "נורמאליזציה". בסוגיה זו עוד ארבה לדון בהמשכו של התזכיר.

(4). פתרון "שאלת היהודים"

טז/57. הרצל בחר לספרו מדינת היהודים כתת-כותרת "נסיון של פתרון מודרני לשאלת היהודים". הכרזת העצמאות של מדינת ישראל המשיכה באותה נימה בדברה על "פתרון בעית העם היהודי חסר-המולדת על-ידי חידוש מדינת-היהודים בארץ-ישראל". אכן, התפיסה שהציונות נועדה לפתור את "שאלת היהודים" שמשה ומשמשת לה חוט שני, הקשור ברעיון ה"נורמאליזציה" ובשאיפה לריכוז עיקרו של העם היהודי במדינת ישראל לפי הדגם של "עמים נורמאליים". אולם, הגישה שהציונות תפתור את שאלת היהודים הינה פשטנית מאד הדורשת שינוי ותיקון. לא

כאן המקום להכנס לדיון היסטורי, סמנטי ואנליטי של משמעויות התיבה "שאלת היהודים", מה עוד והנושא כוסה בספר מקיף ומעמיק של אלכס ביין, שאלת היהודים: ביוגרפיה של בעיה עולמית (מהדורה עברית, 1986). אולם, כדי לעמוד על צרכי הריוזיה בתפיסה הפשטנית שהציונות תפתור את שאלת היהודים, מן הראוי לעמוד על מספר סוגיות וההבטים של הנושא.

טז/58. יש להקדים לציין שגם ללא כל קשר לציונות ולהקמתה של מדינת ישראל חלים שינויים בעולם ובעם היהודי הגורמים לתמורה מרחיקת-לכת במהותה של שאלת היהודים. בין אלה מן הראוי במיוחד להזכיר את הבאות:

* חל שינוי בכל הנוגע לגישות של הדת הנוצרית ליהדות וכן בעצם מקומה הבינלאומי של הנצרות. לכן, חלה תמורה במהות שאלת היהודים במדה והיא צמודה בתפיסות הנצרות -- ויש לזכור שהיסטורית במשך לפחות אלף שנה עיקרה של שאלת היהודים היתה קשורה לדת הנוצרית. במיוחד ראוי לציין את הסרת האשמה לצליבת ישו מהעם היהודי בעמדותיה הרישמיות של הכנסייה הקתולית; וחשוב מזאת, כפי שכבר צוין בפרק ד', ירידה במשמעות הדת הנוצרית כשליטה בעולם עם עלייתן של מדינות אסיה במיוחד וכן עם שינויים במעמד הדת בכל מדינות המערב ובצורה אחרת במדינות הגוש המזרחי.

* לכך יש להוסיף שההשלכות המלאות של תקומת מדינת ישראל מבחינה הנצרות הינן רק בתחילת היווצרותן. כך למשל אפשר לראות את חיזוש קיומה של מדינה יהודית עצמאית, כולל שליטתה על ירושלים על

המקומות הקדושים לנצרות, כסותרת עיקר נוצרי שהיה מקובל קרוב
לארץ ושמונה-מאות שנה לפיו נידודי היהודים בעולם ומצבם הנכלה
כולל העדר מדינת יהודית הם עדות והוכחה לנכונות הדת הנוצרית
ולהיותו של ישו הנוצרי משיח בן האלוהים.

* בארצות המערב חלה תזוזה משאיפה למדינות חד-לאומיות המצטיינות
בלאומיות וגם לאומניות חזקה לפלורליזם ולירידה בלאומיות. לכן,
אין עוד ניגוד בולט בין השאיפה של מדינות לאחידות לאומית כבעבר
לבין קיומו של עם יהודי בהם כמעין "תת-לאום". הדבר בולט במיוחד
בארצות הברית, עם המעבר מתפיסה של "כור החיתוך" לראיה
פלורליסטית ורב-לאומית. ריבוי בני מיעוטים מסוגים שונים כולל
קבוצות ה"שונות" מהרוב יותר מהיהודים עוד מוסיף במדינות מערב
רבות ומקל על קיום היהודים כעם בפני עצמו, ללא צורך בסיסמאות
מסוג "גרמנים בני דת משה". בארצות העולם השלישי גם-כן נפוץ מצב
של רב-לאומיות ויתר-כל-כן מיעוט היהודים בהם מונע היווצרות
"שאלת יהודים" במובן הקלאסי של המושג. כל זאת יחד עם הפצה של
ערכים ליברליים ודגש על זכויות הפרט בכל מדינות המערב והקפדה
ברבות מהן על העדר אפליה שניתן לזהותה משפטית.

* מבחינה מספרית כפי שכבר ציינתי קטן שיעור היהודים באוכלוסייה
גם בארצות ריכוזם. למשל, בארצות הברית מגיעים היהודים לשני אחוז
לכל היותר עם מגמת ירידה. בארצות הגולה האחרות עוד קטן שיעורים
של היהודים באוכלוסייה והוא הולך וקטן.

* חלו שינויים מפליגים בכלכלה ובתפסיות הכלכליות המקובלות והן במבנה המקצועי של היהודים. כתוצאה משינויים אלה מוקטנת בשלב זה במרבית ארצות שהמערב התחרותיות הבולטת לעין בין יהודים ללא-יהודים, מצמצם ריכוז היהודים במקצועות הנתפסים כ"שלייליים" וחל שינוי ביחס לעיסוק במסחר למשל ו"עשיית כסף" הנחשבים לפעילויות חיוביות, לעומת היחס השלילי עקרונית להלוואת כסף בריבית עד לעת החדשה למשל. יחד עם זאת, המצב הכלכלי בארצות המערב אינו יציב ועם גבור חוסר התעסוקה עלולה להתגבר ההתנגדות ל"זרים" התופסים מקומות עבודה, כולל אולי גם היהודים.

ט/59. מגמות אלה אינן חלות על ברית המועצות וחלות במידה פחותה על אחדות מהמדינות האחרות בהן מרוכזים יהודים, למשל ארגנטינה (לעומת בראזיל שהיא רב-לאומית בעצם אופיה ותפיסתה). לכן, דרוש להבחין בין מדינות שונות ולערוד ניתוח נפרד למצבה של שאלת היהודים בארצות גלות שונות (כמוצג למשל, בראיה קצת שונה אך תוך הדגשת המשך קיומה של "שאלת היהודים", בספרו של הוברד מ. סחר, גלות: בדיקה בדבר עולמם הנוכחי של היהודים (אנגלית, 1985; הספר אינו עוסק בארצות הברית). אך, כמגמה כללית שאלת היהודים עוברת תמורה מרחיקת-לכת הודות לשינויים עולמיים ואיזוריים גם ללא כל קשר לציונות ולקיומה של מדינת ישראל. אכן, אם לחרוג לרגע להרהור בתחום הספקולציה ההיסטורית, ספק רב אם הציונות היתה מצליחה להקים את מדינת היהודים במצב הנוכחי של שאלת היהודים, שכן חסרות כיום מידות האנטישמיות התוקפניות שהיו דרושות לציונות בתקופת התגבשותה ושהביאה בסופו של דבר, אמנם במחיר איום, להקמתה של מדינת ישראל. אין זה אלא דוגמא, אם כי קובעת, לצורך לנצל מצבים

עוברים כדי לקדם את יעדי הציונות. עקרון זה החייב להיות נר לרגלי החלטותיך והחלטותיה של מדינת ישראל שכן בעולם המצוי בתמורה מהירה הזדמנויות צפות ונעלמות לבקרים, יחד עם קביעותו היחסית של תופעות יסוד וקיומם של תהליכים יציבים יחסית בראיה של זמנם של בני-אדם.

טז/60. עם כל השינויים האלה בשאלת היהודים שאינם כרוכים בציונות ובמדינת ישראל, נודעות כמובן גם לציונות ולמדינת ישראל השלכות רבות וחשובות ביותר על שאלת היהודים. כדי לעמוד על השלכות אלה דרוש להחין בין שני פנים של שאלת היהודים: ראיה פנימה כיצד היהודי רואה את מקומו בעולם ובאנושיות, כפי תפיסתו של מרטין בובר למשל; וראיה חיצונית, כיצד חיים יחד יהודים ולא-יהודיים -- שגם בה דרוש להבחין בין נקודות המבט של היהודים לבין נקודות המבט של הלא-יהודים. עיקר התפיסה של פתרון שאלת היהודים על ידי הציונות מתיחסת לפן החיצוני של הנושא. אולם, לדעתי "שאלת היהודים" היא במידה רבה סוגיה של ראיה פנימה כיצד רואים אנו את עצמנו ואת מקומנו בעולם. בכך המעיטה הציונות החילונית לעסוק ואילו לציונות הדתית היתה ויש לכך תשובות שהן בחלקן פשטניות.

טז/61. בראיה של שאלת היהודים כסוגית היחסים בין יהודים ללא-יהודים ניתן לציין את ההתפתחויות הבאות הכרוכות בציונות ובתקומתה של מדינת ישראל:

* במדה והציונות התכוונה לפתור את בעית היהודים על ידי הפיכתו של העם היהודי לעם נורמאלי ומרוכז בארצו -- הרי שתפיסה זו נופלת

עם דחית אפשרות ריכוזו של העם היהודי בארץ ישראל ועם דחית ה"נורמאליזציה" כאידאל אפשרי ורצוי, כמפורט לעיל. אולם, יש לזכור כפי שכבר ציינתי שהוגי דעות ציוניים רבים דגלו בראיה מתוחכמת יותר והיו ערים לכך שהגולה תמשיך להתקיים גם לאחר הקמתה של מדינת ישראל וראו לכן את תרומת הציונות לפתרון שאלת היהודים בצורה מורכבת יותר -- כגון ריפוי ה"יודופוביה", כתפיסתו של פינסקר.

* במידה וכוונת התיבה "שאלת היהודים" בראיה יהודית היא בעיקר לחשש משנאת היהודים ורדיפות יהודים, יש בציונות ובהקמתה של מדינת ישראל מענה חלקי לנושא, על ידי קיום מקלט בטוח ומאגר-כוח כעתודה לשעת מצוקה, כמוסבר לעיל; וכן בשיפור היחס ליהודים הודות לקיומה של מדינת ישראל. כך למשל מסלקת או לפחות ממתנת קיומה של מדינת ישראל את דימוי ה"יהודי הנודד", אהסבר בצורתו המעוררת אימה, ויש בזאת משום התגברות על אחד מבסיסי שאלת היהודים.

* לעומת זאת, מצויה גם מגמה הפוכה של הגברת העוינות ליהודים בגלל קיומה ומעשיה של מדינת ישראל וזו העלולה עוד לגבור בעתיד. גם האפשרות להגיד ליהודים "קומו ועלו לארצכם ועזבו אותנו" עשויה במצבים מסויימים להחריף את "שאלת היהודים" בראיה מקומית.

* במדה ואחר השאיפה לפתור את "בעיית היהודים", יחד עם הנורמאליזציה, עמדה ועומדת כוונה להיפטר מהיחודיות של העם

היהודי, כולל מה שמכונה לעתים "המיסתורין של קיום העם היהודי" -- הרי ספק עד כמה והדבר רצוי ערכית, שלא לדבר על בציעותו הלכה למעשה כפי שכבר נידון.

טז/62. בודאי והציונות ומדינת ישראל פותרים את "שאלת היהודי" המחפש מולדת לאומית בה יוכל לחיות כעם חופשי במולדתו, כדברי ה"תקוה". כן, בין שנרצה בכך ובין שנצטער על כך, קיומה של מדינת ישראל מקטינה קרוב-לודאי את תחושת ה"זרות" ו"אי-הנוחיות" של היהודי החי בגולה ובכך עוזרת לו להתגבר על "שאלת היהודים" מזויתו הוא, כפי שכבר הזכרתי. אלא ש"שאלת היהודים" מקיפה הבטים נוספים רבים ועם כל התמורות החלות בה אין לצפות להעלמה וגם ספק אם ערכית רצוי בכלל "לפתור" אותה עד הסוף. בראיה כוללת של הנושא אין הציונות שואפת לשמש מעין "פתרון מלא" לשאלת היהודים ואין אפשרות ל"פתרון מלא" כל עוד ויהודים חיים בגולה ואולי גם לאחר-מכן (להבדיל מהרעיון השטני של "פתרון סופי" לפי הדגם הנאצי של רצח עם). בעתיד הנראה לעין ימשיכו יהודים רבים לחיות בגולה כמיעוט על בעיות הקיום-יחדיו עם רוב לא-יהודי הכרוכות בכך, בצורה זו או אחרת. לכן תמשיך להתקיים "שאלת היהודים" אם כי צורותיה משתנות ועתידה אינו ניתן לחיזוי. השינוי יכול להיות לטובה, כגון יתר הערכה ליהודים ונכונות לקבלם כשוויים הודות לקיום מולדת לאומית יהודית; אך השינוי גם יכול להיות לרעה, כגון חשד גובר ביהודים כבעלי נאמנות כפולה וכמעמידים אינטרס כלל-יהודי מעל לאינטרס המדינות בהן הינם מתגוררים.

טז/63. לכך יש להוסיף את הקשר-בל-ינותק בין "שאלת היהודים" כסוגיה הכרוכה ביהודים כבודדים וכעם מפוזר בארצות הגולה לבין צורה חדשה ונוספת של "שאלת היהודים" כנובעת מהיחסים בין המדינות למיניהן לבין מדינת ישראל. עצם קיומם של יחסים בין-מדינתיים בין מדינת ישראל יהודית לבין המדינות מהווה שינוי דרסטי באופיה של "שאלת היהודים" וגם מוסיף לה מימד חדש. מורכבות הנושא משתקפת בין השאר בשלושה מישורים הכרוכים זה בזה שעליך להבין ולהלביא בחשבון: (1) השיקול היהודי בראיה של מדינת ישראל, כמשתקף למשל במדיניות ישראל ביחסיה עם ברית המועצות, דרום אפריקה ואיראן; (2) השיקול הפנים-יהודי של ארצות אחרות בקביעת מדיניותן כלפי ישראל, כארצות הברית ובצורה שונה אך חשובה בברית המועצות; ו-(3) השיקול של יחסים עם ישראל (על יכולתה להשפיע גם על מדינות אחרות) כמשפיע על מדיניות פנים כלפי יהודים, כגון בברית המועצות.

טז/64. לסיכום הנושא חשוב להוסיף ולציין שמבחינה ערכית אין צידוקה של הציונות בפתרון "שאלת היהודים" מבחינת היהודים הממשיכים לשבת בגולה וגם לא מבחינת תחושת הנוחיות של הלא-יהודים ביחסיהם עם יהודים. אפילו אם נניח היפוטטית שהצלחת הציונות ומדינת ישראל יגרמו לעתים לבעיות ליהודים בגולה ולא-נחת ללא-יהודים ביחסיהם ליהודים, דהיינו יחריפו לפעמים את "שאלת היהודים" -- אין בכך משום פגיעה בצידוקה של הציונות. אין זה היעד של הציונות ומדינת ישראל להפוך את ישיבתם של יהודים לגולה לנוחה, להבדיל מסיוע נגד פגיעה. כן, אין זה היעד של הציונות ומדינת ישראל לשחרר לא-יהודים מ"נטל" החיים יחדיו עם יהודים ולהסיר מהם את האחריות המוסרית להתנהגות נאותה כלפי יהודים החיים במחיצתם.

טז/65. בסיכומו של דבר, אין ספק שהציונות ומדינת ישראל משנות את "שאלת היהודים", אך אינן מסלקות אותה. לשינויים הנגרמים על-ידי הציונות ומדינת ישראל מצטרפות תמורות במאפיניה של שאלת היהודים מכוח גורמים אחרים כפי שהוזכרו -- כך שבסך הכל שאלת היהודים נמצאת בתמורה מהירה ואין אפשרות לחזות את צורתיה העתידיות. הערכתי היא שעיקר השינויים בתכניה ומגמותיה של שאלת היהודים הנגרמים על ידי הציונות ומדינת ישראל הן לטובה, במובן של הקלה על דו-קיום של יהודים ולא יהודים בארצות הגולה; אך אין בטחון שזו תהיה המגמה בכל מקום ובכל עת. אין זה גם המבחן העיקרי של הציונות ושל מדינת ישראל, להבדיל מסיוע נגד פגיעה בחיי היהודים וזכויותיהם הנמנה עם הגיון-הציונות בצורתו המחודשת, אליו אוכל לפנות כעת תוך התבססות על היסודות שהונחו בפרק הנוכחי.

יז. עיקרי הגיון-הציונות

(א). הגיון-הציונות כמערכת פתוחה

יז/1. הדה-קונסטרוקציה של תפיסות ציוניות הדורשות ריוויזיה בפרק הקודם מצביעה על תכנים חיוביים שיש לכלול אותם בעיקרי הגיון-הציונות הבנויים מחדש; והיפוכו-של-דבר, בניה מחדש של הגיון-הציונות מעמיד לריוויזיה עיקרי-ציונות קלאסיים נוספים. בכך מובילה דרך-המלך של ניתוחינו מהפרק הקודם לפרק הנוכחי -- בו עוסק אני במופע החיובי של הצגת עיקרי הציונות המומלצים כמצפן-מדיניות ולצורכי רה-ציוניזציה של מדינת ישראל וציוניזציה של העם היהודי הצורת "הגיון-הציונות", כמוסבר בפרק הקודם. אם כי הגיון-הציונות מהווה מערכת ערכית לכידה, הרי לצורכי ליבון ובירור דרוש לפרקה לגורמים עיקריים. לכן, עיקרו של הפרק מוקדש לדיון בעשרה מימדים עיקריים של הגיון-הציונות אחד-אחד, תוך שיזורם יחד ודיון בהכרעות העדפה ביניהם תוך כדי דיון בעיקרי-הציונות ולאחר-מכן בתת-פרק נפרד.

יז/2. לצורך תזכיר זה אבחין בין עשרה מימדים עיקריים של הגיון-הציונות הדורשים ליבון וניסוח מחדש: (1). מדינה ציונית-יהודית ייחודית, ריבונית וחזקה; (2). עליה; (3). בסיס טריטוריאלי בטוח; (4). יישוב הארץ; (5). חברה ערכית ייחודית; (6). מרכז רוחני, מרכז מדיני ומולדת לעם היהודי; (7). רדיפת שלום והשתלבות במזרח התיכון; (8). משמעות

כלל-אנושית; (9). שביל-זהב בין "משיחיות" ל"שפיות-יתר"; ו-(10). הגשמה אישית. עשרה עיקרי הגיון-ציונות אלה מהווים יחדיו "תורת ציונות תובענית" משולבת המוצעת כסינטזה מודרנית של החשיבה הציונית החילונית של תנועת העבודה עם רעיונות היסוד של אחד העם יחד עם יסודות מגישתו של זאב ז'בוטינסקי והוספת ראייה השאולה מהציונות הדתית -- תוך התאמה להערכת המצב שהוצגה בחלק הראשון של התזכיר ומספר תוספות משלי. בניסוחם הכוללני והמיסגרותי יתקבלו העקרונות ברובם על כל המחנות הציוניים ובכך יש בהם כדי לבטא את האפשרות להסכמה לאומית ולשמש בסיס לבניתה מחדש ולחיזוקה. כן, בראיתו של תזכיר זה יש בהגיון-הציונות על עשרת עיקריו כדי לשמש מצפן-מדיניות לצורך פריצות-דרך וגם בסיס לרה-ציוניזציה של מדינת ישראל וציוניזציה של העם היהודי, כפי שיובהר ויומחש בפרק י"ח ולאחר-מכן בחלק הרביעי של התזכיר.

יז/3. כמובן ואין כוונת הגיון-הציונות לשמש מעין שולחן ערוך, כפי שכבר צויין, שכן יישומו לצרכי קביעת-מדיניות הלכה למעשה דורש עיבוד ופירוט נוסף תוך התאמה לנסיבות הראליות של כל נושא החלטה, הכרעה בין עיקרים שונים תוך קביעת סדרי קדימה ושערי חליפין ביניהם והבאה בחשבון של עקרונות מוסר ועיקרי ערכים נוספים. הגיון-הציונות גם אינו משמש חזון-מעשי ואינו תחליף לו, שכן בנין חזון-מעשי דורש קונקרטיזציה, הרחבה ותוספות רבות -- שאין מקומם בתזכיר זה, פרט לאיזכור עצם הצורך בחזון-מעשי וגם באוטופיות ציוניות. יחד עם זאת, יוצג פירוט נוסף של הגיון-הציונות וגם ישורטטו קוים שהם חלק מחזון-מעשי תוך כדי בנין עיקרי הגיון-הציונות וכן בחלק הרביעי של התזכיר, אגב דיון בתחומי מדיניות מוגדרים. אך, ביסוד של

דבר, דייני בהבהרה של עיקרי הגיון-הציונות כדי לענות על צרכיו המוגבלים של התזכיר וכדי לספק לך מצפן-מדיניות, או לפחות טיוטא של מצפן-מדיניות, כחומר למחשבה והתלבטות וכעזר בקבלת החלטות.

4/ז. אין הגיון-הציונות בבחינת מערכת ערכים סגורה ובלעדית המתימרת לספק מענה לכל התלבטות והחסומה לתשומות של הגות מוסרית ודיון ערכי אחר. הגיון-הציונות בנוי בחלקו על מערכות ערכיות אחרות ופתוח לעיקרי מוסר מגוונים. המוסר והמסורת היהודית, כולל ערכים כגון קדושת החיים וחובות שבין אדם לחברו, הינם מסד להגיון-הציונות. תורות מוסריות ותפיסות ערכיות חדשות מתוספות גם הן להגיון-הציונות במדה ואין הן נספגות בה, כגון זכויות האזרח, עיקרי חרויות האדם ומושגי צדק חברתי וערכי הומאניזם. יש מקום לחילוקי דעות על המשקל שיש לתת למערכות ערכיות למיניהן כתוספת לעיקרי הגיון-הציונות, למשל בכל הנוגע למצוות הדת היהודית מחד ולערכים חברתיים מסוג הסוציאליזם מאידך. אך, עקרונית אין הגיון-הציונות מערכת סגורה ואין היא משמעת מצפן-מדיניות בלעדי למדינת ישראל ולציונות.

5/ז. יתר-על-כן הגיון-הציונות איננו בחזקת צו מוסרי העומד לעד תוך ניתוק מזרם הזמן ומנסיבות ריאליות. כפי שהומחש בדה-קונסטרוקציה בפרק הקודם, עיקרי-הציונות בכללותם חייבים בהתאמה לנסיבות משתנות מחד ולתמורות ערכיות מאידך. זה הדין פי-כמה-וכמה ביחס להגיון-הציונות המצוי על רמה תיכונה בין ערכים טהורים, שאורך חייהם ארוך יותר עד לידי מצוות אמונה הטוענות לאמת נצחית, לבין כללי עשייה תיפעוליים המיושמים לנסיבות ראליות

החייבות בהתאמה מהירה למציאות דינאמית. לכן, הגיון-הציונות הינו מערכת דינאמית בנוסף להיותה פתוחה.

יז/6. יחד עם זאת, הגיון-הציונות מוצע המסכת ערכית אוטונומית העומדת בזכות עצמה תוך התבססות על ערכי היהדות וזכויות העם היהודי. יתר מזאת, הגיון-הציונות עדיף לדעתי על גישות ערכיות אחרות במידה והם עומדים זה לעומת זה. חשוב להבליט תפיסה מוצעת זו לאור המבוכה הרבה השוררת בישראל, במחנה הציוני וביהדות בכלל ביחס לצידוק המוסרי של הציונות על השלכותיה המעשיות. אמנם יש מקום לחילוקי דעות ביחס לעדיפות שיש לתת לערכים שונים הנכללים בהגיון-הציונות וכן ביחס לעצם מקומם של ערכים שונים בהגיון-הציונות, כפי שעוד יומחש לרוב בהמשך. יחד עם זאת, אני ממליץ לקבל את הגיון-הציונות, על גווניו, כהציר הערכי הקובע של הציונות ושל מדינת ישראל שיש לו עדיפויות על פני גישות ערכיות אחרות. כלומר, מומלץ לתת עדיפות להגיון-הציונות על פני תביעות מוסריות "חיצוניות", בכפוף לקליטתם של ערכים נוספים בתוך הגיון-הציונות במידה שהם תואמים את מסגרתו ולפי השקפות כאלה או אחרות; ובכפוף לשיקולים ריאלי-פוליטיים שהם בעצם בנויים לתוך הגיון-הציונות, כפי שעוד יובהר. בכך משמש הגיון-הציונות בסיס וצידוק מוסרי להחלטות קשות וגם להכרעות טראגיות, כפי שכבר הזכרתי וכפי שאוסיף ואפרט תוך כדי דיון במימדי הגיון-הציונות ובתת-פרק מיוחד בסופו של פרק זה.

(ב). מימדים עיקריים של הגיון-הציונות

יז/7. בכפוף לנאמר לעיל אגש כעת להצגתם של עשרה מימדים עיקריים של הגיון-הציונות. זאת, על בסיס היסודות שהונחו בפרק הקודם, כולל הדיון בסוגיות הגותיות שהינן תשתית להגיון-הציונות ובעזרת המרכיבים שהוכנו תוך כדי דה-קונסטרוקציה של תפיסות ציונות קלאסיות. כאמור, עיקרי הגיון-הציונות על אף שאדון בהם אחד אחר השני אינם אלא מסכת אחת, צמודים זה בזה וחופפים חלקית. יתר-על-כן, יש להפעילם כולם יחדיו לצורכי שמשם כמצפן-מדיניות. לכן, ממליץ אני לך לקרא את כולם כמסכת אחת, יחד עם רענון תוכנו של הפרק הקודם במדה וקראתיו בנפרד, קודם שתעמיק בכל אחד מעיקרי הגיון-הציונות בפני עצמו ותתמודד עם העמדות המקצועיות והאישיות אותן אני מציג. שכן, כזכור אין אני בא לטעון שניתוחי הוא בחזקת תורה מושלמת וגמורה שאין מקום לחלוק עליה ושעליך לקבלה כמקשה אחת. להפך, עיקר כוונתו של הפרק להמריץ אותך למחשבה ערכית עצמאית בכל הנוגע לעיקרי הציונות ולעזור לך להעמיד את עמדותיך אתה במבחן בדיקה מחדש, נוכח גישה מקצועית לניתוח ערכי הציונות ברמה של הגיון-הציונות אותה אני מציג וגם נוכח עמדות סוביקטיביות משלי. אני עצמי שיניתי במספר עיקרים שהיו יקרים לי מאד את מסקנותי תוך כדי עבודת ההכנה לכתיבת הפרק הזה ועיבודו החוזר. מקוה אני שגם עבורך תהייה ההתמודדות עם סוגיות יסוד של הגיון-הציונות משום חווית לימוד והעמקה בעמדותיך הנורמטיביות, כבסיס לחדשנות במדיניות ולמאמצי פריצות-דרך.

(1). מדינה ציונית-יהודית ייחודית, ריבונית וחזקה

יז/8. קיומה של מדינה ציונית-יהודית ריבונית וחזקה הינו יעד מרכזי של הציונית וכלי חיוני למימושה גם יחד, כאשר מדינת ישראל מהווה הגשמה חלקית של הציונית ואמצעי להמשך הגשמתה כאחד; וכאשר הציונות מהווה גם כורח קיום לישראל כמדינה, כמוסבר בפרק הקודם. חשוב להבליט שילוש זה של יחסי ציונות-מדינה שכן בו, יחד עם אופיה היהודי כנידון להלו, טמון עיקר ייחודה של מדינת ישראל כנושאת רעיון שהוא מעל ומעבר לה. מיחסי-גומלין משולשים אלה בין ציונות למדינה נובעת עליונות הגיון-הציונות על הגיון-המדינה כמצפן-מדיניות למדינת ישראל.

יז/9. עצם התפסיה של ישראל כמדינה ציונית-יהודית כעיקר מרכזי של הגיון-הציונות מבליטה את היותינו מדינה מיוחדת במינה. בכך נגזר פעם נוספת הגולל על רעיון הנפוצ במחשבה הציונית ומועלה בתדירות גם כעת אשר עימו כבר התמודדתי מספר פעמים -- והרי היא שאיפה ל"נורמאליות". בהגות הציונית קיים ניגוד בולט בין שאיפה להפוך את עם ישראל לעם "נורמאלי" ולהקים מדינה יהודית "נורמאלית" מחד לבין רצון לשמר ולחזק את ייחודו ההיסטורי של העם היהודי. נסיונות לצאת מבעיה זו על ידי ראייה של כל עם ומדינה כמיוחדים, מסוג ספרו של א.ב. יהושע, בזכות הנורמליות (1980), אינם מוסיפים להבנת הייחודיות של עם ישראל ושם מדינת ישראל כמדינה ציונית-יהודית -- תפיסה שאין ללוותה בתחושת הירות, אך שאין לזלזל במשמעות-הקיום הצפונה בה. אכן, לדעתי עיקרי-הציונות מתכנסים בחלקם בתפיסה שאכנה אותה, כמשקל-נגד לתיזה

של יהושע, "בזכות הייחודיות ובגנות הנורמליות". זאת, הן כשאיפה ערכית וכן כקורח קיומי, כמוסבר בין השאר הפרק הקודם. עוד ארבה לעמוד בתזכיר על השלכות מעשיות של רעיון זה, הנובע בין השאר מעצם אופיה המיוחד והיחיד במינו של ישראל כמדינה ציונית-יהודית.

יז/10. אופיה הציוני-יהודי של מדינת ישראל הינו גם מקור לבעיות קשות, כגון האפשרות של התנגשות בין נורמות הציונות לפי ראייה זו או אחרת לבין החלטות של מדינת ישראל, כפי שכבר הוזכרה; וכן תחושותיהם של מיעוטים שאינם צריכים ואינם יכולים להזדהות הזדהות מלאה עם הציונות והיהדות. תשובות פשטניות מסוג "שלטון החוק" ו"שויון כל האזרחים", אף שהן חיוניות מבחינה ערכית וריאלפוליטית כאחת, אינן עונות על גרעינו הקשה של הסוגיות ואף מטשטשות אותו בצורה המונעת פתרון של ממש, כפי שיוצא למשל ביחס למיעוטים במדינת ישראל בפרק כ"ד.

יז/11. במישור בסיסי עוד יותר מעמידה ייחודה של מדינת ישראל מבחינת אופיה הציוני-יהודי קשיים באשר למושגי היסוד של "מדינה נאורה" כמקובלים כיום. עקרונית, אופיה הציוני-יהודי של מדינת ישראל מייחד ומבדיל אותה ממדינות אחרות ובמיוחד ממדינות המערב, החסרות אידאולוגיה קולקטיבית מהותית מסוג הציונות כנורמה בסיסית. השילוב בין אופיה הדמוקראטי-מערבי של מדינת ישראל עם היותה ציונית-יהודית מביא בהכרח למסקנה שישראל היא מדינה מיוחדת-במינה. זאת, בנוסף ומעבר למאפיינים הקונקרטיים הרבים המיוחדים לה, בין שהם נובעים מאופיה הציוני-יהודי של מדינת ישראל ובין שמקורם בנסיבות גיאו-אסטרטגיות והיסטוריות מיוחדות. נכון שבראייה מיקרוסקופית כל מדינה

היא ייחודית. יחד עם זאת, ישראל היא מיוחדת-במינה גם בראיה מארקוסקופית. יתר-על-כן, כאמור ייחודיות של מדינת ישראל כמדינה ציונית-יהודית אינה עובדה עיקשת של המציאות בלבד אלא גם יעד ומהות נורמטיבית, לפי תפסית הציונות והיהדות כמוצעת בתזכיר זה.

יז/12. לכך השלכות מרחיקות-לכת לדרכי החשיבה עליהם מצווה מדינת ישראל וקברניטיה המופקדים על הנהגתה בראש ובראשונה. בגללה בין השאר ההבחנה של אחד העם בין חיקוי מתוך תחרות לחיקוי מתוך התבוללות הנה בעלת השלכות מרחיקות-לכת למדינת ישראל כיום ובעתיד הנראה לעין. שכן, רב החשש למגמות-התבוללות של מדינת ישראל במובן של הליכה יתירה בדרכן של מדינות אחרות גם בנושאים בהם הדבר מהווה חיקוי מתוך דיכוי הייחודי והבלבדי עליהם מצווה מדינת ישראל. בעתיד עלולה גם לעמוד סכנה של התבוללות-יתר במדינות המזרח התיכון. אין פירוש הדבר שישראל צריכה להתבודד ממשפחת העמים ולהמע והשתלבות במזרח התיכון. גם אין פירוש הדבר שישראל צריכה להמנע מלימוד ממדינות אחרות. ההפך הוא הנכון: על ישראל להשתלב בצורה פעילה יותר במשפחת העמים, כולל הזרח התיכון כפי שיוצע להלן; ועל ישראל להיטיב ללמוד לימוד נכון ממדינות אחרות, דבר שבמישור הממלכתי והציבורי כמעט ואינו נעשה כיום. אולם, כל זאת תוך שימור וקידום ייחודיותה הציונית-יהודית.

יז/13. רחוקים אנו עדיין מאד מלהבין את מלוא משמעויות אופיה הציוני-יהודי של מדינת ישראל. גם הדיון ההגותי בענין שגוי מאד ולוקה חסר. חסר דיון משמעותי בייחודיות של ישראל כמדינה ציונית ויהודית מתוך תפיסה לא-דתית. במדה רבה גיבוש אופיה המיוחד של מדינת ישראל הוא ענין

להתפתחות היסטורית דינאמקית ופתוחה, אך דרושה גם הכוונה מודעת -- המותנית בהגות ראויה. גם חסרים אנו "תורת מדינה" ההולמת את צרכינו המיוחדים, כגון בכל הנוגע לאיזון נכון בין זכויות הפרט ושאיפות יחידניות לבין אופיה הקולקטיבי של האידאולוגיה הציונית. מכאן, כפי שכבר צויין בפרק י"ב, הצורך בבנית חברה פוליטית ומדינה בעלת "דמוקרטיה חברתית" עם יחסית יותר דגש על חיי הכלל וערכים משותפים מאשר ב"דמוקרטיה יחידנית" מסוג ארצות הברית כיום.

יז/14. ייחודיותה של ישראל כמדינה ציונית ויהודית, כעובדה וכנורמה וכשאיפה, מחדדת את ההכרח ברוב יהודי משמעותי גם תוך נקיטה במדיניות-מיעוטים אופטימאלית. אם נוסיף ונביא בחשבון שזכויות אזרח ודמוקרטיה הינם חלק עיקרי מערכי מדינת ישראל הרי שגישור נוח על הניגוד האפשרי בין אופיה הציוני-יהודי ואופיה הדמוקרטי של מדינת ישראל מחייב שמרביתה הגדול של אוכלוסית ישראל יהיה יהודי וידבוק בעקרונות בציונות. כלומר, עצם התפיסה שקיום מדינה ציונית-יהודית הוא מעיקרי הציונות מחייב להמנע ממצבים היוצרים מיעוט לא יהודי גדול במדינת ישראל. כן, דרוש להבטיח דביקות בציונות של מרבית האוכלוסיה היהודית, כפי שאפרט בפרק י"ט; וכן היזדהות מירבית סבירה עם הציונות של המיעוטים במדינת ישראל, תוך שימור וקידום ייחודם הם, כפי שיוצע בפרק כ"ד.

יז/15. אופיה המיוחד של מדינת ישראל גם מעמיד את סוגית סמכות ההכרעה בנושאים ציוניים-יהודיים שאינם כלל-ממלכתיים, כגון השאלה "מיהו יהודי?"; ובמקביל שאלות שהן מיוחדות למיעוט, כגון "מיהו מוסלמי?". יתכן

ויש להשאיר שאלות כאלה להחלטה אוטונומית של האוכלוסיה הנוגעת בדבר, כגון חברי הכנסת היהודיים וחברי הכנסת המוסלמיים, לפי הענין. הגברת האוטונומיה של הלאומים בישראל בנושאים השייכים אליהם, כאשר נושאים ציוניים ויהודיים שמורים לקהילה היהודית-ציונית בישראל המיוצגת על-ידי חברי הכנסת היהודיים, אולי תוך השתתפות נציגות של התנועה הציונית העולמית כמוצע להלן, עשויה להיות רצויה מבחינת אופיה הציוני-יהודי והדמוקרטי כאחד של מדינת ישראל. דין דומה יחול כמובן על נושאים המיוחדים לקבוצות המיעוט בישראל. באשר לסוגית הסיעות היהודיות הלא-ציוניות בכנסת, עדיף להמנע מבחנות כאלה שמא יפגעו אחדות המדינה והחברה הפוליטית ואחידות העם היהודי ויסתכנו זכויות יסוד ודמוקרטיה.

יז/16. אני כולל את האפיון "יהודי" בין הייחודים המרכזיים של מדינת ישראל. על אף הראיה הציונית-חילונית של תזכיר זה ברור שאין משמעות לציונות ולעם היהודי אלא בראית המסורת הדתית כבסיס עיקרי לתרבותו הייחודית. לכן, יש להבליט את האופי ה"יהודי" של מדינת ישראל, גם בתפיסה חילונית של המסורת. כפי שהסברתי בפרק ו' אין נושא הדת ומקומו בחברת העתיד מתאים לעיצוב ממשלתי ולהכרעות רוב, אלא מדובר בדינאמיקה שעתידה מי ישראל. יחד עם זאת, אין לדעתי ספק שהמשכיות במסורת היהודית תוך כדי חדשנות הוא תנאי בל יעבור להמשך-קיומו של העם היהודי וחוט שני מרכזי למדינת ישראל בראיה ציונית, להבחין מ"כנעניות" לכל גווניה. עוד אדון במספר השלכות של ראייה זו, כגון בכל הנוגע לישראל כמרכז רוחני לעם היהודי ולאופי חצר הכלל במדינת ישראל. מבחינה עקרונית, משתמש אני בתיבה "מדינה ציונית-יהודית" כדי להבליט את עגינתה של מדינת ישראל במסורת היהודית גם

בראיה ציונית-חילונית. אכן, בראיה היסטורית נכונה יש להפוך את הסדר ולדבר על ישראל כמדינה "יהודית-ציונית", אך מאחר והחידוש הוא בציונות -- העדפתי להבליטה על ידי סדר המילים בו בחרתי, תוך הכרה בהיות הציונות בנויה על המסורת היהודית וחסרת-משמעות בלעדיה.

יז/17. אופיה המיוחד של מדינת ישראל כמדינה ציונית-יהודית גם מצדיק ומצריך הסדרי שלטון ומשטר מיוחדים בחלקם. בנוסף להסדרי הקביעה המיוחדים בנושאים יהודיים-ציוניים סגוליים כמוצע לעיל, הדומים בעצם למשטר אוטונומיה לאומית ותת-לאומית כמצוי גם בארצות דמוקרטיות אחרות, עומדת השאלה האם וכיצד לשתף ציונים מחוץ למדינת ישראל בהחלטות העוסקות במדיניותה של מדינת ישראל בנושאים ציוניים בעיקרם. אחזור לנושא בפרק י"ט. בהקשר הנוכחי אסתפק בהצעת העקרון של יתר שילוב של תנועה ציונית מגשימה במשימות הציוניות של מדינת ישראל, כולל הקמת מסגרות דיון והחלטה משותפות בנושאים מתאימים, כגון פורום של חברי הכנסת הציוניים (לפי הכרזה עצמית, כדי למנוע חשש-פגיעה בעקרונות הדמוקרטיה) וחברי ועד פועל ציוני-מגשים במתכונת חדשה ופורום משותף של ממשלת ישראל והנהלת התנועה הציונית-המגשימה העולמית, לאחר שזו תיבנה כמומלץ בפרק י"ט.

יז/18. עיקר הגיון-הציונות בו אני עוסק כעת מדבר על מדינה ציונית-יהודית ריבונית. מושג ה"ריבונות" בהקשרו זה מחייב הבהרה. מבחינת תורת המשפט החוקתי בצורתה האנגלו-סכסית בודאי וישראל היא מדינה ריבונית, שכן מבחינה חיצונית היא מוכרת כמדינה ריבונית על-ידי המשפט הבינלאומי הפומבי ומבחינה פנימית היא נהנית ממלוא חופש-החקיקה. בכך הוגשם על-ידי

הקמתה של מדינת ישראל אחד השאיפות החשובות ביותר של הציונות. אולם, מאחורי ההגדרה הפורמאלית עומדות שאלות קשות בדבר "ריבונות" מבחינה מהותית, להבדיל מצורנית. במיוחד עומדת סוגית מידת חופש הפעולה האוטונומית ממנה נהנית ישראל הלכה למעשה -- שכן כוונת הציונות היא להבטיח קיום מדינה השליטה במדה רבה בגורלה הלכה למעשה, להבדיל מפיקציות משפטיות. לכן, מחייב הגיון-הציונות מדינה ציונית-יהודית מיוחדת-במינה שהיא ריבונית וחזקה.

יז/19. ללא מימד החוזק, החורג בהרבה מעבר ל"כוח" ו"עוצמה" במובן הבטחוני למשל, ספק האם ניתן לשמור על היחודיות של מדינת ישראל ולפעול להמשך הגשמתה של הציונות. אך הדרישה חורגת מעבר לתפיסת החוזק כאמצעי בלבד. אחת משאיפות-היסוד של הציונות היא לענות על צרכי-הקיום המשמעותי של העם היהודי. בנוסף למרכיבים הרוחניים המרכזיים של הקיום היהודי, הרי החזרתו להיסטוריה מחייבת גם התגברות על חולשה של היהודים שאופינה היטיב על ידי היינריך היינה באומרו ב-1830: "יהודי אחד אמר לחברו 'הייתי חלש מדי'. מן הראוי, כי פסוק זה ישמש מוטו לתולדות היהדות". הציונות באה להפוך חולשה זו, כמובן במוגבלותיו של עם קטן ומדינה קטנה. בנייתה של מדינת ישראל חזקה הוא מימד של הגיון-הציונות הבא למלא את המושג המשפטי של ריבונות בתוכן ממשי.

יז/20. בלי להעמיק בשאלות עיוניות של הגדרת "חוזק", מאפינה האחד החשוב ביותר להקשר שלנו הוא הגדלת תחום חופש הברירה, דהיינו האוטונומיה לפעול לפי יעדיה ושאיפותיה של מדינת ישראל. מובן שאין בנמצא "חוזק מוחלט" דהיינו חופש ויכולת לעשות כל דבר העולה על הדעת, אלא אם כן מסתפקים במעט

מאד. מדינות תמיד מוגבלות בחוזקן, בגלל מיגבלות במשאבים והצבת מיגבלות על-ידי גורמי חוץ. מיגבלות כאלה הן חזקות במיוחד ביחס למדינה קטנה והולכות ומתגברות על ידי מגמות בינלאומית כמתוארות בפרק ד'. לכן, סוגית האוטונומיה של ישראל בפעולותיה, הגלומה במושג של "ריבונות וחוזק" מעמידה בעיות חשובות וקשות.

יז/21. עם הידוק יחסי הגומלין העולמיים, כמתואר בפרק ד', הולכת וגוברת התלות של כל מדינה במערכת הבינלאומית ובמדינות אחרות. זה הדין במיוחד ביחס למדינות קטנות כאשר בישראל עוד מתוספים גורמים מצמצמי-אוטונומיה רבים, כגון הסכסוך הערבי-ישראלי ומצב המשק. אכן, כפי מסקנתי בפרק ד', במאזן בין אוטונומיה לתלות נוטה בישראל הקו יותר לתלות. גם אם הדבר בלתי-נמנע בחלקו הרי שיש בכך פגיעה במימוש השיאפה למדינה ריבונית וחזקה. לכן, מראית הגיון-הציונות כמצפן-מדיניות לישראל נובע הצו להגביר את האוטונומיה של ישראל, כלומר לבנות את חוזקה.

יז/22. יסודות אחדים של "חוזק" מובנים בישראל היטיב וגם זוכים לתשומת לב, כגון כוח צבאי. אולם אחד המימדים הקובעים של חוזקה של מדינה לעתים קרובות אינו נידון בישראל מזווית ראייה נכונה והרי הוא חוזק כלכלי. יעדים רבים המועמדים בדיונים כלכליים, מסוג "עצמאות כלכלית", הקטנת פער התשלומים וגם צמיחה מואצת -- מחסיאים, עם כל חשיבותם, את המטרה המרכזית של "חוזק כלכלי" כמרכיב של חוזקה של המדינה. מרכיב נוסף הממחיש את היקפו של מושג ה"חוזק" הוא האוטונומיה התרבותית. אם לשלב יחד את המרכיבים הבטחוניים, הכלכליים והתרבותיים של המושג "חוזק-של מדינת ישראל" מתחילים

אנו לרדת לעומקו של נושא חשוב זה, אליו דרוש להוסיף עוד יסודות חשובים ביותר מסוג "חוסן אזרחי", מאזן עם יהדות התפוצות ועוד כהנה וכהנה. בראית הגיון-הציונות כמצפן למדיניות דרוש לפתח את המושג של "חוזק המדינה" וליישמו בהקשר של תחומי מדיניות עיקריים של מדינת ישראל. זאת אעשה בחלק הרביעי של התזכיר.

יז/23. לא התיחסתי עד כה לצדדים הפנים-ישראליים של המושג "מדינה חזקה". עצם האידאולוגיה הציונית הרואה במדינה ביטוי ואמצעי של הגשמת הציונות סותרת תפיסות של המדינה כיעד בפני עצמו ונוגדת "הערצה" למדינה כאורגניזם העומד כאילו מעל ומעבר לבני אדם. התנגדות ל"מדינתיות", אם לתרגם את המושג *etatism*, גם בנויה למוסר היהודי. גם אין בראית המדינה ככלי מרכזי של קידום הציונות משום צמצום בתפקידם החשוב לעתים יותר של נושאי הגשמה ציונית אחרים מסוג תנועות ציבוריות, התארגנויות של מגשימים וכד'. לכן, אין עיקרו של המושג "מדינה חזקה" מתיחס למעמד המדינה כלפי פנים.

יז/24. יחד עם זאת, תפיסתה של מדינת ישראל כביטוי עיקרי של הציונות וככלי מרכזי של הגשמה ציונית מובילה לראיה גם חיובית וגם פעילה מאד של המדינה. לכן, אידאולוגיות המצמצמות ערכית את פעילות המדינה ורואים אותה שלילית, כגון הניאו-שמרנות בארצות הברית, אינן הולמות את הגיון-הציונות. כן, עומדים הצרכים של בנין חברה פוליטית ומדינה כפי שנידונו בפרק י"ב -- המחייבים "ממלכתיות" מסויימת. לכן עקרונית רואה הגיון-הציונות את המדינה בצורה חיובית מאד ותומך בפעולה לחיזוקה, אך לאבמובן של מדינה סמכותית

מעצם אופיה כלפי פנים. יש תחומים בהם דרוש לחזק את סמכויות המדינה וגם את סמכותיותה כלפי פנים ויש תחומים בהם דרוש לצמצמם. בעיקרו של דבר ובכפוף לצרכי בנין חברה פוליטית ומדינה, הרי השאלה מה הם התפקידים הרצויים של המדינה בתחום מסויים בתנאים נתונים הוא ענין לשיקול תועלתני במינוח של תכליתיות וייעילות יחסית, כפי שיומחש בהמשכו של התזכיר, ולא שאלה ערכית בפני עצמה.

(2). עליה

יז/25. היסטורית נבעה הדרישה למדינה עצמאית בתקופת היישוב במדה רבה מהרצון לעליה חופשית וההכרה שבהעדר מדינה ריבונית קובעים אחרים את שיעורי העליה ארצה לפי שיקולים פוליטיים משלהם, כמומחש על-ידי מדיניות הספר הלבן של הבריטים והפגיעה החמורה באפשרויות הצלת יהודים קודם לשואה. אמנם האמת ההיסטורית היא שהעדר רצון של יהודים לעלות ארצה כאשר הרשות היתה נתונה גם בתקופת המנדט וגם העדר מאמץ מספיק להעלות יהודים ארצה נוכח בעיות כלכליות על-ידי מנהיגות הישוב היו סיבות חשובות לאי-עליה רבה יותר, גם ללא קשר לסמכות לקבוע את שיעורי הזכאים להכנס לארץ-ישראל. יחד עם זאת, קיים קשר הדוק בין מצוות העליה כעיקרה המרכזי של הציונות לבין השאיפה לקיום מדינה ציונית-יהודית ריבונית -- שיקול התקף גם לעתיד והשם מחסום לכל ויתור על ריבונות העלול לפגוע בחוק השבות ובמאמצים לעידוד עליה וקליטתה, כגון בתכניות קונפדרציה למיניהן. כאן לפנינו דוגמא לסדר קדימה במסגרת

הגיון-הציונות שכן יש לעקרון העליה עדיפות על מימדים אחרים. כך, למשל, באם ובמדה ויהיה ניגוד בין רדיפת שלום והשתלבות במזרח התיכון לבין עידוד עליה יהודית אצרה, הרי שיש לתת עדיפות לעקרון העליה.

יז/26. מבחינת עיקרי הציונות מצוות העליה היא הראשונה במעלה והיא משמשת תנאי ובסיס למצוות הציונות האחרות. לצרכי בירור הגיון-הציונות כמצפן-מדיניות לישראל אין צורך לחזור לשאלה העיונית האם רצוי להלכה לרכז את כל העם היהודי במדינת ישראל, כפי שנידונה בפרק הקודם. כן, אין צורך לחזור להבחנה בין מצוות העליה כערך מוחלט ועליון של הציונות לבין עליה כהכרח קיומי של מדינת ישראל, כפי שנידון בפרק ט"ו. בכל ראייה עליה היא צו עליון של הציונות ומדינת ישראל. אכן, בהתחשב בניתוחים שהוצגו בפרקים קודמים אותם עוד ארחיב בחלק הרביעי, אני ממליץ לקבוע כמטרה כמותית מרכזית למדינת ישראל להגיע לאוכלוסיה יהודית של לפחות שישה מליון יהודים תוך עשרים עד עשרים וחמש שנה לכל היותר -- דבר המחייב עליה נטו של כמליון וחצי יהודיים, דהיינו כשישים עד שבעים וחמש אלף לשנה. אמנם מטרה זו נראית מרחיקת לכת בהשוואה לשיעורי העליה נטו לישראל מאז 1975 ובהשוואה להנחות של תחזיות האוכלוסיה לישראל, הנופלות שתניהן כאחת מממוצע של 10,000 עולים נטו לשנה -- הרי בהשוואה לצרכי מדינת ישראל והציונות ולפוטנציאל העליה ארצה כפי שעוד אפרטו, המדובר במטרה ריאליסטית הצריכה לשמש בסיס וחוט שני לכלל מדיניותה של ישראל ופרויקט לאומי-ציוני מרכזי של מדינת ישראל, כפי שאפרט בפרק כ'.

יז/27. אם לחרוג לרגע לתחום המטודי, הצבתה של מטרה כמותית הניגזרת מהגיון-הציונות יחד עם ניתוח בציעות, כמוצעת לעיל ביחס לעליה, ממחישה את המשמעות של הגיון-הציונות כמצפן-מדיניות לישראל. אין להסתפק בניסוחים איכותיים והצהרתיים בלבד, אלא דרוש במספר תחומים עיקריים להציב ככל האפשר מטרות כמותיות או לפחות מטרות מוגדרות היטיב עם לוח זמנים, בצורות היכולות לשמש בסיס לתכניות-פעולה מוחשיות, קריטריון להחלטות שוטפות ובסיס להערכת תוצאות והפקת לקחים. שכן, הגיון-הציונות מכוון כאמור לרמת ניסוח שהיא בין ערכית-עקרונית לבין תיפעולית-מעשית ומיועד לשמש גשר וקשר בין כוונות מופשטות לפעולותיה של מדינת ישראל הלכה למעשה. אין אני תומך בהכנה של "תכנית חומש" מפורטת וכוללת למדינת ישראל, שהיא מעצם אופיה אשליה בנסיבות של שינוי מהיר וההופכת מיד לתרגיל טקסי שאין לו משמעות מעשית. לעומת זאת, בתחומים נבחרים מבחינת חשיבותם דרוש להציב מטרות לטווחי זמן ארוכים, יחד עם תכניות פעולה רב-שנתיות גמישות ומתוחכמות-אי-ודאות. הגיון-הציונות משמש קו הנחיה לזיהוי התחומים היותר חשובים ובסיס ערכי לקביעת המשקל שיש לתת לכל תחום כזה מבחינת סדר הקדימה הלאומי, המשפיע מצידו על גבולות הבר-ביצוע. הקביעה של יעד עליה רב-שנתי כמשימה לאומית וריתום כל תחומי המדיניות והמעשה למטרה-רבתי זו מהווה תרגום מומלץ של הגיון-הציונות לפרויקט לאומי מרכזי, כפי שיפורט בפרק כ". דוגמאות נוספות של קביעת מטרות כמותיות או מעין-כמותיות המתרגמות את הגיון-הציונות ליעדי מדיניות תיפעוליים יובאו בחלק הרביעי של התזכיר.

יז/28. אם לחזור לענין העליה, עומדת השאלה של קביעת סדרי עדיפות. בודאי והעלאת יהודים במצוקה הוא צו עדיף, נושא בו ישראל הגיעה להישגים

רבים כמומחש על-ידי העלאת יהדות אתיופיה ומאמצים ביחס ליהודי איראן. אך, בו בזמן ולכל יהודי הזכות לעלות ארצה ולקבל סיוע כעולה ועל מדינת ישראל החובה להעלות כל קהילה שבמצוקה ובסכנה, בכל זאת עומדת הסוגיה של סדרי קדימה בטיפוח עליה ארצה. כאשר עומדת אפשרות של עליה המונית של קבוצות וקהילות שלמות, כגון רפטריאציה של יהודים מברית המועצות -- בודאי ואין מקום לשום הבחנה בין המועמדים לעליה. אך כאשר מדובר על עליה מארצות הרווחה יש מקום לשקול ריכוז של מאמצי עידוד העליה בשכבות התורמות יותר לבנין הארץ ושסיכויי קליטתם גבוהים יותר, כולל במיוחד צעירים ובעלי מקצוע. לכך השלכות מעשיות למדיניות עידוד העליה של מדינת ישראל בהן אדון בפרק כ"י. כאן מסתפק אני בציון הצורך בסדרי עדיפות במסגרת עקרון העליה של הגיון-הציונות -- צורך החשוב במיוחד לאור מיגבלות במשאבים שניתן להקדיש למשיכה וקליטה של עליה גם אם הנושא יקבל את סדר הקדימה הראוי במדינת ישראל.

יז/29. השאפיה להגדיל משמעותית את האוכלוסיה היהודית של מדינת ישראל מחייב לעמוד על הקשר בין מטרה זו לבין מימדיה המרחביים של מדינת ישראל. בין השאר, יש להביא בחשבון את השיקולים הבאים:

(1). לו היו חיים כיום בישראל שישה מליון יהודים ויותר אזי היתה עומדת בעית יהודה, שומרון ורמת הגולן בצורה אחרת לגמרי. אכן, לו היה בסיס לתקוה שתוך עשר שנים יבואו ארצה שנים-שלושה מליון יהודים אזי הייתי נוטה להמליץ על המשך קיום שליטה ישראלית על יהודה ושומרון ויישובה הצפוף כך שהאוכלוסיה היהודית תהווה רוב

ברור ויציב גם בשטחים אלה, תוך מתן אוטונומיה מלאה לתושבים הערביים לפי הסכם קמפ דייוויד ומתן אופציה להם לקבל אזרחות ישראלית מלאה או לקיים אזרחות ירדנית -- אולי במשולב עם פלשתיניזציה של ירדן, כפי שאציע כאחת החלופות החשובות בפרק כ"ג. אלא שלמרות קביעתה של עליה ניכרת כיעד מדיניות ראשון במעלה הרי שגם אוכלוסיה של כשישה מליון יהודים בעוד עשרים-וחמש שנה אינה מצדיקה ומאפשרת מדיניות כזו. יתר-על-כן, אין בטחון שאכן המטרה של שישה מליון יהודים תושג ואין לבסס מדיניות על תרחיש שהסתברות ממושגו אינו ברור כאשר קיימות חלופות אחרות.

(2). יתר-על-כן, כפי שכבר צויין מספר פעמים גם אם ננקוט במדיניות מיעוטים אופטימאלית עדיין דרוש להבטיח רוב יהודי גדול במדינת ישראל כדי לשמור על אופיה הציוני-יהודי תוך דמוקרטיה מלאה. גם בהנחה שהמטרה של שישה מליון יהודים תושג תוך עשרים וחמש שנה אין בכך די כדי להבטיח רוב יהודי כדרוש עם כל האוכלוסיה של יהודה, שומרון ועזה תכלול בתחומה של מדינת ישראל. השאלה איננה של זכות הצבעה פורמאלית לכנסת בלבד, אלא של כלל אופי החברה והמדינה -- כך שגם הנחה היפוטטית שחלק גדול מתושבי מדינת ישראל מורחבת יפעילו את זכויותיהם הפוליטיות מעבר לירדן, שבסיסה לטווח ארוך מפוקפק מאד, איננה פותרת את הקשיים של מיעוט גדול מאד לאופיה הציוני-יהודי של מדינת ישראל כנדרש על-ידי הגיון-הציונות. בודאי ובהנחות אופטימיות פחות דרוש להבטיח רוב יהודי נאות במדינת ישראל על-ידי אי-הכללתה של מרבית האוכלוסיה

הערבית של יהודה, שומרון ועזה במסגרת המדינה. אך הניתוח שלי מוסיף ומבליט שזה הדיון גם בהנחה אופטימית מאד ביחס לעליה נטו ארצה.

(3). ללא עליה גדולה גם ספק האם וכיצד ניתן לשמור על יהדותו של הגליל, הנגב וגם ירושלים רבתי. גם בזווית הבטחונית-מדינית מהווה רוב לא יהודי באיזורים מתוחמים סיכון לטווח ארוך שהתמודדות מוצלחת עימו תוך כיבוד זכויות המיעוט מותנית בעליה גדולה. לכן, בהעדר עליה בקנה מדה גדול יש לרכז את מאמצי האיכלוס היהודי והתיישבות באיזורים החיוניים ביותר. וכאשר תבוא עליה גדולה דרוש לפעול לפיזור אוכלוסיה המבטיח את אופים הציוני-יהודי של כל איזורי הארץ, ללא שום פגיעה בזכויות המיעוטים ואף תוך טיפוחם.

(4). הודות לטכנולוגיה מודרנית אין הצדקה למושג של "מרחבי מחיה חיוניים" עבור אוכלוסיה גדולה יותר. אפשר גם אפשר ליישב ולקיים באיכות חיים גבוהה אוכלוסיה של עשרה מיליון וגם יותר במדינת ישראל גם בתוך הקו הירוק. לכן אין סתירה בין הצו להגדיל את האוכלוסיה היהודית וגם להכפילה לבין מדיניות המוכנה לותר בנסיבות מסויימות ולצורך קידום כלל הגיון-הציונות על שטחים ביהודה, שומרון, עזה ורמת-הגולן. שכן יכולת הקליטה של מדינת ישראל איננה נקבעת על ידי גודל שטחיה מעבר לקו הירוק אלא מאינטסיביות יישובה ופיזור האוכלוסיה בה, יחד עם הזדקקות לטכנולוגיה מתקדמת ופיתוח תשתית ומשק מודרניים.

יז/30. בשלב זה אולי תקומם ותגיד לעצמך "מה דרור בא ומבזבז את זמני. הרי ברור שצריך עליה; השאלה האמיתית היא איך עושים את זה?". עם כל הכבוד, אתה טועה בתגובתך זו. השאלה האמיתית העומדת בפני מדינת ישראל היא האם אכן עושים אנו מאמץ מירבי לקידום העליה, תוך מתן עדיפות ליעד זה על יעדים אחרים. כפי שכבר ציינתי, עובדה היא שהמשאבים שישראל מקצה למשיכת עליה וקליטתה הם אחוז קטן מאד של התקציב. חמור מזאת, גם במפגשים עם קבוצות אליטה נתקל אני בשאלות חוזרות ונשנות "למה לנו בעצם בעליה, כאשר אין כסף ליוצאי צבא?", "שלא לדבר על התיחסות שלילית של ממש לרעיון העליה בשכבות ציבור לא מעטות. אכן, ההשש של פוליטיקאים בכירים מלהצדיק מאמץ לאומי ופגיעה גם בעלייתה המתמדת של רמת החיים החומרית תוך הזדקקות לערכי הציונות ובראשן עליה -- מעיד על תחושה שמבחינה ציבורית אין נכונות לקורבן למען משיכת עליה וקליטתה. אינני בטוח עד כמה זהו אכן המצב ובודאי ותחושות של פוליטיקאים בארץ פסקו מזמן מלשקף את דעת הקהל האמיתית. אבל עובדה היא שעליה רחוקה מלהיות בראש סדר הקדימה של מדינת ישראל במעשים, להבדיל מהצהרות חסרות ממש. בודאי והצבה של מספר נקוב של עולים כמוצע לעיל כמטרה לאומית תובענית וכפרויקט לאומי-ציוני מרכזי בעל זכות קדימה כלל אינו נשקלת בממשל הישראלי כהצעה ריאלי. מצב זה דורש תפנית מלאה ושינוי רדיקאלי ואולי גם מהפכני.

יז/31. לכן, לצערי, אין עמידתי על העליה כצו ציוני עליון, יחד עם הדיון בדבר ההכרח בעליה לצורכי קיומה של ישראל בפרק ט"ו, בחזקת פריצה לדלת פתוחה. גם אם אתה אישית משוכנע בחיוניותה של עליה, ספק אם אתה פועל מספיק לצורך משיכת עליה וקליטתה. וגם אם אתה אישית עושה כמיטב יכולתך,

אין הפולטיקאים הבכירים של ישראל ככלל עושים ולא כלום להקשרת לבבות בישראל והחדרת מודעות בדבר ההכרח בעליה ומשמעותה הערכית. אחזור לרגע לדוגמא ההיפופוטית בשלב זה של נסיגה מרמת הגולן תמורת גל עליה גדול מברית המועצות. בודאי ואין לשוש לאפשרות זו ומן הראוי לעשות כל מאמץ לפטריאציה של היהודים מברית המועצות לישראל ללא תשלום כזה. יחד עם זאת, אין לי כל ספק שמבחינת סדר הקדימה הנכון של ערכי הציונות וצרכי הקיום של מדינת ישראל כאחד עדיפה עליה גדולה לישראל על אחזקה ברמת הגולן וכדאי הכאב שבהורדת ישובים מרמת הגולן תמורת התנופה בהגשמת הציונות ופיתוח המדינה הודות לגל עליה גדול מברית המועצות. דוקא ההלם בו אני נתקל בחוגים רבים בהציגי לצרכי מחשבה אפשרות זו על פתרונה הציוני הנכון מוכיח את ההכרח כשינון יומם ולילה של מרכזיות העליה כערך ציוני עליון וככורח קיום למדינת ישראל, תוך עימות נמרץ וגלוי עם הלכי רוח נוגדים עליה בישראל.

יז/32. כפי שאראה בפרק כ' יש דרכים לעידוד עליה עד לידי השגת המטרה של מליון וחצי עולים תוך עשרים עד עשרים-וחמש שנה, בצורה של פרויקט ציוני-לאומי שאקרא לו "פרויקט מליון-וחצי עולים". יחד עם זאת, אין בסחון שאכן נצליח להביא עליה רבהושנשיג את המטרה, מה עוד והדבר תלוי בחלקו כנסיבות שאין לישראל שליטה בהם, כגון מדיניותה הפנימית של ברית המועצות, מגמות אנטישמיות בארצות שונות, מדיניות ההגירה של ארצות הברית, תמורות באידאולוגיות ומעמד הדת בארצות המערב ועוד. לכן מצווה ישראל בנושא זה, כבתחומי מדיניות רבים אחרים, לחבר מאמץ מירבי הנועד להשיג תוצאות טובות עם הערכות לספיגה של כשלון המאמצים. לפי ניתוחי דרושה עליה גדולה להמשך פיתוחה של ישראל ולקידום הציונות. סבור אני שבאם נפעל כראוי אכן תבוא

עליה גדולה. יחד עם זאת, על ישראל גם לבנות את עצמה בצורה שתאפשר להחזיק מעמד ולהתקדם בהגשמת הציונות ולו גם בקצב איטי יותר באם עליה בקנה מדה גדול תבושש לבא. אפשר לקוות לטוב, צריך להתאמץ להגשים חזון מעשי, אך יש להתכונן גם לתקופה של מצוקה ונסיבות חמורות. לכן, המלצות המדיניות שאפתח בחלקו הרביעי של התזכיר יעסקו בחלקן בהבאת עליה גדולה ויתבססו על בואה של עליה רבה. יחד עם זאת, המלצות-המדיניות גם נועדות לאפשר לישראל להמשיך ולהתפתח ולהגשים את הציונות בהעדר עליה גדולה במשך שנים רבות. שכן, בו בזמן והגיון-הציונות מעמיד ערכים ויעדים הוא מחייב גם יכולת עמידה ארוכת-טווח בנסיבות קשות בהם עיקריו אינם מתגשמים, עד שהנסיבות שוב ישתפרו בראיה ציונית, כפי שעוד יידון בהמשך.

(3). בסיס טריטוריאלי בטוח

יז/33. קיומו של בסיס טריטוריאלי בטוח הוא עיקר ציוניי המהווה גם הוא תנאי לכל שאר הגיון-הציונות, שכן בלעדיו אין כמעט אפשרות לממוש אף אחד משאר עיקרי הציונות. בכך, כפי שכבר הוזכר, טעה אחד העם במדה וסבר שניתן להקים בארץ ישראל מרכז רוחני ללא בסיס טריטוריאלי בטוח. אמנם, כמוסבר כבר, יש לראות את הדרישה ל"בטחון" כיחסית שכן בעולם רווי נשק גרעיני אף מדינה אינה שוכנת בבטחון מוחלט וישראל תעמוד במשך דורות בפני סיכונים בטחוניים. מידת בטחון רבה הושגה למעשה על-ידי מדינת ישראל ומשמשת בסיס למפעל הציוני לכל צדדיו. יחד עם זאת, הבעיתיות של מידת הבטחון

המירבית שניתן להשיגה במזרח התיכון בעתיד הנראה לעין מחייבים המשך מאמץ עילאי לביצור בטחוננו של הבסיס הטריטוריאלי עליו מושתתת הציונות. דהיינו, אנו עוסקים בעקרון שהוגשם ויחד עם זאת דורש מאמץ מתמיד כדי להמשיך ולהיות מושג.

יז/34. הנושא כרוך בכלל בעיות הבטחון של ישראל, על הבטיו המדיניים, הבטחוניים, הדמוגרפיים, המדעיים-טכנולוגיים, החברתיים ועוד, כפי שיידון בחלק הרביעי של התזכיר, שם גם אעסוק בסוגיות ערכיות מסוג "מלחמה צודקת" וטוהר הנשק. בהקשר הנוכחי של הגיון-הציונות הנושא החשוב ביותר הדורש ליבון הוא הקשר בין בטחון, שטח והתישבות. זאת בגלל משמעותו הערכית והמדינית-מעשית גם יחד והצורך במצפן-מדיניות שיעזור להתמודד עם הכרעות קריטיות מסוג "שטח תמורת שלום". לכן, אם כי הנושא כרוך בסוגיות יסוד של תורת המלחמה בהן אשוב ואדון בפרק כ"א, אציע לך בהמשך מספר מחשבות עיקריות על הקשר בין עיקר-הציונות של הבטחת בסיס טריטוריאלי בטוח וסוגית השטח שבשליטה ישראלית וההתישבות -- מה עוד ובנושאים אלה דיון אידאולוגי משולב בדיון אסטרטגי-טכני בצורה שקשה להפרדה.

יז/35. הקשר בין בטחון לטריטוריה מעמיד סוגיות מדיניות קשות מאד בהן מתלבטת מדינת ישראל ושבהן מפולגות הדעות מן הקצה אל הקצה. הנושא מתקשר למצוות יישוב הארץ. יישוב הארץ הינו עיקרון ציוני העומד בפני עצמו כנידון בתת-פרק י"ט. אך הוא משתלב ביישוב הארץ ככלי מדיניות בטחוני, מדיני-טריטוריאלי וחברתי. חשוב להבחין בין צדדים שונים אלה של יישוב הארץ שכן הנושא כולו רווי כשלי חשיבה ועמדות סרק הנובעים במדה רבה מבלבול בין

הצד הערכי של יישוב הארץ כתוכן ציונות בפני עצמו לבין התועלת והעלות הכרוכים ביישוב הארץ ככלי מדיניות. חילוקי הדעות ביחס להתיישבות ביהודה, שומרון עזה ורמת הגולן מוסיפים למשטוש הנושא ולהתייחסות אליו בצורה המערבבת ערכים ואמצעים, אצל בעלי דעה שונה בנושא. לכן דורשה הבהרה קפדנית וניתוח ממצה של נושא יישוב בארץ תוך הבחנה בין מהותו כערך בפני עצמו וכאמצעי בסחונני ומדיני. בהתאם לצורך זה, אתרכזו בתת-פרק הנוכחי בראיה הבטחוננית של התיישבות ושטח ואילו בתת-פרק י"ט אעסוק ביישוב הארץ כמצווה בפני עצמה.

יז/36. חשיבותה הבטחוננית של התיישבות תלויה בגורמים המשתנים עם הזמן, כגון אמצעי לחימה צפויים ומצבים מדיניים חזויים. לכן, אסור להסתמך על מסורת העבר ואין לדבוק בדוקטרינות שהוכיחו את עצמן בנסיבות שעברו מן העולם. במקום לדבוק בקונצפטים מיושנים הכרחי לבדוק את משמעותה הבטחוננית של ההתיישבות לאור תנאים נוכחיים וצפויים. זה הדין ביחס למדיניות מוצעת מסוג "תכנית אלון". להבדיל מעקרונות יסוד של תכנית אלון כגון שמירה על אופיה היהודי של מדינת ישראל, הרי הקביעה שרצועת התיישבות בעמק הירדן משמעותית מאד לבטחון מותנית במערכות נשק, סדרי כוחות, הערכות מודיעין ושאר המרכיבים של עוצמה בטחוננית שהשתנו מאד מאז נוסחה תכנית אלון -- שהיא לכן מיושנת במדה רבה. זה הדין ביחס לדעות נפוצות רבות בדבר המשמעות הבטחוננית של שטחים והתיישבות, בין ניציות לבין יוניות. משמעותם הבטחוננית של שטחים והתיישבות דורשת בחינה מחדש, עם הבחנה בין סוגי בטחון שונים ותוד נכונות להעמיד את מוסכמות העבר למבחן נוקב. אכן, מעבר לחשיבותו הרבה בפני עצמו ממחיש נושא המשמעות הבטחוננית של שטחים והתיישבות את ההכרח

בבחינה מחדש של כלל הנחות המדיניות המקובלות בישראל, בדומה לדה-קונסטרוקציה של הנחות ציונות קלאסית בפרק הקודם ועוד בצורה מרחיקת-לכת יותר בגלל היותן של הנחות בטחוניות מותנות בגורמים המשתנים במהירות רבה במיוחד, כגון טכנולוגיה של לחימה.

יז/37. לצורכי עמידה על משמעותה הבטחונית של שטחים והתישבות בעתיד הנראה לעין יש להבחין בין בטחון שוטף, בטחון אסטרטגי-צבאי ושיקולים אסטרטגיים-מדיניים במובן מקיף של המושג, כמומחש על-ידי ראיה של שטחים שבשליטה ישראלית כקלף לצורך קידום תהליך השלום. אם להתחיל בסוגיה הקלה יחסית של בטחון שוטף, עקרונית ישובים תורמים רבות לבטחון שוטף, בעצם קיומם, בנוכחות היהודית הרחבה יותר שהם מעודדים, בשמשם בסיס ועתודה לפעולות בטחון שוטף של צה"ל וגורמי בטחון אחרים ועוד. החשיבות של התישבות לצרכי בטחון שוטף עשויה אף לגבור לאור אפשרויות שונות של החרפה בפעולות חבלניות ותרחישים נוספים, כגון מרי אזרחי. לכן, נודעת חשיבות רבה להתישבות מבחינת הבטחון השוטף, הן באיזורים כגון המשולש הקטן, הגליל והנגב שבתוך הקו הירוק והן מעבר לו.

יז/38. יחד עם זאת, יש להביא בחשבון שבטחון שוטף ניתן להשגה בעזרת אמצעים אחרים, כגון מיקום כוחות בטחוניים בשטח ותנועה צבאית בו. יתר-על-כן, יישובים במקומות צפופי-אוכלוסיה ערבית ובתוך שטח עירוני ערבי הינם מעמסה על הבטחון השוטף, אם כי זה צריך לשמש בהכרח שיקול קובע בהחלטה האם להקים או לא להקים יישוב במקום מסויים. לכך יש להוסיף שיתכן ומדיניות התישבות מסויימת מגרה פעולות עוינות ומשמשת דחף לפגיעות בבטחון השוטף.

בסך הכל, מסקנתי היא שישובים מוסיפים נטו לבטחון השוטף, אם כי נודעות להן גם השפעות שליליות במיקומים ובנסיבות מסויימים. אך יש להביא בחשבון שכלל בעיות הבטחון השוטף אמנם מציקות, אך אין הן בעלות משקל קובע לבטחונה של מדינת ישראל. לכן, אם כי ישובים תורמים לבטחון השוטף, אין זה צריך לשמש שיקול ראשון במעלה בקביעת מדיניות התישבות במסגרת הגיון-הציונות.

יז/39. לצורך בחינה של המשמעות של שטחים והתישבות מבחינת הבטחון האסטרטגי-צבאי והאסטרטגי-מדיני, חשוב להבהיר הבהרה ראשונית את המושג של "חבילת בטחון לאומי", המשמש אחד המפתחות החיוניים לכל ניתוח נכון של סוגיות הבטחון של ישראל ולו עוד נזקק רבות בחלק הרביעי של התזכיר. בטחון לאומי הינו מוצר של מספר גורמים המצויים ביחסי גומלין מורכבים. לכן, חבילת הבטחון הלאומי של ישראל כוללת, למשל, יכולת צבאית של צה"ל, מצב מדיני, הסדרי שלום, שטח בשליטת ישראל, ישובים, הסדרי פירוז, בריתות והסדרי שיתוף פעולה, חוסן אזרחי, חוכמת המדינאות והפיקוד, מרכיבים אחרים של הון בטחוני כגון יכולת מודיעינית ועוד. בטוח ארוך מתווספים לכל אלה גורמי-תשתית, כגון אוכלוסיה, משק, מדע וטכנולוגיה, טיב תיפקוד הממשל ועוד. את חבילת הבטחון הלאומי יש להעריך ולשפר בהשוואה לגורמים דומים במדינות ערב בכלל ובמדינות העימות בפרט, עם תשומת לב מיוחדת הן לכוונות נגד ישראל והן ליכולת פעולה צבאית לסוגיה. זאת, על-מנת להבטיח לישראל יתרון-נטו" בכלל תפוקות חבילת הבטחון. אולם, שילובים שונים של מרכיבי חבילת הבטחון הלאומי עשויים בנסיבות משתנות להבטיח את יתרון-הנטו הדרוש. מאחר והמשאבים מצומצמים, יש להוסיף לשיקולים גם אומדני תועלת-עלות, תוך שאיפה להגיע לתפוקות הבטחון הדרושות בעזרת סל מרכיבים יעיל ככל האפשר.

יז/40. שאלת השאלות היא איזה מרכיבים של חבילת הבטחון הלאומי הינם חיוניים, איזה מרכיבים הינם חשובים אך ניתנים לתחלופה באחרים, איזה מרכיבים עולים בתפוקתם ואיזה מרכיבים יורדים בחשיבותם. התשובה לשאלה זו משתנה עם הזמן כאשר קצב השינוי במרכיביה של חבילת בטחון עדיפה הולך וגובר עם האצת השינוי במשתנים השייכים לענין. קודם שקמה מדינת ישראל היה הישוב מוגבל מאד בבחירת מרכיבי הבטחון. במיוחד, לא עמדה בפניו האפשרות לבחור בין התישבות ככלי בטחוני לבין הגברת חיל האויר וחיל השריון, למשל. כיום המצב שונה ואפשר וגם צריך לשקול את התישבות ככלי בטחוני לעומת מרכיבים אחרים של חבילת הבטחון, במיוחד כאשר אלה עומדים בניגוד לתישבות או מתחרים עימה על משאבים. זאת, כזכור בראיה בטחונית של התישבות להבדיל ממשמעות אחרות שלה, בהם עוד נדון. זה הדיון, בצורה שונה מבחינות אחדות, ביחס לשטחים.

יז/41. אחזור לשם המחשה להדגמא שכבר ליוותה אותנו בסוגיות קודמות. עומדת השאלה האם התישבות ברמת הגולן מגבירה את הבטחון ביותר מאשר היא מזרזת את סוריה לבנות את כוחה הצבאי ומאיצה את רצונה להלחם נגד ישראל. אין זה השיקול הבטחוני היחיד בקביעה האם להוסיף ולהקים ישובים ברמת הגולן, שכן התישבות שם ממלאת תפקיד נוסף בחבילת הבטחון הלאומי והוא הגברת נחישותה של ישראל להשאר ברמת הגולן. כן, ישובים בגולן תורמים לבטחון השוטף. חשוב מזאת, התישבות ברמת הגולן עשויה להיות מוצדקת משיקולים לאומיים שמעבר לבטחון ואולי מבחינה ערכית אף אם לישובים אלה יותר עלות בטחונית מאשר תועלת בטחונית. אולם, כאשר דנים במשמעות הבטחונית של ישובים חובה לשקול אותה בין השאר במסגרת חבילת בטחון לאומי, תוך מעין גישת

תועלת-עלות לתרומה החיובית והשליילית לבטחון של ישובים בשטח מסויים ובעלי צורה נתונה בהשוואה לאמצעים אחרים העומדים לרשותה של ישראל לקידום בטחונה. זה הדין מבחינת שליטה ישראלית ברמת הגולן כשטח, בו שוב יש לשקול גירוי של סוריה לעומת חשיבות השטח כאיזור בלימה וכשער פריצה. כן, בזוית בטחונית צרה, יש להשוות, אם לחזור לדוגמא היפוטטית קודמת, יתרון בטחוני של הגדלת האוכלוסיה היהודית של ישראל הודות לעליה מברית המועצות לעומת הנזק הבטחוני שביתור על רמת הגולן.

יז/42. מאפיני שדה קרב עתידי אפשרי שנויים במחלוקת ויש להביא בחשבון קשת של מצבים. אך מגמה אחת הינה ברורה וחשובה מאד לעניננו: שדה קרב עתידי של ממש (להבדיל ממבצעים מוגבלים הדורשים דיון נפרד) יצטיין ביכולת השמדה מדוייקת רבה, בהפעלה של כוחות בקנה מדה גדול ובעומק משטחי המגע עד לידי חמישים ק"מ ויותר. אמצעי הלחימה וסדרי הכוחות הצפויים מבטלים את חשיבותם של ישובים מבחינה אסטרטגית-צבאית ואף הופכים אותם לנטל בשעת מלחמה. למשל, לאור אמצעי חישה חדישים אין משמעות לישובים כגורם המבטיח התראה; לאור יכולת ההשמדה של נשק-שטח וחימוש מונחה מדוייק יהיה צורך לפנות ישובים באיזורי מלחמה או לבנותם מראש כמבצרים; העוצמה של כוחות פריצה ימנע מיישובים לבלום התקפת-פתע וכך לתת שהות לגיוס המילואים; צורכי ריכוז כוחות למטרות פריצה יקשה על הקצאת כוח אדם מתאים להגנה מרחבית; ועוד כהנה וכהנה. לכן, גם אם לא ברור אם הטכנולוגיה המלחמתית החדשה נותנת יתרון-מה ל"תוקף" או ל-"מגן", יש מקום למסקנה הרת-משמעות לסוגית המשמעות של ישובים לבטחון אסטרטגי-צבאי: אין ביכולתם של ישובים לעצור או אף להאיט התקפה של ממש וספק רב אם נודעת להגנה מרחבית הבנויה

בעיקר על ישובים חשיבות במלחמה עתידה. כלומר, תועלתם האסטרטגית-צבאית של ישובים הינה קטנה מאד ולעתים גם שלילית.

יז/43. לעומת הירידה בתרומה הבטחונית של ישובים בגלל שינויים צפויים בשדה קרב עתידי אפשרי עולה קרוב-לודאי החשיבות של אחיזה בטחונית בשטחים נרחבים. בגלל סדרי הכוחות ואמצעי הלחימה הצפויים והעומק ההולך וגדל של שדה קרב יבשתי עתידני, יהיה קשה לעצור התקפה ללא שטחי בלימה שהם גדולים לפי קנה המדה של ישראל. יתר-על-כן, לאור איומים עתידיים אפשריים, אין די בשטחי בלימה -- מה עוד והשטחים העומדים לרשות ישראל לצורך זה בזירה הצפונית והמזרחיים, גם הם לכללו את יהודי, שומרון ורמת הגולן, הינם קטנים לאור סדרי הכוחות ואמצעי הלחימה העלולים לפעול במלחמה עתידה. גם אין די בשלילת השימוש מראש בשטחים אלה לאויב בכוח, כגון על-ידי הסדרי פירוז. לישראל גם דרושה שליטה בטחונית על "שערי פריצה" ושטחי הערכות לצורך כניסה עמוקה לשטח אויב בכוח. זאת, על-מנת להרתיע כוונות התקפה וריכוזי כוחות שיש בהם משום סכנה לישראל וכדי להעביר בשעת-צורך מלחמה עמוק לשטח האויב לצורכי הכרעה מוחצת ומהירה. במילים אחרות, אפשרויות עתידיות מחייבות את ישראל לשמור גם על אופציה התקפית, כולל שליטה בטחונית בשטחים נרחבים המאפשרים בשעת-צורך גם הפתעה התקפית מצד ישראל והיכולים לשמש כשערי-פריצה יעילים, בנוסף לאפשרויות לבלום התקפת אויב.

יז/44. יודע אני שיש החולקים על דעתי בדבר החיוניות בשליטה בטחונית בשטחים נרחבים והסבורים שמערכות נשק חדישות עשויות לאפשר יציבה בטחונית ישראלית הגנתית אמינה ויעילה המאפשרת בלימה של התקפת אויב גם במקרה של

הפתעה גם ללא שליטה ישראלית במרבית יהודה, שומרון, עזה ורמת הגולן. לפי ניתוחי את מגמות ההתפתחות של שדה קרב עתידי במזרח התיכון אני סבור שטעות בידי החושבים כך ושכל עוד וקיימת סכנה ממשית של התקפה ערבית מסיבית נגד ישראל דרוש לקיים חלישה בטחונית בעיקרי השטחים. כמובן וגם זה ענין לשיקולי תועלת ועלות. כך, כפי שציינתי מספר פעמים, תמורת עליה המונית כדאי לישראל לדעת ליטול את הסיכון הכרוך בהחזרת רמת הגולן לסוריה, שכן ישראל המחוזקת על ידי עליה של מספר מאות אלפים יהודים תוכל גם בראיה בטחונית צרה לפצות, במסגרת חבילת בטחון כוללת, על העלות הבטחונית של החזרת רמת גולן לריבונות סורית תוך הסדרי פירוז מתאימים. כן, מוצדק מבחינה בטחונית ליטול את העלות של ויתור על חלק מהשליטה הבטחונית הישראלית ביהודה ושומרון תמורת הסכמי שלום שיש בהם כדי להקטין את ההסתברות של מלחמה נגד ישראל. אך כל זאת תוך ערנות לחשיבות הבטחונית של חלישה ישראלית על שטחים אלה.

יז/45. בדילמה הבטחונית-מדינית המרכזית העומדת בפני ישראל כיצד לאזן את אפשרות הקטנת ההסתברות של מלחמה נגדה באם נעשה ויתורים טריטוריאליים משמעותיים לעומת אפשרות הגדלת העלות לישראל של מלחמה העלולה לפרוץ בכל-זאת ושנצטרך לעמוד בה עם פחות חלישה בטחונית על שטחים ובדרכים לפיתרון מיטבי להימור זה עם ההיסטוריה אדון בהרחבה בפרק כ"א. בהקשר הנוכחי דייני בהבלטת הקשר שבין עיקר הציונות של בסיס טריטוריאלי בטוח לבין שינויים בתורת המלחמה הצמודים לתמורות בטכנולוגיה צבאית וסדרי כוחות צפויים במזרח התיכון כדי להסיק שמבחינה אסטרטגית-בטחונית אין משמעות

לישובים אך נודעת חשיבות רבה מאד לחלישה בטחונות ישראלית בשטחים נרחבים, בכפוף לשיקולי תועלת-עלות במסגרת תפיסה רחבה של חבילת הבטחון הישראלית.

יז/46. בהקשר זה כדאי לסלק דעה מוטעית מן היסוד הנשמעת לעתים בישראל והיא שנשק גרעיני ישראלי- עשוי לשמש תחליף לשטחים ולפצות על אי-אחיזה במרחבי בלימה ופריצה. זהו רעיון המופרח מעיקרו. מסקנה זו תקיפה גם מבלי שנביא בחשבון את כלל הסכנות של יציבה גרעינית מפורשת של ישראל, כגון לחץ בינלאומי לחיסול כושרה הגרעיני של ישראל ואולי גם כפית הסדר על המזרח התיכון שלא יהלום את הצרכים שלנו, חדירת מטריה גרעינית רוסית לאיזור ודירבון נוסף של מדינות ערב וכלל מדינות האיסלאם לפתח נשק גרעיני ולהעמידו לרשות מדינות ערב. שכן, נשק גרעיני ישראלי אינו אמין אלא במצב הדומה ליציבת שמשון וגם מסדה. לכן, אין הוא יכול לבוא במקום היכולת לנצח במלחמה שאינה מגיעה לסיכון עצם הקיום הישראלי וכן היכולת להרתיע ולעמוד במצבים של הטשה בטחונות-כלכלית-חברתית, כגון על ידי ריכוזי כוחות אויב בגבול.

יז/47. לכן, גם במצב של הרתעה גרעינית מפורשת על-ידי ישראל דרוש כושר לנצח במלחמה קונונציונאלית ולהרתיע איומים שאינם מגיעים להשמדה של ישראל -- דהיינו דרושה חלישה בטחונות על שטחים נרחבים. זאת, בלי להכנס לשאלת השטחים הדרושים בטווח הארוך לצורך איום גרעיני אמין של ישראל, כולל יכולת מכה שניה ויכולת לספוג מכה גרעינית מוגבלת של אויב, המחייבים שליטה בשטחים נרחבים ואיכלוס יהודי של חלק מהם לפחות. לכן, לדעתי אין ביציבה גרעינית מוצהרת של ישראל כדי לצמצם את הצורך בחלישה בטחונות בשטחים

נרחבים ככל האפשר. כן, אין ביציבה גרעינית מוצהרת של ישראל כדי לתרום לכלל בטחונה של ישראל, אך בכך אדון בפרק כ"א.

יז/48. כלל ניתוחי בדבר המשמעות הבטחונית של חלישה בשטחים מערער את עצם החשיבה במונחים של "גבולות ברי הגנה" ו"גבולות בטחון" ומעמיד במקומם ראייה מורכבת יותר של המשמעות הבטחונית של סוגי שליטה שונים בשטחים מגוונים, תוך הבטחת תמהיל של מניעת שמוש בשטחים מאויב בכוח והבטחת שמוש בטחוני בשטחים לישראל בצורה המאפשרת הן בלימה והן פריצה. תפיסה מוצעת זו סותרת עמדות מסורתיות של יונים וניצים כאחד, שכן היונים נוטים להתעלם מהחיוניות של חלישה בטחונית ישראל על שטחים נרחבים ואילו הניצים מתעלמים מהאפשרות להפריד בין שמוש בטחוני חיוני בשטחים נרחבים מחד לריבונות ושליטה אזרחית וכן התישבות בשטחים מאידך, שאין בהם הכרח בטחוני. בכך מהווה הנושא המחשה נוספת לדרישה מרכזית אותו תזכיר זה מציג בפניך ובפני כל ישראל והלא היא להינתק מדפוסי חשיבה וקונצפטים מיושנים שאין בהם משום תרומה להבנת הבעיות האמיתיים העומדים בפני ישראל והציונות ולהתמודדות תכליתית איתם.

יז/49. הדיון בחיוניות של חלישה בטחונית ישראלית על שטחים נרחבים מוביל לסוגיית התרומה של התישבות לבטחון ברמה האסטרטגית-מדינית, בהבדלה מבטחון אסטרטגי-צבאי. כאן עומד מימד מרכזי של המשמעות של ישובים והיא השפעתם על קביעת שטחה של מדינת ישראל. אם שליטה על שטחים מסויימים חיונית לבטחון לאומי ואם קיומם של ישובים מגדיל את סיכויי הכללתם של שטחים אלה בגבולותיה של מדינת ישראל, הרי שהמסקנה היא שנודעת חשיבות רבה להתישבות

בראיה אסטרטגית-מדינית. אולם, בראיה מעמיקה יותר אין הדברים כה פשוטים. כפי שכבר צויין, אין קשר הכרחי בין חלישה בטחונית דרושה על שטחים לבין הכללתם בגבולותיה של ישראל, בין שמדובר על גבולות למעשה ובין שמדובר על גבולות של הסדר מדיני ו/או ריבונות מוצהרת. ניתן להבטיח את החלישה הבטחונית על שטחים על ידי תמהיל בין הסדרי פירוז, שליטה ישראלית ישירה על שטחים נבחרים ללא התישבות יהודית וללא ריבונות, שלטון משותף עם מדינה ערבית או/ו עם יישות אוטונומית מקומית המשאיר לישראל חופש תנועה ופריסה צבאית, ועוד. כלומר, מבחינה בטחונית מיגוונים רבים ושונים של הסדרים בשטח יכולים לענות על צרכי חבילת הבטחון של ישראל ויחד עם זאת לאפשר גמישות מדינית רבה.

יז/50. אין במסקנה זו כדי לבטל את החשיבות של ישובים כמשפיעים על חלישה ישראלית על שטחים הדרושים מבחינה בטחונית, אלא שהשפעה זו הינה מורכבת ודו-ערכית. בעבר יכלו יישובים למנוע קביעת גבול לא רצוי בידי גורם זר ולהשפיע על החלטות מסוג מפת החלוקה, בנוסף לשמשם בסיס לאחיזה ציונית פיסית-בטחונית בשטח. אולם כיום המצב שונה לחלוטין. כעת, עיקר השפעתה של התישבות על קביעת גבולותיה ואיזורי שלטונה של מדינת ישראל היא בהגבילה את חופש הפעולה של ממשלת ישראל במשא ומתן על שלום והסדרי ביניים. להגבלה כזו יתרון וגם חסרון: יתרון, כי קיום התישבות עשוי לעזור לעמוד נגד לחץ חיצוני, תוך הטיעון "אנחנו מדינה דמוקרטית -- לא נוכל לזוז משטח בו ישנם ישובים"; חסרון, כי הכלי עלול לגבור על יוצרו ובמקום לשמש כקלף מיקוח עלולים יישובים ליהפך לגורם הנהנה למעשה מזכות "ויטו" והמקשה מאד על הסדר שהינו כדאי בראיה נכונה של צורכי הבטחון הלאומי והגיוון-הציונות.

יז/51. שוב הדבר מומחש בעזרת הדוגמא ההיפוטטית של משא ומתן בין ישראל לברית המועצות יחד עם סוריה, בו עומדת עליה המונית מברית המועצות תמורת רמת הגולן. עצם אפשרות כזו מחייב הסתייגות מישוב-יתר של רמת הגולן. גם ראיה ארוכת-טווח של יחסי ישראל וסוריה ללא מעורבות של ברית המועצות מחייבת מחשבה רבה בדבר מדיניות ההתישבות הרצויה של ישראל ברמת הגולן. זאת, בנוסף לשאלה הערכית האם ועד כמה מותר להתיחס להתישבות כאל קלף מיקוח. בראיה בטחונית מקיפה של ההתישבות ברמת הגולן (א) אין היא מוסיפה לבטחון אסטרטגי-צבאי ואולי גם גורעת ממנו, כגון על-ידי גירוי סוריה; ו-(ב) בראיה אסטרטגית-מדינית ארוכת טווח ספק האם ניתן להגיע להסכם שלום עם סוריה, הדרוש בסופו-של-דבר, ללא החזרת רמת הגולן לריבונותם, תוך תמורה מדינית נאותה לישראל, הסדרי פירוז וחלישה בטחונית ישראלית על איזורים חיוניים ביותר. דוגמא זו מבליטה את הצורך להמנע ממצבים בהם ישובים המוקמים ללא ראיה ארוכת-טווח של צרכים מדיניים ובטחוניים מגבילים יתר-על-המידה את יכולת התמרון המדיני של ישראל, כולל החלפת שטחים תמורת שלום והישגים אחרים.

יז/52. אין בדיון הנ"ל כדי למצות את נושא ההתישבות מבחינתו של הגיון-הציונות שכן ההתישבות הינה ערך ציוני וגם חברתי בפני עצמו, בנבדל מהשמוש בהתישבות ככלי מדיניות בטחונית ומדינית. אך קודם שאפנה לדיון בייחוד כמצווה של הגיון-הציונות בעומדת בפני עצמה דרוש להזכיר מימד נוסף של סוגית הבסיס הטריטוריאלי הבטוח בה עיסוקנו כעת והרי הוא פיזור האוכלוסיה. זאת, בשלושה מישורים:

(1) . הבטחון השוטף של ישראל מחייב התישבות-ספר העוזרת לחסום את הגבול בפני הסתננות עוינות.

(2) . רוב יהודי בכל אחד מאיזורי הארץ חשוב מבחינה בטחונית ומדינית.

(3) . לטוח אורד, אלא אם כן יחול פירוז גרעיני של ממש במזרח התיכון וכן יחול שיפור ניכר ביחסי מדינות ערב וישראל ובמצב הבטחוני הבינלאומי בכללותו, על ישראל לפתח יכולת עמידה נגד איום גרעיני מוגבל, דבר המחייב פיזור אוכלוסיה, כולל קיום ריכוזי אוכלוסיה גדולים בנגב.

יז/53. שוב, אין בשיקולים בטחוניים כאלה כדי למצות את עקרון פיזור האוכלוסיה כמימד חשוב של מצוות יישוב הארץ. אבל הבהרה של הצד הבטחוני של יישוב הארץ ותיחומו הוא תנאי לדיון נכון בצד הערכי של יישוב הארץ על כל מורכבותו האידאולוגית. קשה פסיכולוגית להבדיל בין השנים: מרבית הדוגלים אידאולוגית ב"ארץ ישראל השלמה" ימשיכו להאחז בטיעונים בטחוניים לצידוק נוסף לעמדתם; ואילו מרבית הדוגלים בנסיגה מיהודה ושומרון מסבות ערכיות יאחזו בטיעונים בטחוניים המחזקים את עמדתם. אבל אתה כמופקד על עיצוב מדיניותה של ישראל חייב להתעלות על נסיתם של בני אדם לערוב טיעונים ערכיים וטיעונים של תכליתיות ויעילות וכן חייב לעשות כל אזרח הרוצה להתמודד ברצינות עם ההכרעות הקריטיות העומדות בפני מדינת ישראל.

(4). יישוב הארץ

יז/54. הגענו סוף-סוף למצווה הערכית של יישוב הארץ שהיא בצפור נפשה של הציונות וגם סלע מחלוקת מרכזי בישראל וביהדות. מאחר ומדובר בסוגיה ערכית אין אפשרות ללכנה בדרך בחינה של הנחות עובדתיות כפי שעשינו ביחס לקשר בין התישבות, טריטוריה ובטחון. יחד עם זאת בעזרת כלים של ניתוח ערכים ופילוסופיה יישומה אפשר להבהיר את השיפוטים הערכיים הכרוכים ביישוב הארץ כמצווה ציונית ולעזור לך לקבוע עמדה מודעת ואחראית בסוגיה זו. לצורך זה עלינו לעמוד ראשית כל על הצידוק המוסרי למצוות יישוב הארץ והיקף תחולתה של זכות זו, עליה מתבססת הציונות. לאחר-מכן עלינו להבחין בין מושגי הזכות והחובה ולהתקדם לדיון ביחסים שבין ערך יישוב הארץ לערכים אחרים של הציונות עד כדי מעין גישת תועלת-עלות ערכית ליישוב חלקים שונים של ארץ האבות בראיה של הגיון-הציונות כמסכת ערכית כוללת. אלה משימות לא קלות אך חשיבותן מרובה מאד לצרכי העמקה ביסודות הציונות ולמטרות יישומיות של קבלת החלטות בישראל בנושאים קריטיים גם יחד. לכן, אנא השתדל לעקוב אחר טיעוני ולהתמודד איתם, תהיה עמדתך הערכית בסוגיית "ארץ ישראל השלמה" אשר תהיה. אני מצידי אשתדל לגשת מקצועית ככל האפשר לנושא בו גם לי השקפות משלי.

יז/55. הציונות מבוססת כולה על זכותו המוסרית של עם ישראל לארץ האבות, בין שנראה זכות זו כנובעת מהבטחת השם, בין שנראה אותה כמוצקדת היסטורית ובנויה על הקשר המתמיד של העם היהודי לארץ ישראל ובין שנייחס

אותה בעיקר ל"זכות טבעית" של כל עם לארץ מולדת. אכן, כלפי עצמנו הזכות העקרונית לארץ האבות היא מובנת מאליה ואיננה דורשת הנמקה; ואילו הצדקתה בפני אחרים שייך יותר לתחום ההסברה ותורת הטיעון ולא לדיון הערכי האמיתי בו עיסקי כעת. מבחינת זכות העם היהודי לארץ ישראל עומדת שאלה גיאוגרפית שכן בתקופות שונות כללה "ארץ האבות" שטחים מגוונים שגבולותיהם השתנו ובחלקם אינם ברורים כיום. אולם אין ספק שיהודה ושומרון לפחות היוו חלק מרכזי ומקורי של ארץ האבות במובן התנ"כי וזה היסטורית הדגן ביחס לחלקים של עבר הירדן.

יז/56. אין לכן סבה מבחינת הזכות ההיסטורית של העם היהודי לארץ ישראל להבחין בין שטחים בקו הירוק ליהודה ושומרון. המצב שונה ביחס לסיני, חבל עזה, רמת הגולן ואיזורים אחרים שהיו לעתים חלק מממלכות ישראל ויהודה אך שברובם אינם נכללים בגבולות של "הארץ המובטחת", עד כמה שניתן לשחזרם כעת. בכפוף לאי-ודאות גיאוגראפית מסויימת, נדמה שבכל הנוגע לזכות היסטורית עקרונית של העם היהודי לארץ ישראל הצידוק הוא ברור ואין סבה שאנו עצמנו נערער על זכות זו, המשורשת עמוק במסורת היהודית והמשמשת צידוק ובסיס לציונות. שיקולים מדיניים ושיקולים ערכיים נוספים אינם משנים את עצם הזכות הבסיסית לארץ האבות כולל יהודה ושומרון כאושית יסוד של הציונות, אם כי הם משנים את המסקנות הערכיות והמעשיות שיש להסיק מקיומה של הזכות העקרונית כפי שיובהר בהמשך.

יז/57. אולם יש להבחין בין זכות היסטורית עקרונית לבין תביעה למימושה של זכות זו ומאמצים לעשות כן, שכן הזכות ההיסטורית לארץ האבות

היא אמנם בסיס לציונות ולמדינת ישראל מבחינה נורמטיבית, אך אינה מהווה את הערך הבלבדי של הציונות ואינה השיקול היחיד ולא דוקא השיקול הקובע בהגיון-הציונות. כדי לעמוד על ההבדל העקרוני מבחינת תורת הערכים בין קיום זכות למימושה הלכה למעשה דרוש לעמוד, ראשית כל, על ההבחנה בין "זכות" ל"חובה"; ושנית, על ההבחנה בין "חובה מוחלטת" ל"חובה יחסית". הבחנות אלה חיוניות כדי להעמיק במשמעות הערך של יישובי הארץ וליישמו בצורה נכונה להכרעות העומדות או עשויות לעמוד בפני מדינת ישראל.

יז/58. בתורת המוסר ובפילוסופיה של המשפט קיימת הבחנה בין "זכות" ל"חובה". כל חובה חייבת להתבסס על זכות להפעילה; אך, לעומת זאת, אין חובה אוטומטית לממש כל זכות. לכן הקביעה שיש לעם היהודי זכות עקרונית לכל ארץ ישראל עוד איננה צופנת בתוכה בהכרח חובה ערכית אכן לממש זכות זו. בנקודה זו שוב שוגים ניצים ויונים רבים כאחד: התומכים ביישוב יהודה ושומרון והכללתה בשטח הריבוני של מדינת ישראל (ואין שנים אלה בהכרח זהים) נוטים לקפוץ מחשבתית וטיעונית מקיום זכות יהודית היסטורית לכל ארץ האבות לקביעה שעצם הזכות פירושה "חובה" אכן לממש אותה. ואילו המתנגדים להתישבות ביהודה ושומרון ולהכללתם בשטחה של מדינת ישראל קופצים מעמדתם זו לעתים לשלילת עצם הזכות העקרונית של עם ישראל לשטחים אלה, במקום להבחין בין קיום הזכות שאין לערער עליה לבין אי-מימושה, בגלל שיקולים ערכיים נוספים ו/או שיקולים ריאלי-פוליטיים -- הבאים גם הם להגשים את מכלול הגיון-הציונות.

יז/59. להבחנה בין זכות לחובה יש להוסיף הבדלה בין חובה יחסית לחובה מוחלטת. גם אם מישו מפרש את הציונות ואת בסיסה הדתיים

וההיסטוריים כקובעים חובה ליישב את כל ארץ האבות כולל גם יהודה ושומרון -- עדיין עומדת בדרך הבחנה נוספת בתורת המוסר והיא בין חובה יחסית לבין חובה מוחלטת. חובה מוחלטת יש לממש ללא כל התחשבות בערכים אחרים ובתוצאות, -- מעין נוסח קיצוני של "יקוב הדין את הר" ו"ייהרג ובל יעבור". לעומת זאת, כשמדובר בחובה יחסית יש להביא בחשבון את הניגוד האפשרי בינה לבין חובות אחרות וערכים נוספים ולקבוע סדר קדימה בין מימוש החובות השונות במצבים של סתירה ביניהם, מעין "הצלת נפש דוחה שבת" או "שלמות העם קודם לשלמות הארץ".

יז/60. ניתוח ערכים מתקדם עוסק בסוגיות נוספות של התנגשות וניגוד בין ערכים וצוים נורמטיביים שונים, כגון המצב הקשה במיוחד בו ערך מוחלט עומד מול ערך מוחלט -- המעמיד "הכרעות טראגיות" בכל חומרתו, כפי שכבר אוזכר. כן, בהקשר שלנו יש מקום להעמקת הדין על ידי הבחנות נוספות, כגון כאמור בין יישוב שטחים לבין הכללתם בשטח הריבוני של מדינת ישראל, שכן ניתן לתאר מצבים בהם קיים יישוב יהודי ביהודה ושומרון למשל, אך השטח אינו נמצא בריבונות או בשליטה ישראלית; וגם יתכן מצב ששטח נמצא בשליטה וגם בריבונות ישראל, אך משיקולים שונים אין מישבים בו יהודים, כגון כיבוד אוטונומיה של מיעוט. אך לצורך תזכיר זה די בהבחנות שהצגתי כדי לאפשר גישה שיטתית לעקרון יישוב הארץ בהגיון-הציונות, תוך יישום לשטחים שונים של ארץ ישראל ההיסטורית.

יז/61. נקיטת עמדה בסוגיה דורשת שילוב בין שיפוט ערכי ועמדה אידאולוגית אישית וסוביקטיבית ביסודה לבין גישה מודעת ושקולה לנושא תוך

יישום שיטתי של דרכי ניתוח ערכים כמוצגים לעיל. לו היה לי הכשרון הדרוש, הייתי מציג את הדבר במעין דיאלוג אפלטוני, שהיא צורה מופתית להבהרה של ערך על משמעויותיו המוסריות והמעשיות. במקום זאת, אסתפק בהבהרה ויישום על ידי הבחנה בין מספר אפשרויות לקביעת עמדתך בנושא יישוב יהודה ושומרון, כאשר אותה גישה יישימה לסוגיות דומות. באותה הזדמנות גם אציג את עמדתי אני בסוגיה זו, כך שתוכל להביאה בחשבון לצורך זיהוי מגמתיות אפשרית בניתוח אותו אני מציג, על אף מאמצי להמנע מכך:

(1). אם אתה כופר עקרונית בזכות העם היהודי ליהודה ושומרון, או אם אתה רואה נורמטיבית את זכות התושבים הערביים לשטחים אלה כעדיפה על זכות היהודים וכנוגדת אותה -- אזי המסקנה היא שאתה צריך להתנגד להתישבות ושליטה יהודית ביהודה ושומרון. לדעתי האישית עמדתך זו מוטעית ונוגדת את עיקרי הציונות, שכן כמוסבר לעיל הזכות שלנו לארץ האבות ברמה עקרונית היא בסיס לכל הציונות ולעצם קיומה של מדינת ישראל.

(2). אם אתה עקרונית סבור שיש לעם היהודי זכות עקרונית לכל ארץ ישראל ההיסטורית, אך אין חובה למימוש מלוא הזכות הזו -- אזי המסקנה היא לשקול את ערך ההתישבות ביהודה ושומרון מול ערכים אחרים של הציונות, כגון קיום מדינה יהודית-ציונית וקידום השלום וההשתלבות במזרח התיכון; וכן להביא בחשבון שיקולים ריאלי-פוליטיים כגון השפעה של היחסים עם ארצות הברית למשל;

ושיקולי תועלת-עלות מסוג מצבה המשקי והתקציבי של מדינת ישראל.
זו עמדתי אני.

(3). אם אתה עקרונית סבור שחובה על העם היהודי לחזור ולהתישב ביהודה ושומרון אך שמדובר על חובה יחסית, אזי עליך לשקול חובה זו לעומת חובות אחרות של הגיון-הציונות והיהדות, כגון שמירת שלימות העם ורדיפת שלום. במקרה זה מצווה אתה על שיפוט ערכי איזה משקל לתת ליישוב יהודה ושומרון לעומת ערכים אחרים ולקבוע את עמדתך בהתאם.

(4). אם אתה רואה את הזכות להתישב בכל ארץ ישראל כחובה מוחלטת ללא התחשבות בפגיעה אפשרית בערכים אחרים ובתוצאות -- אזי המסקנה היא להתישב ביהודה ושומרון תוך התעלמות מכל שיקול אחר, או לפחות תוך מתן קדימה לצו זה על ערכים אחרים, אלא אם הם מוחלטים גם-כן. עמדה כזו אפשרית לוגית ומוסרית, כמומחש במסגרת ההסכמה הלאומית ביחס לירושלים השלמה. אך, פרט לדביקות בירושלים כערך אבסולוטי, תפיסת חובת ההתישבות בכל ארץ האבות כצו מוחלט הינה לדעתי-מימדית ומתעלמת מערכי היהדות והציונות בכללותם, כולל ערכים אחרים שהם מוחלטים לא פחות.

יז/62. נדמה לי עובדתית שגם מרבית התומכים בארץ ישראל השלמה ובישוב יהודה ושומרון כולל ערי אבות המאוכלסים אוכלוסיה ערבית צפופה אינם רואים זאת כצו מוחלט שיש לקיימו ללא כל התחשבות בערכי ציונות אחרים ובתוצאות

אפשריות, דהיינו אין הדבר בעיניהם מה שקנט כינה "אימפרטיב קטגורי". אלא שלפי הערכת המצב המקובלת על התומכים ביישוב יהודה ושומרון מדובר בחובה חשובה מאד המתקרבת למוחלטת ואין ניגוד בין קיומה לבין ערכים אחרים בעלי חשיבות דומה או עדיפה. כלומר, מדובר כאן על שילוב בין עמדה ערכית להערכת מצב עובדתית, אליהם מצטרפים בדרך כלל גם הפמקות מסוג שיקולי בטחון. מה שנוגע לשיפוט הערכי הכרוך בעמדה זו, הרי הוא ענין להחלטה סוביקטיבית שאינה ניתנת מעצם מהותה לציון "כ"נכונה" או "כ"שגויה". מה שנוגע ולהערכות בדבר קיום ניגוד בין יישוב יהודה ושומרון לבין ערכי הגיון-ציונות אחרים -- הרי זו שאלה השייכת לתחום דיון שאינו ערכי ביסודו והנתון לשיקול מעין-רציונאלי, גם אם שוררים בה חילוקי דעות ואי-ודאות.

יז/63. עד כאן מתכונת חשיבה מומלצת לצורכי נקיטת עמדה לתרגום הזכות העקרונית ליישוב ארץ האבות וחובת יישוב הארץ כאחד מבסיסי הציונות לעקרונות הגיון-הציונות שיש בהם כדי לשמש מצפן-מדיניות. עמדתי האישית בענין היא, כנרמז לעיל, שזכותנו לארץ האבות קודמת לזכות הפלשתינאים למולדת נוספת לעבר הירדן ושהחלוקה בין ארץ ישראל המזרחית לארץ ישראל המערבית עונה על דרישות הצדק בין שני עמים הסוענים לאותו חבל ארץ, כמעוגנים בהגיון-הציונות וכללי-המוסר היהודי עליהם הינו מבוסס. אבל ההכרח במדינת ישראל יהודית בעיקרה וכן העאיפה לשלום ולדו-קיום ידידותי עם מדינות ערב והפלשתינאים כחלק מערכי הציונות קודמים לדעתי לחובת יישוב כל ארץ האבות. לכן מבחינה ערכי יישוב הארץ בפני עצמם לא נראית לי התישבות במרביתם של שטחי יהודה, שומרון, עזה ורמת הגולן והחזקה בהם, מעבר לצרכי הבטחון כפי שנידונו בתת-הפרק הקודם. יתר-על-כן, מבחינת עמידה של ישראל

וקידום הציונות בכללותה יש לדעתי לתת עדיפות ליישוב הנגב הגליל ואותם חלקים מוגבלים של יהודה, שומרון, עזה ורמת הגולן בהם התישבות עשויה לסייע בהבטחת השליטה הבטחונית הדרושה בשטחים. גם מבחינת שמירת ההסכמה הלאומית וקיום אחדות העם כערך ציוני וכתנאי להמשך המפעל הציוני בכללותו נראה לי שהמשך של התישבות בשטחים מוגבלים ביהודה ושומרון בלבד תקל על שמירת אחדות העם, אם כי לכל פתרון יהיו מתנגדים נימרצים.

יז/64. להשלמת הדיון העקרוני על יישוב הארץ כחלק מהגיוון-הציונות, דרוש לבחון האם העובדה ששטחי יהודה, שומרון, עזה ורמת הגולן נכבשו תוך כדי מלחמה משנים את מסקנות הניתוח המוצע. בסוגיה זו יש להבחין בין שיקול ערכי לבין שיקול ריאליפוליטי. מבחינה ערכית אין אני רואה את העובדה שהשטחים נכבשו על-ידי ישראל במלחמה שנכפתה עליה כמשנה את זכות-היסוד ההיסטורית של העם היהודי לשטחי ארץ-ישראל. לו היתה עומדת השאלה האם על ישראל לפתוח במלחמה כדי "לשחרר" שטחים אלה או אחרים, אזי עומד הניגוד הערכי בין רדיפת שלום וקדושת חיי אדם כעקרונות-מוסר יהודיים שהם בסיס להגיוון-הציונות וחלק מהם מחד לבין חובות יישוב הארץ מאידך, כאשר אליבא דכמעט כולם אין הציונות דוגלת במלחמות ייזומות לצורך תפיסה של חלקים נוספים מארץ האבות. אולם בכל הנוגע ליהודה, שומרון, רמת הגולן ועזה מדובר על כיבוש כתוצאה ממלחמה שנגרמה בבירור על ידי הצד השני, כולל במיוחד התקפה על ידי ירדן למרות מאמצים ישראליים להניעה שלא לעשות כן. אמנם במשפט הבינלאומי הפומבי קיימת נורמה לפיה אין לשנות גבולות-קבע כתוצאה מכיבוש, אך (1) זוהי נורמה שאין נוהגים לפיה, כמומחש על-ידי שינויי גבול שנעשו באירופה לפי תוצאות מלחמה העולם השני; כן (2) יש עדיפות

להגיון-הציונות כנורמה בסיסית של מדינת ישראל. יש גם להביא בחשבון שחלקים גדולים משטחי הקו הירוק נכבשו במלחמת השחרור וחורגים מעבר לשטח שהוקצה למדינת היהודים על ידי החלטת האומות המאוחדות -- ואין בכך לפי תפיסת הציונות ומדינת ישראל כדי לערער במשהו את זכותינו לשטחים אלה.

יז/65. אם להוסיף ולהביא בחשבון שהיסטורית היה התהליך של הקמה ובנין מדינות כרוך בדרך כלל בתפיסת שטחים בכוח, אזי -- מבלי שאטען שיש לחזור כיום על כל השלבים של בנין מדינה כפי שחלו היסטורית, באירופה למשל במעבר מימי הביניים לעת החדשה -- נדמה לי שמכל הראיות גם יחד אין עצם התפיסה של יהודה, שומרון, חבל עזה ורמת הגולן פוסל ערכית מראש את יישובם והכללתם בשטח מדינת ישראל, אם ובמדה ושיקולים ערכיים ואינסטרומנטליים מציקים זאת. בודאי והעובדה שישראל שולטת בשטחים אלה הודות לכיבוש בזמן מלחמה הינו גורם הנופל במשקלו הערכי מזכויות הפלשתינאים לעצמאות במקום מושבם -- שגם אותה אני מכפיף להגיון-הציונות ולזכות היתירה של העם היהודי למולדתו היסטורית; על-אחד-כמה-וכמה שאין עצם עובדת הכיבוש פוגמת בזכויותינו. באשר לשיקול הריאלפוליטי, כולל למשל תוצאות מדיניות של החלטה ישראלית זו או אחרת על עתיד יהודה, שומרון, חבל עזה ורמת הגולן -- הרי בהתאם לניתוח המוצג לעין אין חובה מוחלטת להתישב בשטחים אלה ולהחזיק בהם. לכן, שיקול תועלת-עלות המביא בחשבון תוצאות בינלאומיות מבחינת הגיון-הציונות בכללותו מוצדק ערכית כבסיס להחלטה ישראלית, כולל תוצאות ריאלפוליטיות הנובעות מיחסן של מדינות אלה ואחרות ושל המערכת הבינלאומית בכללותה לעובדה שהשטחים נכבשו בידי ישראל במלחמת ששת הימים.

יז/66. דעתי האישית לחוד וההכרח בניתוח אחראי ושיטתי לחוד: בין שדעתך קרובה לשלי או לא, חובה עליך להתמודד עם ההבחנות בין התישבות כזכות וכחובה ובין התישבות כחובה יחסית או כחובה מוחלטת. רק לאחר שתבחון מחדש את עמדותיך בכור השיקול הערכי השיטתי ראויות הן לשמש מנחה לעמדתך בסוגית יישוב הארץ ומשמעותה ליהודה, שומרון, חבל עזה ורמת הגולן. מקוה אני שבחינה עצמית של דעותיך תביא לשינויים בה וגם תקרב אותה לדעתי, אך כל דעה המבוססת על שיקול רציני ושיטתי ראויה לכבוד. לעומת זאת, קיבעון על עמדה נוקשה זו אחרת ללא יכולת להעביר בשבט ביקורת הגותית וערכית סוגיות הרות-תוצאה מסוג ההתישבות והאחיזה ביהודה, שומרון, רמת הגולן וחבל עזה -- הוא בחזקת פשע של קובעי מדיניות שאסור לך להשלים עימו, לא אצל עצמך ולא אצל אחרים

יז/67. בעתיד הנראה לעין עיקר הבעיות של מצוות יישוב הארץ כחלק מהגיון-הציונות מתמקדות בסוגית יהודה, שומרון, רמת הגולן ועזה. אך אין לשכוח בגלל סוגיה מעיקה זו את המשמעות הערכית הרחבה הרבה יותר של עקרון יישוב הארץ גם בגבולות הקו הירוק. במיוחד, עומדת השאלה עד כמה הגיון-הציונות ממשיך לכלול פיזור אוכלוסיה וכן התישבות כערך בפני עצמו, להבדיל ממשמעותם כאמצעי לבטחון, לשמירה על רוב יהודי בכל איזורי הארץ, לאיכות חיים, לפיתוח כלכלי ועוד. למשל, במישור תיפעולי עומדת השאלה האם יש לפעול ליישוב הנגב כערך בפני עצמו גם אם אין הוא כדאי מבחינה כלכלית וגם אם נניח לרגע שאין הוא מוסיף מבחינה בטחונית?

יז/68. כדי לעמוד על משמעות עקרון יישוב הארץ בשטחי הקו הירוק יש להבחין בין שלוש סוגיות עיקריות: ראשית, עומדת השאלה מה המשמעות של רעיונות מסוג "פיזור האוכלוסיה", "הקמת יישובים" וכד' בתנאים הקיימים והצפויים. שנית, דרוש לבחון עד כמה צורות אלה או אחרות של פיזור אוכלוסיה והקמת יישובים מהוות אמצעי תכליתי לקידום מימדים אחרים של הגיון-הציונות, כפי שהומחשו לעיל. שלישית, יש לבחון האם ועד כמה פיזור אוכלוסיה, הקמת יישובים ופעולות אחרות בכיוון ל"יישוב הארץ" ממשיכים להוות ערך בפני עצמו בהגיון-ציונות בנוי מחדש. בירור שלוש סוגיות אלה גם יחד יביא להבהרת עקרון יישוב הארץ בקו הירוק כמצפן-מדיניות למדינת ישראל.

יז/69. אם-כן, ראשית כל יש להבהיר את משמעות המושגים של פיזור אוכלוסיה, התיישבות וכד' לאור נסיבות משתנות, לפי דרך הדה-קונסטרוקציה בה הלכתי בפרק הקודם. בהקשר זה יש להביא בחשבון, בין השאר, את השיקולים הבאים הצמודים בנסיבות משתנות ובלתי-ודאיות בחלקן:

(1). במדה רבה תלויות האפשרויות וההצדקה של פיזור אוכלוסיה ויישוב נוסף של הארץ בשיעורי העליה לישראל. בהעדר עליה של ממש, אין כמעט אפשרות לשנות משמעותית את תפוסת האוכלוסיה במדינת ישראל וחסרים משאבי-אנוש להקמתם של יישובים חדשים. לעומת זאת, כאשר תבוא עליה בקנה מידה ממשי ובמיוחד באם וכאשר ישראל תצעד לקראת אוכלוסיה יהודית של כשישה מליון בחזקת פרויקט ציוני-לאומי מרכזי -- אזי בניה מחדש של מפת האוכלוסיו, כולל הקמה של ערים חדשות ושל יישובים חדשים, הוא הכרח לצורך קליטת העליה תוך שמירה

וקידום של איכות חיים נאותה. לכן, בנין תכנית-אב פיסית מתאימה למדינת ישראל, כולל תפיסות חדשות כפי שיידונו בהמשך, הוא הבט חיוני של פרויקט ציוני-לאומי להגדרת האוכלוסיה היהודית לשישה מליון. אני ממליץ שאכן תוכן תכנית-מסגרת גמישה כזו, כחלק המערכות לפרויקט עליה גדול כפי שהוזכר וכפי שיוצג ביתר הרחבה בפרק כ'.

(2). עם התקדמותה של ישראל לחברה מתוקשבת, כפי שיוסבר בהמשך, ועם השלמתה של מערכת תעבורה מושלמת -- משתנה כל המושג של "מרחק" בישראל ויש מקום לאורח חיים שונה, כולל חלוקה חדשה של פעילויות במרחב. למשל, הנטייה למגורים באיזור מעין-כפרי תוך עבודה בעיר גדולה פותחת אפשרויות שונות-מהמקובל לחלוקת האוכלוסיה במרחב, ליחס בין מקום מגורים למקום עבודה ועוד. גם הסוגיה של גודל עדיף ליישוב ומבנה השירותים והצמדתם לאיזורי מגורים עשויים להשתנות בכיוונים חדשניים. בכל החידושים האלה יש לנצל את היתרון של ישראל כמדינה קטנה, בה טרוח נסיעה של כמאה ק"מ מכסה חלק ניכר מכלל שטח המדינה ומאפשר מעבר בין מספר איזורים. כאן דרושה מחשבה יצירתית מאד כדי לפתח איכות חיים מיוחדת במינה.

(3). מושגים משתנים של איכות חיים וניצול שעת פנאי מחייבים הקצאה מתאימה של המרחב, כולל למשל שמירה על איזורים בלתי-מיושבים גדולים לצורכי נופש וחיי טבע.

(4). הצרכים הבטחוניים בשטחי אימונים תוך הפעלה של מערכות נשק חדשות ישתנו, עם השלכות לשימור שטחים בלתי-מיושבים ואולי בחלקם סגורים לכניסת אזרחים.

יז/70. הדוגמאות לעיל לצורך להתאם את התוכן של "פיזור אוכלוסין" ו"יישוב הארץ" לנסיבות משתנות כבר רומזות על הראיה של פיזור אוכלוסין ויישוב הארץ בחלקן כאמצעי להגשמתם של עיקרי-ציונות אחרים. ראיה זו כוללת, בין השאר, את השמוש בפיזור אוכלוסיה ובהתישבות לצרכים הבאים:

* פיזור אוכלוסין והקמת ריכוזי ערים ויישובים נוספים לצרכי ביטחון-אסטרטגי, כולל למשל יכולת ספיגה של איום גרעיני מוגבל, כפי שכבר הוזכר.

* פיזור אוכלוסיה והתישבות במגמה לשמור על רוב יהודי בכל איזורי הארץ, כולל ירושלים רבתי, חלקים מהגליל ומהנגב. זאת, תוך אי-פגיעה בזכות המיעוטים לריכוזי אוכלוסיה בתת-איזורים משלהם. כן יש להביא בחשבון שבסופו של דבר מאזן דימוגראפי בתת-איזור זה או אחר אינו בהכרח משמעותי מבחינה מדינית ובטחונית מאז הקמתה של מדינת ישראל.

* פיזור אוכלוסיה והתישבות כמשפיעים מאד על איכות החיים, אם כי בנושא זה קיימים חילוקי דעות בין מתכננים פיסיים מאשכולות שונות שהן כמעט בחזקת "אידאולוגיות".

* התיישבות לצורותיה כאורח חיים עדיף, כגון "עבודת אדמה" כחלק משאיפת הנורמאליזציה של העם היהודי; וצורות התיישבות שיתופיות כמגשימות ערכי צדק חברתי.

* איכות חיים אישית על-ידי חיים בהתיישבות, מסוג היישובים הקהילתיים, כפר הוורדים ועוד.

* המשמעות המישקית של מיקום מפעלים ותעסוקות במרחב, כולל למשל ביצול יתרונות טבעיים של איזורים מסויים לצרכי טיפוח של תיירות; וכן העלות של פיזור-יתר וקיומם של יישובים שאין להם כוח עמידה כלכלי -- כאשר נושא זה משתנה עם תמורות במערכת הייצור, התעסוקה, התיקשוב והתעבורה, כמוזכר לעיל.

* העמדת אתגרים ציוניים ולאומיים שיש בהם כדי לתרום לרה-ציוניזציה של מדינת ישראל ובמיוחד למשיכתם וקליטתם של עולים בעלי גישה אידאליסטית. פרויקט לאומי לפיתוח ויישוב הנגב המשמש נושא מרכזי לפעולה ציונית כלל-עולמית במשותף עם תנועה ציונית מגשימה במדינת ישראל גופה, כפי שיוצע בהמשכו של התזכיר, ממחיש אפשרויות חשובות בכיוון זה.

* שמירת עתודות קרקע פנויות לצורך שימושים עתידיים שאינם ידועים כיום, כולל מניעת תפיסה בלתי-חוקית של קרקעות המדינה.

יז/71. אחרון-אחרון חביב עומדת השאלה, שהיא מבחינה מסויימת הראשונה, מהו המשקל של פיזור אוכלוסיה ויישוב כל מרחבי הארץ מבחינת ערך ציוני בפני עצמו. כאן יש מקום לדעות שונות בדבר מידת החובה ליישב את הארץ וסדר הקדימה שיש לתת לה לעומת עיקרים אחרים של הגיון-המדינה וכן צרכי-מדינה וחברה נוספים. אלא שאם מביאים בחשבון את החשיבות של פיזור אוכלוסיה כאמצעי למימוש ערכים אחרים כמומחש לעיל אזי מסקנתי היא שקידום פיזור האוכלוסיה ויישוב שטחי ארץ דלי-אוכלוסיה תורמים למיגדים שונים של הגיון-הציונות גם אם ערכם כשלעצמם אינו מקבל סדר קדימה גבוהה. לכן, ברמה של מצפן-מדיניות אני ממליץ לתמוך בפיזור אוכלוסיה ויישוב הארץ, בין שהדבר נעשה בעיקרו כדי לקדם יעדים מסוג איכות החיים, הבטחת רוב יהודי בכל איזורי הארץ, העמדת אתגר בפני עולים ועוד ובין כמימד ערכי בפני עצמו של הגיון-הציונות. זאת, בכפוף לסדרי קדימה נאותים בין המימדים השונים של הגיון-הציונות ותוך התאמה של צורות פיזור האוכלוסיה וההתיישבות ומהותן לנסיבות משתנות, כמוזכר לעיל.

יז/72. מסתבר שדרושה ראייה שונה ממסורת העבר בכל הנוגע לשימוש במרחב במדינת ישראל ומושגים מתחום פיזור האוכלוסיה וההתיישבות דורשים ריוויזיה מרחיקת-לכת לצורך קיום חיוניותם בנסיבות משתנות. כידוע לך קיימת התססה מחשבתית מסויימת בנושאים אלה, כמומחשת על ידי פעולתן של ועדות ציבוריות וועדות בינמשרדיות שונות, כגון בנושאי מינהל מקרקעי ישראל, חיזוקה של ירושלים, בניה בלתי חוקית במגזר הערבי ועוד. כן, הוכנו תכניות פיזור אוכלוסיה והתיישבות חדשניות, כגון "חבל שנות 2000" לגליל ו"תכנית-מסגרת להתיישבות חדשה של התנועה הקיבוצית המאוחדת לשנים 1985-2000"; ואילו אגף

התכנון הפיסי של משרד הפנים שוקד על הכנתו של תכנית-אב פיסיית חדשה למדינת ישראל. אלא שדרוש הרבה יותר מזאת כדי לקדם בצורה חדשנית את מימד יישוב הארץ כחלק מהגיון-הציונות, כולל במיוחד פרויקט ציוני-לאומי ליישוב הנגב בצמוד לפרויקט מליון-וחצי עולים, כמוצג בתת-פרק (2) לעיל. בכך עוד אדון ביתר הרחבה בחלק הרביעי של התזכיר.

(5). יצירת חברה ערכית ייחודית

יז/73. מצוות ההתישבות גם כרוכה, כפי שצויין, בשאיפתה של הציונות לחולל שינויים במאפייני העם היהודי ולהקים בארץ חברה שונה מחברת היהודים בגולה, הגיטו ובאמנציפציה גם יחד. אפשר לחלק את שאיפות השינוי של העם ה"בא ארצה לבנות ולהיבנות" בהגות הציונית לארבע כוונות עיקריות שהן חלקית בסתירה זה לזה:

(1). שאיפה ל"עם נורמאלי" ה"יושב על אדמתו", עם דגש על עיסוק בעבודות "פרודוקטיביות" במקום "עיסקות אויר" ואף, אצל הוגי דעות אחדים, טיפוח "אכזריות" יחד עם "אצילות" ו"ברזל" כמקובל במדינות חזקות;

(2). שאיפה לחברה צודקת ו"מתקדמת";

(3) . שאיפה להישגים תרבותיים ורוחניים ייחודיים המבוססים על מסורת יהודית ולשון עברית, בצורת "מרכז רוחני" ו"מציון תצא תורה";

(4) . שאיפה למדינת הלכה החיה לפי מצוות הדת היהודית.

יז/74 . אם להשוות את מדינת ישראל של היום עם שאיפות אלה ניתן לסכם את המצב בחלקו כך:

(1) . ישראל אכן התפתחה במדה רבה למדינה "נורמאלית", אך לא לפי מושגי ה"נורמאליות" של הוגי הציונות, אלא לפי המקובל במדינות המערב כיום. יש להביא בחשבון שעצם התכנים של "מדינה נורמאלית", כפי שכבר הוסבר, השתנו מאד וממשיכים לעבור תמורה מהירה. מיעוט עוסקים בחקלאות, ריכוז אוכלוסיה במרכזים עירוניים, הזדקקות רבה לפועלים מבין המיעוטים לשירותים ול"עבודות שחורות", העדפת צרכנות על ייצור, אוירת "צריך טוטו לחיים" -- כל אלה הינם סממנים של חברה מערבית "נורמאלית" כיום. גם "אכזריות" ו"ברזל" התפתחו בשיעורים העולים על אשר הוגי הציונות שהדגישו צרכים אלה של מדינה "נורמאלית" ייחלו לו.

(2) . לעומת הצלחתה של הציונות ב"נירמול" מרחיק לכת של מדינת ישראל אין ישראל מצטיינת במידת הצדק החברתי וה"קידמה". הציונות יצרה תנועה יחידה במינה של התישבות עובדת עם קיבוצים ובמדה

פחותה מושבים כביטוי יוצא דופן של הגשמת ערכי שיוויון ועבודה משותפת. אבל תופעה זו הינה מובלעת בחברה הישראלית המצויה במצור ובנשיגה; כן שמשה מובלעת זו, לפי הערכתי, אליבי לתנועת העבודה בזמן שלטונה שאיפשר התרחקות מערכי צדק בחברה בכללותה. ההסתדרות הכללית של עובדים ושרותיה מסיג קופת חולים ונעמת הם אמנם ייחודיים בחלקם לישראל ותורמים לצדק חברתי, אך בעיקרם הם הפכו לבירוקרסיות גדולות. דמוקרטיה תעשיתית בישראל מפגרת אחר המצוי בגרמניה המערבית, למשל, ולא מפותחת כראוי גם במפעלי חברת העובדים. פער ההכנסות בישראל, למשל בין עצמאיים ושכירים ובקרב השכירים בין רובם ככולם לבין שכבה דקה של מנהלי בנקים וכד', הוא בין הגדולים במדינות המערב ורחוק מאד מהישגיה השוויוניים של מדינה כשוודיה. מעמד האישה ממשיך להיות נחות. הדאגה לנפגעי גורל ונזקקים באמת נופלת בהרבה מהמובן-מאליו במרבית ארצות מערב. הקפיטליסטית. ועוד כהנה וכהנה. בסיכום: מדינת ישראל לא הגשימה את שאיפת הציונות ובמיוחד חלקה הסוציאליסטי לחברה "צודקת", למרות שתנועת העבודה שלטה ביישוב ובמדינה עד 1977.

(3). הציונות הצליחה הצלחה יוצאת דופן בהיסטוריה האנושית והחייאת שפת עבר והפיכתה ללשון קולחת ורבת יצירה תרבותית ורוחנית. ישראל מצטיינת בחיי רוח ערים ורבה היצירתיות הספרותית. באשר ל"תרבות המונים" קשה להגיע למסקנה מבוססת, אך נדמה ובשכבות רחבות סגנון החיים ודפוסי בילוי שעות הפנאי קרוב למקובל בארצות אחרות ואין סימנים ל"רמה תרבותית" מצטיינת של הציבור

הרחב, אם כי הרגלי הקריאה עולים על המקובל במרבית מדינות אירופה. לעומת זאת, הפלורליזם התרבותי המציין את ישראל מהווה תשתית להתפתחות תרבותית יחידה במינה שבהכרח דורשת תקופה ארוכה עד שתבשיל ותתן פירות. עוד אחזור להתפתחותה של ישראל ל"מרכז רוחני" בעל משמעות כלל-יהודית וכלל-אנושית; אך שאיפה זו רחוקה מלהתגשם בינתיים, אם כי רבים הסימנים כאמור להתקדמות הכיוון ליצירתיות ישראלית בעלת משמעות מקומית -- וזה הישג גדול מאד הבונה פוטנציאל רב לעתיד.

(4). מידת התפתחותה של מדינת ישראל למדינת הלכה אמנם לא היתה מספקת את אבות הציונות הדתית אך בודאי והיו מכים בתדהמה רבים מבין השואפים למדינה ציונית חילונית. ישראל רחוקה מלהיות "מדינת הלכה" אך השפעת הדת על חיי הציבור בה מובהקים והולכות ומתרבות מובלעות החיות באורח חיים דתי מלא. אלא שהתפתחות זו, כפי שראינו בפרק ו', מלווה בהתנגשות בין דתיים וחילוניים הרחוקה מכוונת הציונות לעיקר זרמיה.

יז/75. הערכת מצב נקודתית זו, הנוספת לדיון בתמורות בישראל בפרק ו', מעמידה את הרקע להכרעה עעקרונית בדבר השאיפות הערכיות בדבר אורח החיים בישראל גופה שיש לכללן בהגיון-ציונות מחודש. השאלה העקרונית העיקרית העומדת לדיון במסגרת הגיון-הציונות איננה איזה תמהיל של ערכים יש להגשים בחברה ישראלית-ציונית יחידה במינה, שמקומה בשלב דיון שני, אלא האם אנו רוצים כלל לקבוע יעדים חברתיים מיוחדים במינם כחלק מהגשמת הציונות או

שמה מתמצה הציונות בריכוז העם היהודי, לפחות בחלקו, בארץ האבות ובמצוות ציוניות אחרות שאינן מתיחסות לאיכות החיים בארץ ותכניו? שאלה זו מקבילה לסוגיה שכבר נידונה בהרחבה האם שאיפתנו למדינה "נורמאלית", או שמה עדיף מבחינת ערכי הציונות לגנות את ה"נורמאליות" ולשאוף לחברה ייחודית, אך מציגה את הנושא בראיה אחרת, חיובית ומהותית יותר.

יז/76. תשובתי החד-משמעית לשאלה זו היא שיצירה של חברה ייחודית היא מעיקרי הציונות. חלקית, עמדה זו היא עניו לעדיפות ערכית סוביקטיבית שלי. אך, שאיפה לחברה יחידה במינה הינה גם חלק חיוני של הגיון-הציונות מסבות תיפקודיות, כפי שכבר הוסבר חלקית בפרקים הקודמים. כדי להתקדם בהגשמת הציונות דרוש כמינימום וכנקודת מוצא מילוי אחר שישה תנאים לפחות: ראשית, היהודים היושבים בארץ צריכים להמשיך ולרצות לשבת בה; שנית, היהודים היושבים בארץ צריכים להיות מוכנים למאמץ מיוחד במשך תקופה שאחריה מאיתנו והלאה; שלישית יהודים היושבים בגולה צריכים לרצות לעלות ארצה; רביעית יהודים היושבים בגולה שאינם עולים צריכים לתמוך תמיכה רבה בישראל; חמישית, ישראל זקוקה למה שגד יעקבי כינה "עצמתה של איכות שגם מימדיה החומריים מותנים באיכות ואורח חיים חברתיים מתאימים; ושישית ישראל צריכה לזכות באהדה ובתמיכה מעמים וארצות רבים ואף להרשים את עמי ערב באיכותה הערכית. לשם כל אלה על ישראל להיות חברה ייחודית בעלת איכות חיים ערכית מיוחדת במינה. זוהי מסקנה חשובה שממעיטים להכיר בה ברוב הדיונים בבעיותה של ישראל וסוגיות המדיניות שלה. לכן, מן הראוי להוסיף ולבדוק אותה ביתר פירוט.

יז/77. אחד המאפיינים העובדתיים של ישראל היא אי-קביעות של חיי אזרחיה בה. אפשר להציע הסברים שונים ומגוונים לניידות הרבה של יהודי ישראל ושיעורי ירידה גבוהים, כולל של קבוצות איכות המאורות היטב בארץ, כגון: הרגלי נדידה של העם היהודי וחוזקה הרב יותר של מסורת אלפי שנות חיים בגלות על מסורת חיים קצרה יחסית בישראל גופה; כוח המשיכה של הגולה היהודית על דימוי סיר הבשר המצוי בה בשפע; מאפייני חיים בארץ שיש בהם משום "מעמסה"; ועוד. בין שנעדיף הסבר זה או אחר, העובדה במקומה עומדת שרבה נטית הניידות והירידה. משקל-נגד חיוני הוא תיגבור המשמעות הקיומית של חיים בארץ עבור הפרט. כלומר, דרך המלך לצמצום ירידה, כולל החזרת עולים ארצה, הוא באורח חיים בארץ שיש לו עליונות מבחינת הישראלי על החיים בארצות אחרות. עליונות זו, אם כי היא חייבת גם לענות על צרכים חומריים ותעסוקתיים, חייבת להיבנות במדה רבה על איכות חיים ערכית בארץ.

יז/78. לא זו בלבד שדרוש לחזק את המניעים ליהודים בארץ. להמשיך לשבת בה, אלא שהכרחית נכונות למאמץ ולקורבן בעתיד הנראה לעין. למאמץ ולקורבן זה מימד מוחשי מסוג שרות צבאי ושרות מילואים ממושך, הסתברות למלחמות, רמת חיים אמנם משתפרת אך נופלת מהמקובל בארצות המערב לבעלי מקצוע ולמצטיינים וגם לפועלים, הזדמנויות מוגבלות יותר בתחומים רבים מאשר בארצות גדולות ועוד. חשוב עוד יותר הוא המימד הפסיכולוגי של מתח, טראומטיזציה, עצבנות וסממני לחץ נוספים המאפיינים את החיים בארץ מבחינה סוביקטיבית ופוגמים בכוח העמידה ארוך הטווח של הציבור, כפי שכבר נידונו. תובענות חיים כזו טבועה לעצם המפעל הציוני ותמשך בעתיד הנראה לעין. כדי לעמוד בדרישות אלה דרושים ערכים ההופכים את מה שיכול להראות כמעמסה לאתגר חיובי ודרוש אורח

חיים בו איכות ערכית מפצה על גרעונות בתחומים אחרים. פרק ט"ו עמד על האידאולוגיה ציונית כתשובה לצרכים אלה. כעת, אני מוסיף את ההכרח באיכות חיים ערכית הכוללת, בנוסף לציונות במובן צר של המושג, גם ערכי חיים, חברה ותרבות למיניהם -- כדרוש מבחינת טיב החיים במדינת ישראל.

יז/79. הנאמר לעיל חל אלפי מונים על משיכת עליה ארצה וקליטתה בישראל. היסטורית באו לישראל גלי עליה גדולים כאשר התחברו שני גורמים יחדיו: תופעות אנטישמיות חריפות הניעו יהודים לעזוב את ארצות מושבם וסגירת גבולות של ארצות אליהם לאמיתו של דבר מרבית המהגרים היהודיים רצו לנדוד, במיוחד ארצות הברית, הביאה אותם בליט ברירה לישראל, כפי שהיטיב לתפוס אברהם שרון, כגון בחיבורו הקלאסי תורת הציונות האכזרית (1944). אלא שאברהם שרון נמנה עם הוגי הדעות שראו אנטישמיות כבלתי נמנעת וכמבטיחה ומחייבת כאחד קיבוץ גלויות. תחזית זו נראית כיום כבלתי נכונה והתבססות על אנטישמיות יחד עם סגירת גבולות אחרים כמבטיחים עליה בקנה מידה גדול לישראל היא אשליה מסוכנת שעל הציונות ומדינת ישראל להמנע מהם, כפי שכבר הוסבר. במקום זאת, על ישראל לפתח עליונות ביכולת משיכה בהשוואה לגולה, דבר המחייב בין השאר חברה ערכית ייחודית במדינת ישראל.

יז/80. חשיבותה של חברה ערכית ייחודית במדינת ישראל כמשפרת את מאזנו עם הגולה וכמתגברת תמיכה בנו, בנוסף להיותה מרכיב חשוב בפיתוחה של מדינת ישראל למולדת ומרכז מדיני-רוחני לעם היהודי כנידון בתת-פרק הבא, איננה דורשת דיון ארוך שכן היא ברורה. ישראל ייחודית בעלת איכות חיים

ערכית מצטיינת תבטיח הזדהות הולכת ומתחזקת של יהדות העולם עם ישראל. זה הדין ביחס לתמיכה בינלאומית בישראל מעבר לשיקולים ריאליפוליטיים שאין לסמוך עליהם בלבד. מבחינה זו, טיפוחה של ישראל הזוכה באהדה בינלאומית רבה בגלל איכות חייה הערכיים המיוחדים הוא גם צורך ריאליפוליטי של ישראל. מסקנה זו גם נכונה לטוות ארוך לצורך שלום יציב עם מדינות ערב והשתלבות במזרח התיכון, כנידון להלו, הדורש גם הערכה לישראל מבחינה תרבותית וחברתית, נוסף לאומדן עוצמתנו הצבאית. מסתבר איפוא, שמבחינה "תועלתנית" על הבטיה השונים על ישראל לשאוף ולהיות חברה ערכית ייחודית.

יז/81. בדומה לדיון במימדי הגיון-ציונות קודמים גם בדיון באיכות חברתית לכאורה כל ההנמקה ה"תועלתית" הינה מיותרת שכן די בטיעון ערכי לשמו כדי להעמיד את התביעה לבנייתה של חברה ערכית מיוחדת בישראל. אולם, כמו בנושאים אחרים כן גם בנושא האיכות הערכית של החברה המתגבשת בישראל דלות המעשים וחולשות החברה הישראלית למעשה מחייבות אי-הסתפקות בטיעון ערכי טהור והוספת הנמקה עובדתית "קשה" להשתוקקות מוסרית "רכה". שכן, פרט למחנה הדתי אין בנמצא למעשה בישראל כיום שאיפה לבנות חברה ערכית ייחודית.

יז/82. לא זו בלבד שהחברה הישראלית לוקה מאד הלכה למעשה מבחינת איכות ערכית בתחומים רבים, אם כי לא כולם, אלא שהדיון בישראל חסר כמעט לחלוטין התלבטות רצינית בסוגיה לאיזה חברה אנו רוצים להגיע, פרט לחוגים סגורים שלא נודעת להם שום השפעה והחיים בעולם דמיוני סגור משלהם ופרט לקבוצות קטנות כודדות הבונות לעצמן מובלעות-איכות-חיים משלהן, לעתים עם דגש חברתי-ערכי ולעתים בלעדיו. טיפוסיים למצב הם כפי שכבר הזכרתי

אי-כתובתם של אוטופיות ציוניות-חברתיות, עם יוצאים מן הכלל בודדים. טיפוסית למצב, במישור אחר, היה גם ההעדר המוחלט של מימד חברתי בתכנית ההבראה הכלכלית ב-1985. העדר פעילות לבנית חברה ערכית ישראלית גם מצד מובלעות-איכות מסוג התנועות הקיבוציות עוד מחריפה ומחדדת את האיבחון של אי-איכפתיות למעשה, להבדיל מהצהרות חסרות-ממש, של הקבוצות המובילות בישראל בכל הנוגע למאפייני יסוד של החברה הישראלית העתידית. בהקשר זה דרוש להדגיש שדיבורים על "מלחמה בהון שחור" והישגים חשובים מאד כשלעצמם בתחומים כגון סעד, שיקום שכונות, קצת "איכות סביבה", חינוך שכבות מוזנחות וחלקי מדיניות רווחה כגון בריאות וסיעוד הם נכסי צאן ברזל של כל מדינת רווחה, שבדרך כלל עולים על ישראל בקיומה של מדיניות חברתית כוללת גם אם בנושאים אחדים הגענו להישגים ברמה בינלאומית וגם חידשנו. בסך הכל אין בהישגים מקוטעים אלה שום סממן של בנית חברה ערכית ייחודית בישראל.

יז/83. מסקנתי הברורה היא שיש לחדש ולחזק את השאיפה לבנית חברה ערכית יחודית בישראל, תוך עקרון "לבנות ולהיבנות" ועיסוק מודע ב"אדריכליות חברתית" כציר מרכזי של הגשמת הציונות. זאת, תוך דחיה מפורשת של רעיון ה"נורמאליות" כמצפן-מדיניות ובמקום זאת העמדת יעדים ערכיים למדיניות חברתית של ממש, במובן רחב וכולל של המושג. אולם, יש להביא בחשבון את המיגבלות והסכנות של אדריכליות חברתית פעילה מדי. עליך לזכור שתרבות לאומית וערכי חברה הינם תולדה של כלל נסיבות החיים ואינם ניתנים לעיצוב בנפרד ממסכת חיי המדינה והכלל בכללותם. אכן, עיקרה של אדריכליות חברתית כמוצעת היא ביצירת תשתית, הספקת תנאים ועידוד כיווני התפתחות

יז/85. ציר מיוחד לטיפול איכות חברתית ייחודית ממשיך אחדים מהרעיונות שהועלו בתת-פרק הקודם על צורות חדשניות של הערכות החברה במרחב, יחד עם הפקת תועלת מירבית מחידושי טכנולוגיה וניצול היתרונות של קוטן מדינת ישראל. אפשרויות אלה מומחשות על ידי הרעיון של חברת "תיקשוב", דהיינו תיקשורת ומיחשוב, בה רשת של ערוצי תיקשורת משלבת את כל מתקני המגורים והעבודה יחד עם נגישות למאגרי מידע, תכניות מחשבים מסוגים שונים, ספריות, תכני בידור ולימוד ועוד, למה שנקרא לעתים "חברה מרושתת". אכן, בפרק כ"ז אציע התקדמות נימרצת בכיוון הפיכתה של ישראל לחברת תיקשוב כאחד מפריצות-הדרך המומלצות. כאן, דייני באיזכור אפשרות זו הממחישה, במשולב עם פריסה שונה של החברה ופעולותיה במרחב, אפשרויות התקדמות בכיוון לחברה ערכית ייחודית גם בעזרת טכנולוגיה מתקדמת בצורות עליהן יהיה קל יחסית להגיע להסכמה לאומית. כיום, צרפת היא חלוצה בינלאומית בניסויים בכיוון התקדמות לחברת תיקשוב, ואילו ישראל היא בין המפגרות בתחום זה למרות שגם הוא נידון על ידי ועדה ציבורית שמונתה על-פי החלטתה של ועדת שרים ואשר הגישה דו"ח מסכם בפברואר 1986 -- שלמרות שמרנותו היחסית טרם הביא לפעולה של ממש.

יז/86. אין אפשרות לדון בעיצוב איכות חיים ערכית בישראל מבלי לעלות על שטח המריבה של מקום הדת והמסורת היהודית בקביעת דפוסי החיים בישראל, בחצר הפרט ובמיוחד בחצר הכלל. המלצתי העיקרונית, כפי שכבר הוסברה, היא לקבוע גבול וסייג להתנגשויות בין דתיים ולא-דתיים וגם לפעול לגישור הפער ביניהם, אך להשאיר את עיקר עיצובו של מקום הדת והמסורת היהודית בחייה של מדינת ישראל לעתיד, ללא נסיון-נפל לנסות להכתיב לזמן מה שיהיה על סמך מה

שהיה וישנו. יחד עם זאת ובכפוף לעקרונות אלה, הכרחי לקבוע עמדה על מקום הדת והמסורת בעיצוב אורחי החיים בישראל אם רוצים ולו רק בזעיר ענפין ללכת בכיוון המוצע של אדריכליות חברתית. אכן, הקושי להתמודד עם סוגיית הדת והתרבות בישראל הוא אחת המניעים להתעלמות מכלל המשימה של עיצוב אורח החיים בארץ, מתוך חשש שאין אפשרות להגיע להסכמה ומוטב לבחור באי-החלטה מאשר להיגרר למלחמת תרבויות. כמומחש במחקרה של רחל אלבוים-דרור, החינוך העברי בארץ ישראל, חלק ראשון (1986) חשש כזה היה גם במשך שנים רבות בעוכרי פיתוח מדיניות חינוך בתנועה הציונית.

יז/87. חלק מהמענה אותו אני מציע לדילמה זו הוא יחסית קל לביצוע ונשען על הסטטוס קוו, פחות או יותר: ראשית, מאפייני החברה הערכית הייחודית צריכים להיות פלורליסטיים, כולל בנושאי דת ומסורת. שנית, אחד ממאפייני החברה הערכית הייחודית של מדינת ישראל צריך להיות קיום יחדיו של דתיים ולא-דתיים, לא בדרך הפרדה חברתית ומקומית אלא בדרך חיים משותפים תוך פשרות והבנות שייקבעו על בסיס מקומי -- כמומחש על ידי המספר הקטן של ישובים קהילתיים בהם דתיים ולא-דתיים יצרו אורח חיים משותף. שלישית, בודאי והייחודיות של החברה בישראל תתבסס בחלקה על המסורת היהודית, כגון ימי חג ומועד, הספקת שירותים דתיים לרוצים בכך ומקום מרכזי בחינוך ובזהות העצמית לתנ"ך ולספרות הדתית-מסורתית הקלאסית. עד כאן תחום בו שוררת לדעתי הסכמה במרבית האומה שעצם טיפוחו הנוסף כבר נותן גוון מיוחד לאורח החיים בישראל, שניתן וצריך עוד לקדמו ולטפחו.

יז/88. מעבר למינימום זה בו ניתן להגיע להסכמה כללית, שטיפוחו נותר תחום רחב למדיניות לקידום ייחודיות החברה בישראל, עומדות שאלות בהן המחלוקת היא חריפה. אינני יכול לקבוע מסמרות באיזה מידה, נסיבות פוליטיות יאפשרו לך לפעול בתחומים השנויים במחלוקת, על ידי גיבוש הסכמה נוספת ו/או הכרעות רוב דמוקרטיות שאינן מגיעות לדיכוי עמדותיו של מיעוט גדול. בודאי ואין אני בא לשכנע אותך לעמדה זו או אחרת בנושאי מקום הדת והמסורת בחיי מדינת ישראל, מעבר לכיוונים הכלליים והמוסכמים שהוצגו לעיל -- שכן זהו באופן מובהק ענין לאמונה והשקפה אישית. יחד עם זאת, אבקש להציע לשיקולך וכבסיס למחשבתך את עמדתי אני המסתכמת בקביעה שאם כי אינני דתי, במובן הישראלי המקובל של מושג זה, בכל זאת סבור אני שיש לבסס במדה רבה יותר את אופי החיים הציבוריים בישראל על ערכי המסורת והדת היהודית, תוך הקפדה על חופש פעולה ברשות הפרט וצמצום הגבלות על התנהגות הפרט ברשות הרבים.

יז/89. לצרכי המחשה, נדמה לי שייחודיות ערכי החברה בישראל צריך לכלות את המאפיינים הבאים המתבססים על המסורת היהודית, בין שניחס לה משמעות דתית בין לאו:

* מתן מעמד חוקי מחייב למספר מצוות המעוגנות היטיב בהיסטוריה ובזהות היהודית, כולל למשל: איסור גידול ומכירת בשר חזיר; איסור ייצור ומכירת חמץ בתקופת הפסח, אלא באיזורים בהם מרוכזים לא יהודים; הפסקת שידורי רדיו וטלוויזיה בערבי שבת; מתן מעמד חוקי למועדי מסורת נוספים תוך מילויים בתוכן חדש ההולם את משמעותם המסורתית, כגון ט' באב שצריך לשמש יום חשבון נפש לאומי; ועוד.

* הסתמכות על המסורת היהודית כטיפול בנושאי תרבות ותקשורת, מסוג פורנוגרפיה וגילוי עריות, טיפוח טוהר המשפחה, התנגדות לזנות וכד'.

* הקפדה באיזורים בהם רוב התושבים הם דתיים על הימנעות בפגיעה ברגשותים במדה ואין בכך פגיעה בזכויות פרט חשובות של לא-דתיים, כגון מניעת צורות פטרומת שיש בהן משום סתירה למצוות ולאורח חיים דתי.

* ביצוע קפדני של חוקים מקומיים המסדירים נושאים מסוג פתיחת בתי קולנוע ומקומות בילוי בערבי שבת, יחד עם מתן סמכות לשכונות לקבוע תקנות בנושאים כאלה בצורה מבוקרת.

* מתן חופש לדתיים לפעול לפי תפיסתם כאשר אין בכך פגיעה באחרים. למשל, מתן רשות להוסיף את הציון "בעזרת השם" במכתבים של מוסדות, כולל צה"ל, כאשר החותם הוא דתי ומעוניין בכך -- נראית לי כמוצדקת.

יז/90. המלצות כאלה ממחישות אפשרויות ליתר ביטוי של המסורת היהודית בחיי הפרהסיה בצורה שיש בה ייחודיות חברתית וההולמת גם ערכי תרבות ומוסר מחוץ לדת. זאת, תוך הימנעות מפגיעה בזכויות פרט מהותיות וכן בדרכים לאומיים, להבדיל מתביעות הפגנתיות. לכן:

* אינני סבור שיש מקום לדבר על "זכות" לאכול דוקא בשר חזיר וחמץ בפסח שיש בה כדי להפוך את איסורם לפגיעה בזכויות הפרט. יש להביא בחשבון שגם האיסלאם אוסר בשר חזיר כד שניתן לקבוע איסור ארצי על גידול ושיווק בשר חזיר מבלי לפגוע במיעוט העיקרי ואף תוך גיוס תמיכתו.

* בדומה ובצורה מובהקת עוד יותר, "אינני יכול לזהות זכות פרט מהותית של לא-דתי ואפילו של אנטי-דתי הנפגעת על ידי ציון האותיות 'ב"ה' על מכתב אותו הוא מקבל. ואילו טיעון עקרוני שאין להוסיף סמלים דתיים למכתבים של מוסדות רשמיים נראה לי הפגנתי ולא ראוי להתקבל כמדיניות בישראל.

* גם ללא קשר לערכי המסורת היהודית תומך אני בקיום ערבים פנויים משידורי רדיו וטלוויזיה כדרך טיפוח חיי תרבות מסוגים אחרים, כמומלץ בפרק כ"ז להלן. לכן, אינני רואה בכך "דיכוי" של הפרט הלא-דתי בגלל מצוות מסורת, מה עוד וכל אדם חופשי להתבונן בוידיאוטייפ והטיעון שזכות זו שמורה לעשירים בלבד נפל מזמן עם ריבוי רכישתם של מכשירים אלה על ידי כל שכבות הציבור בארץ.

* זה הדין בערכי חיי המשפחה שלדעתי יש לטפחם בישראל כעומדים בפני עצמם וכאחד הנכסים התרבותיים של מסורת העם היהודי, גם ללא כל ביסוס דתי.

* בכל הנוגע לתחבורה פרטית אין לדעתי להטיל הגבלות, פרט לסגירת כבישים באיזורים דתיים מובהקים במדה והם מבקשים לעשות כן. זאת, מאחר ושלילת חופש נסיעה בשבתות ובחגים מהווה לדעתי פגיעה בחופש הפרט החורגת מגבול הסביר ושאין להשוותה, למשל, לטיעון ל"זכות" לאכול דוקא בשר חזיר.

* בעניני דיני אישות וסמכויות בתי הדין הרבניים יש להקפיד על שימור המצב הקיים, כולל עליונות בתי המשפט האזרחיים ובמיוחד בית המשפט הגבוהה בשבתו כבית משפט לצדק (בג"צ).

* בנושא "מיהו יהודי" אין מקום להחמרות, מה עוד וגידולו של העם היהודי הוא צורך דחוף. יתר על כן, במדה ומספר הישראלים השייכים לזרמים אחרים ביהדות ידגל, כגון על ידי עליה, יש להתקדם לקראת מתן סטטוס רשמי גם לזרם הקונסרוטיבי לפחות.

* כללית, יש לכוון את הרבנות להתפתח למנהיגות רוחנית של ממש הזוכה להערכה גם בקרב לא-דתיים על-סמך שער-רוח וגדולה רוחנית הכולטים לעיו. זאת, תוך צמצום מעורבותה בעניני דיומא שהם בתחום הפוליטיקה. גם מבחינת הרמת מעמדו של הדת בחברה הישראלית חיוני שהרבנות לכל דרגותיה תצטיין במנהיגות ערכית ורוחנית וזה הדין בגופים מסוג מועצת גדולי התורה. כפי שנראה בהמשך הדבר גם חיוני כדי לקדם את ישראל למרכז רוחני לעם היהודי.

יז/91. בקיצור, אין אני סבור שמדינת ישראל חייבת לחקות מתוך התבוללות מאפייני תרבות המונית, דפוסי בילוי שעת פנאי, ערעור חיי המשפחה, התרת פורנוגרפיה וכד' כמקובלים בחלק ממדינות המערב. -- שגם בהם המגמה עשויה להשתנות. עצם השאיפה לייחודיות מחייבת אוטונומיה בקביעת דפוסי חיי הכלל אצלנו לפי תפיסות וערכים שלנו. גם על אלה יהיו חילוקי דעות חריפים ובודאי ועמדתי אני כמוצגת לעיל תדחה על ידי רבים מבין מביעי הדעות בפומבי, אם כי אני נוטה להשערה שהרוב הדומם של הציבור יתמוד בהם. אך חילוקי דעות על עמדה זו או אחרת לחוד והעקרון שעל ישראל לקבוע אוטונומית ולא מתוך היגררות אחר אופנות בארצות אחרות את אורח חייה ואת ערכי חברתה לחוד. העקרון של אוטונומיה בטיפוח חברה ערכית ייחודית הוא לדעתי מימד חשוב של הגיון-הציונות, יהיו חילוקי הדעות על פרטי ביצועו אשר יהיו. סבור אני שלא טיפוח חברה בעלת איכות חיים ערכית מיוחדת במינה נטרף אחד מאושיות הציונות וחסר נדבך חיוני להבטחת קיומה ופיתוחה של מדינת ישראל -- ולדעתי גם אחד הטעמים העיקריים לקיומה. סבור אני שניתן וצריך לפתח מדיניות של אדריכליות חברתית זהירה שתקדם את התפתחותה של חברה בעלת איכות חיים ערכית ייחודית בישראל בצורה פלורליסטית ודמוקרטית. אציג מספר המלצותי למדיניות כזו בפרק כ"ז. אולם, כאמור, הכרה בצידוק ובחיוניות השאיפה והמאמץ לבניתה של חברה בעלת איכות חיים ערכית ייחודית בארץ כחלק מהגיון-הציונות קודמת לדיון בהמלצת-מדיניות זו או אחרת.

יז/92. חילוקי הדעות בהם תצטרף לקבוע עמדה משלך נוגעים בחלק מהתכנים הממשיים של ערכי חברה ייחודיים בישראל, במיוחד בנושאי דת ומסורת אך לא בהם בלבד, וכן בסדרי הקדימה ביניהם. גם תתקל בחילוקי דעות על דרכי

קידומה של חברה ערכית ייחודית שכן קיים ניגוד-מה בין צרכי אדריכליות חברתית והכשרת-לבבות מחד לבין אידאולוגיות ליברליות יחידניות וצרכניות המתנגדות לעצם עיסוק המדינה בעיצוב מאפייני חברה פרט לתחומי סיוע לחלשים ופריסת רשת-בטחון נגד סיכוני החיים. גם דוגלי ה"נורמאליות" ורודפי החומרנות למיניהם יתנגדו לעצם המאמץ לעיצוב חברה ישראלית בעלת איכות ערכית מיוחדת. איו גם להתעלם מהסכנות שבשאיפה לערכי ומאפייני חברה ייחודיים כעקרון של הגיון-הציונות -- שהן הדבר עלול להתקבל כהצדקה ל"שטיפת מוחות" ו"מדינת תעמולה" בה קולקטיביזם רעיוני מדכא פלורליזם ערכי, זכויות פרט וחופש היחיד. למרות כל הבעיות והסכנות האלה ונוספות, מסקנתי והמלצתי היא לכלול את בניתה של חברה ערכית ייחודית בארץ ישראל בהגיון-הציונות כאחד ממראי-הכיוון לפיהם עליך להנהיג את ישראל.

(6). מרכז רוחני, מרכז מדיני ומולדת לעם היהודי

יז/93. הדיון בתת-הפרק הקודם על חברה ערכית ייחודית בישראל משתלב ישירות ואף חופף חלקית את פיתוחה של ישראל למרכז רוחני לעם היהודי. שכן, ייחודיות ערכית-חברתית של ישראל הוא תנאי להפיכתה של ישראל למרכז רוחני לעם היהודי; ואילו במדה וישראל תפתח למרכז רוחני לעם היהודי -- ממילא הדבר כרוך בייחודיות ערכית-חברתית ומבצר אותה. אלא שמעבר ובנוסף לפיתוחה של ישראל למרכז רוחני לעם היהודי דרוש גם שמדינת ישראל תשמש מרכז מדיני לעם היהודי וגם מולדת לו. שלושה יסודות אלה כרוכים זה בזה, אם כי לכל אחד

יהודיות משלו. משותף לשלושתם שהם מעמידים את ישראל במרכז העם היהודי מכל הבחינות, בניגוד למגמת הפריפריזציה למעשה של ישראל לעומת הגולה, במיוחד לעומת יהדות ארצות הברית, כנידונה בפרק ח'. אבל לכל אחד משלושת היסודות גם ייחודיות משלו: מושג המרכז הרוחני, שטופל יותר משאר היסודות בהגות הציונית הלקאסית הודות לאחד העם, מעמיד את ישראל במרכז חיי הרוח של העם היהודי ומילוי משימותיו התרבותיות והרוחניות הכלל-עולמיות. מושג המרכז המדיני מטיל על ישראל את משימת ההנהגה של העם היהודי מבחינה מדינית ואת האחריות העיקרית לייצוגו הכולל ולשלומו, על ההבטים הכרוכים בכך מבחינת הדאגה לבטחון, לזכויות מלאות וכד'. יתר-על-כן, כמרכז מדיני של העם היהודי צריכה מדינת ישראל לשאת באחריות עיקרית לעיצוב מדיניות כלל-יהודית, כגון בנושאי דמוגרפיה ושימור העם היהודי. ואילו מושג ה"מולדת" מעמיד את ישראל כמרכז פסיכולוגי והזדהותי של העם היהודי וכנותן מענה לצרכי תחושת ה"בית" בניגוד לתחושת "אי-נחת בגולה".

יז/94. יש לתת קדימה לפיתוחה של ישראל למרכז רוחני לעם היהודי, מסיבות ערכיות וריאלפוליטיות גם יחד. מבחינה ערכית, הידוש יצירתיותו הרוחנית-תרבותית והערכית-מוסרית של העם היהודי מבחינתו הוא נראית לי כאחת מעיקרי הגיון-הציונות, גם בנפרד ממשמעות כלל-אנושית בה אדון בתת-פרק נפרד בהמשך. בהתאם, כולל אני במושג "מרכז רוחני" כמימד של הגיון-הציונות את עצם השאפיה ליצירה רוחנית-תרבותית וערכית-מוסרית מחודשת של העם היהודי, מעין ריניסנס של היהדות, בה על ישראל למלא תפקיד מוביל ומרכזי. מבחינה ריאלפוליטית, מותנית פיתוחה של ישראל למרכז מדיני ומולדת לעם היהודי ואכן כל צורה של מרכזיותה לאורך זמן בעם היהודי, כל עוד מרביתו חי בגולה,

בעמדת בכורה ברורה כמרכז רוחני. במצב בו רק כרבע מכלל העם היהודי מרוכזים במדינת ישראל ומספרם נופל ממספר היהודים בארצות הברית ובמצב בו מאזן היחסים ישראל-גולה נוטה למעשה לרעת מרכזיותה של ישראל -- משמשת הפיכתה של מדינת ישראל למרכז הרוחני לעם היהודי דרך יחידה להעמדתה גם כמרכז מדיני וגם כמולדת. לזה יש להוסיף שגם המושג "מולדת" ובמידה פחותה גם מהות המרכז המדיני הינם בעיקר תרבותיים ופסיכולוגיים או לפחות מותנים בגורמים פסיכולוגיים, שכן אין ולא תהיה למדינת ישראל שום סמכות ממלכתית ביחס ליהודים בארצות אחרות.

יז/95. לכן, אם כי יש מקום לפעולות המכוונות במיוחד לטיפול מעמדה של ישראל כמולדת לעם היהודי וכמרכז מדיני לעם היהודי, הרי הפיכתה של ישראל למרכז רוחני של ממש לעם היהודי הוא תנאי ובסיס לכלל מרכזיותו בעם היהודי; וכן תנאי הכרחי אם כי לא מספק כשלעצמו להיותה של מדינת ישראל מרכז מדיני ומולדת לעם היהודי. לכן, אעסוק בתת-פרק זה ראשית ובעיקר בפיתוחה של ישראל כמרכז רוחני לעם היהודי תוך תוספות על תיפוקדה כמרכז מדיני וכמולדת לו.

יז/96. ראשית דרוש לנטש את אחת האשליות הנפוצות בישראל, בין עמיתך קברניטי האומה כבציבור הרחב, וזה הסברה שעצם קיומה של מדינת ישראל ומעשי הגבורה שלה מבטיחים אוטומטית את מרכזיותה בעם היהודי, כולל היותה מרכז רוחני, מרכז מדיני ומולדת. אמנם נכון, מובטחים לישראל בעתיד הנראה לעין מעמד מכובד מאד בעם היהודי, תמיכה רבה מצד יהדות הגולה, הזדהות ריגשית, קשר אישי הדוק מצד יהודים בגולה וריבוי ביקורים בארץ וגם התפעלות ממעשה

ישראלי זה או אחר. יחד עם זאת, כפי שנידון בפרק ח', המגמה היא בכיוון לפריפריזציה של ישראל. לכן דרוש לחולל תפנית במגמה הנוכחית -- וזו יכולה לבוא בעיקרה אך ורק על ידי שינויים בישראל שיביאו להכרתה על ידי הגולה כמרכז העם היהודי. עלינו לזכור שמעמדה של ישראל בעם היהודי נקבע על ידי התיחסות היהודים אליה -- ולא על ידי הצהרות שלנו ודימוי עצמי שלנו. בענין זה לוא פועל מנגנון מסוג נבואות המגשימות את עצמו, אלא להפך ראייה עצמית של ישראל כמרכז האוטומאטי של העם היהודי הינה אשליות יומרניות המונעות פעולה נכונה ובעוד מועד על מנת באמת להיות מרכז כזה ושפועלות לאמיתו של דבר בכיוון-נוגד-כוונה בעוררה התנגדות בגולה.

יז/97. לכן דרושה פעולה מודעת ותכליתית לצורך פיתוחה של ישראל כמרכז רוחני לעם היהודי, כמימד מרכזי של הגיון-הציונות. אלא שהדבר מחייב שינויים רבים אצלנו. אחד העם היטיב לראות את הקשר בין כלל מאפייני החברה הנבנית בישראל לבין מעמדה בעם היהודי. הוא טעה בהזנחת ההכרח בבסיס טריטוריאלי חזק ובצורך בריכוז חלק גדול של העם היהודי בארץ גם לצורכי קיום מרכז רוחני. כן טעה אחד העם בחשבו שהשעה אינה דוחקת וש אפשר להתקדם במפעל הציוני בשלבים שקולים הבאים בזה אחר כאילו ואין להיסטוריה לוח זמנים משלה. יחד עם זאת, היטיב אחד העם לתפוס את חשיבות המימד הרוחני של המדינה היהודית המתחדשת תוך גישה מכוונת-עתיד ומבוססת-מסורת כאחד. זאת, בשונה מהגישה מכוונת-העבר של השואפים למדינת הלכה מחד ומשאיפות המתמקדות בעיקרון בצדק חברתי תוך הזנחה של יצירתיות רוחנית בעלת משמעות כלל-יהודית מאידך.

יז/98. סיסמאות מסוג "בחי רוח לו אין די", ה"אנטי-אינטלקטואליזם של האינטלקטואלים" כפי שנותח בספר החינוך העברי בארץ-ישראל שכבר הזכרתיו, היחסים המורכבים בין אינטלקטואלים לבן-גוריון ולאירוועי מלחמת ששת הימים כמנותחים בספריו של מיכאל קרו בן-גוריון ואנשי הרוח והכישוף שבמלחמה (1988), היחס השלילי למוסדות ההשכלה הגבוהה וקיצוצי התקציב בהם בשנים האחרונות תוך דרישה להתמקס בתחומים יישומיים -- כל אלה אינם אלא סימנים בודדים מתוך מכלול תופעות המעידות על הזנחת טיפושו של "מרכז רוחני" במדינת ישראל. אין פירוש הדבר שאין חיי רוח ויצירה תרבותית רבה בארץ ושלא לא שקדו בזמנו על יצירת תרבות מקומית יחידה במינה, אך כל אלה הם "ישראליים" בעיקרם והמרחק מהם למרכז רוחני לעם היהודי רב. בהקשר זה חשוב לציין שגם בתחום ההלכתי אין ישראל מהווה מקור השראה וחדשנות שיש בו משום סמכות כלל-יהודית במחנה הדתי לגווניו. ריבוי הספרים וההגות בסוגיות רוחניות וקיומיות של העם היהודי בארצות הברית לעומת מיעוטם בישראל מגביר את החשש לגיבוש מצב של ירושלים נחותה לעומת בבל חזקה שהיא גם מוקד של עוצמה כלכלית ומדינית וגם המרכז הרוחני האמיתי של העם היהודי.

יז/99. סכנה חמורה עוד יותר לעם היהודי היא אפשרות העדרו של מרכז רוחני כלל, בין שיהיה בארצות הברית ובין בישראל. בהעדר מרכז רוחני, רבה הסכנה של התגברות כוחות צנרופוגליים בעם היהודי עד לחשש יצירת הבדלים הולכים וגוברים במימד הרוחני והתרבותי של היהודית בין ריבויים שונים עד לידי ערעור אחדותו הבסיסית של העם היהודי. קיומה של ישראל כגורם מאחד, גם מבלי היותה מרכז רוחני, עוזר לעמוד נגד סכנה זו אך לטווח ארוך אין די בכך צורך המשך קיומו של עם יהודי המפוזר בין ארצות שונות כיישות אחת בעלת

זהות עצמית משותפת ותחושת הזדהות הדדית חזקה. מבחינת היכולת לשמש מרכז רוחני לכלל העם היהודי נודע יתרון רב לישראל לעומת ארצות הברית, שכן יהודים באשר הם שם יהיו נוטים הרבה יותר לקבל את ישראל כמרכז רוחני מאשר את ארצות הברית. לכן גם בראיה כלל-יהודית לא-ציונית דרוש לטפח ולפתח מרכז רוחני לכלל העם היהודי בארץ ישראל. זהו שיקול חשוב לצורך גיוס תמיכה בצורך זה גם מקבוצות לא ציוניות ואפילו אנטי-ציוניות בעם היהודי ושילובם בפעילות הבאה להקים בישראל מרכז רוחני גם עבורם.

יז/100. ההערה לעיל כבר מבציעה על אופיו הפלורליסטי של המושג "מרכז רוחני" והשונות הדרושה במרכיביו ויסודותיו. "ישראל כמרכז רוחני" פירושו שבסדר הכל הפעילויות, ההגות, היצירה והפסיקה בישראל על שלל מסגרותיו, גופיו, ארגוניו ומוסדותיו מקנה לישראל משקל ומעמד של "מרכז רוחני" לעם היהודי. אך כמובן אין המדובר על איזה שהוא גוף "מרכזי" אחד. יתר על כן, עצם הרעיון של ישראל כמרכז רוחני להעם היהודי איננה שואפת לריכוז כל היצירתיות הרוחנית בה, דבר שאינו רצוי בנוסף להיותו בלתי אפשרי. השאיפה רנסנס בהגות הרוחנית היהודית כרוכה בראיה פלורליסטית של יצירה מבחינת התכנים והמיקומים כאחד, תוך צמיחה של מוקדי יצירה ו"מרכזים" רבים, כולל ודאי ריבוי יצירתיות רוחנית ביהדות ארצות הברית. לא מדובר בתחום הרוחני במה שנקרא במינוח מקצועי "מצב סך אפס", בו הישג של צד אחד בהכרח בא על חשבון הישג של צד אחר. אכן, בתחומי הרוח והתרבות חלה אימרת חז"ל "קינאת סופרים תרבה חכמה". אלא שבכלל חידושה ותיגבורה של היצירתיות הרוחנית של העם היהודי על ישראל לתפוס מקום מרכזי המקרין על כל העם היהודי ומשמש לו מוקד.

יז/101. לצורך הערכה מלאה של החיוניות בחידוש יצירתיותו הרוחנית של העם היהודי, במשולב עם פיתוחה של ישראל למרכז רוחני. יש להביא בחשבון את את הצורך המהותי לחדש את המשמעות של יהדות ושל השתייכות לעם היהודי, כתנאי לעצם המשך קיומו. צורך זה דחוף במיוחד עבור היהדות הלא-דתית שכוללת את מרביתו של העם: ללא תחושת משמעות אישית של השתייכות לעם היהודי וללא תחושת רצון להמשיך ולחזק את קיומו של העם היהודי -- נשקפת סכנה ארוכת-טווח להמשך קיומו, כפי שכבר צויין בפרק ח'. כך, עצם הרצון להמשיך את קיומו של העם היהודי על-ידי נישואים עם בן או בת זוג יהודי ועל-ידי הולדת ילדים במספר ראוי וגידולם כיהודים מותנים בתחושת משמעות אישית של השתייכות לעם היהודי והבטחת המשך קיומו, המותנים בצידם בתכנון רוחני משמעותי של התרבות היהודית מעבר ובנוסף למסורת העבר אם כי מושתת עליה וממשיך אותה.

יז/102. לכו, דרושה יצירה רוחנית המחדשת ומחזקת את המשמעות של "יהדות" לפרט והמגבירה את רצונו להמשיך ביהדותו האישית ולתרום להמשך קיומו של העם היהודי כיישות מיוחדת במינה. הציונות במתכונת חדשה יכולה למלא חלק מהצורך הזה אך אין בה די, שכן עצם צידוק הציונות מחייב בסיס עמוק יותר של משמעות רוחנית לקיום העם היהודי ושל השתייכות אליו. בכך צידוק נוסף למאמצים בלתי נלעים לפיתוחה של ישראל למרכז רוחני לעם היהודי, שכן כאן קיים הסיכוי הרב--ביותר לחדשנות ויצירתיות רוחנית יהודית משמעותית, על בסיס החיים הדינאמיים ומיזוג הגלויות בארץ האבות. אולם, כדי להוציא כוח זה אל הפועל דרושה בין השאר מדיניות המכוונת לעידוד יצירתיות רוחנית בעלת משמעות כלל-יהודית בארץ וטיפוח מעמדה כמרכז רוחני לעם

היהודי. בכך אעסוק בפרקים כ"ח וכ"ט שגם יוסיפו ויבהירו אחדות מהנקודות שהוצגו לעיל.

יז/103. ההצעה לפתח את מדינת ישראל למרכז מדיני של העם היהודי אמנם מותנית במדה רבה בהפיכתה גם למרכז רוחני, אך שונה במהותה: כאן מדובר על נטילת אחריות לגורלו המדיני של העם היהודי, במובן הרחב של המושג כולל נושאים פנימיים של העם היהודי וגם סוגיות יחסיו כלפי חוץ. זהו נושא בו כרוכות גם רגישויות רבות, שכן: (א) כאן כו מדובר על מצב הקרב לסך אפס, בו קידום מעמדה של ישראל כמרכז מדיני באה בחלקה לפחות על חשבון גורמים אחרים השואפים למעמד זה. (ב) עצם הרעיון של "מרכזי מדיני לעם היהודי" מעלה אפשרויות לאי-הבנות הנצמדות לחזיונות שהיו ביסוד האנטישמיות, מסוג פרוטוכל זקני ציון; לכן זהו נושא לו מתאים הכלל "חכמים היזהו בדבריכם" בו דרוש להבהיר היטיב למה הכוונה. וכן (ג) עיסוק מצד ישראל בסוגיות מדיניות של העם היהודי עלול לעורר בסוגיות אחדות לעורר דימויים של "נאמנות כפולה", להתקבל כהתערבות בעניניהן של מדינות אחרות ולעתים להעמיד שאלות קשות של סדר עדיפות בישראל גופה, כמומחש ביחסים עם דרום-אפריקה.

יז/104. הגברת מעמדה של ישראל כמרכז מדיני לעם היהודי הלכה למעשה, תוך הבהרה למה הכוונה ובחירת מינוח זהיר ומתאים, תהיה כרוכה בעימותים עם הממסד היהודי בארצות הברית, הרואה את עצמו במדה רבה של צדק כמרכז העוצמה בעם היהודי במרבית הנושאים המדיניים, פרט לנושאים הדורשים פעילות בידי מדינה כגון סיוע בסחוני בשעת הצורך שהוא לדעת כולם מענינה של מדינת ישראל. חילוקי דעות בענין מעמד הפליטים של יהודים היוצאים מברית המועצות

ממחישים עימות כזה וכו', לדעתי, את הצורך להחריפו -- שכן דוקא סוגיה זו ממחישה היטיב את חיוניות הפיכתה של ישראל למרכז המדיני של העם היהודי מבחינת קידום הציונות. יחד עם זאת, עקרונית כמובן וניתן וצריך להגיע לשיתוף פעולה וחלוקת עבודה בין ישראל למרכזים יהודיים אחרים, כולל במיוחד ארצות הברית, המצמצמת התנגשות תוך ניצול היתרונות של כל ריכוז וריכוז. הגברת שיתופם של נציגי היהדות והציונות בגולה במעשיה ובהחלטותיה של מדינת ישראל, כפי שכבר הוזכר ועוד יפורט, תקל גם היא בקידום שיתוף פעולה תוך חיזוק מעמדה של ישראל כמרכז מדיני לעם היהודי.

יז/105. אלא שעומדת שאלה קשה עוד יותר והיא האם ועד כמה מסוגלת ישראל מהותית לשמש מרכז מדיני חכם לעם היהודי. שכן, ללא יכולת כזו עדיף שהשפעתה על נושאים כלל-יהודיים תשאר קטנה. אין זו הערה ריטורית מצידי, אלא נוגע אני בסוגיה חמורה בה נתקל עוד ארבה לעסוק. למשל, כאשר אדון במדיניות תעשיתית בפרק כ"ו אטען שמדיניות תעשיתית-מבנית-חברתית חכמה היא בחזקת פריצת-דרך חיונית, אלא שעדיף שלממשלת ישראל לא תהיה מדיניות תעשיתית כלל מאשר שתהיה לה מדיניות תעשיתית שאיננה טובה מאד, שכן מדיניות תעשיתית פרימיטיבית תגרום להרבה יותר נזק-מאשר העדר כל מדיניות תעשיתית. דוגמא זו מבהירה את טיעוני שעדיף כי ישראל לא תרבה לעסוק בנושאי מדיניות כלל-יהודיים אלא אם כן וכאשר היא תפתח כושר מעולה לעשות-כן. לשם כך דרוש בין השאר להקים יחידות ברמת מצויינות להערכת מצב ולמו"פ מדיניות בכל הנוגע לעם היהודי, כמוצע בפרק י"ג ביחס לקביעת מדיניות בישראל לצרכי פריצות-דרך בכללותו. כן, דרוש לשפר מאד את טיב הסגל הפוליטי העוסק בישראל בנושאי העם היהודי, הלוקה כיום גם בהשוואה לסגל הפוליטי הישראלי בכללותו.

לכן, מאמצ לפתח את ישראל למרכז מדיני לעם היהודי חייב להתבסס על פיתוח כושר ברמת מצויינות לעסוק בנושאי העם היהודי, כפי שיוצע בפרק כ"ט.

יז/106. המושג של ישראל כ"מולדת לעם היהודי" הוא בין הצד הרוחני לבין הצד המדיני ועיקרו במודעות ובמעמד הפסיכולוגי. הכוונה כאמור שהיהודי יראה את ישראל כמולדתו, אליה הוא קשור ריגשית ושרקובה הוא מרגיש ממש בבית. לשאיפה זו גם צד נוסף שהוא בעיתי מבחינה מעשית והוא הצורך להגביר את תחושת הגלות במובן השלילי של אי-נחת מהחיים בגולה. הוועד הפועל הציוני קבע בהחלטתו ב-6 בפברואר 1986, לפי המלצת תהליך "הרצליה", ש"תחושת הגלות היא צורך מוסרי וחובה לאומית". זוהי החלטה חשובה הראויה לשבחים רבים, אך מסופק אני האם ועד כמה היתה הסכמה על המשמעות השלילית של המושג ועל הצורך הסמוך בו להגביר על ידי מדיניות מכוונת את תחושת אי-הנחת והעדר ה"בית" בקרב היהודים החיים בגולה. גם הסוגיה של "נאמנות כפולה" עלולה להחרیف נוכח מאמצים לבנות את ישראל כ"מולדת" לעם היהודי, כולל תחושת מולדת בישראל אצל כל יהודי כפרט על תחושת הזרות בגולה הצפונה בה גם אם דוגלים בתפיסה של מעין "זו מולדת וזו גם-כן".

יז/107. לכן, לצרכים מעשיים מציע אני לשלב את רעיון המרכז הרוחני עם רעיון המולדת לעם היהודי בצורה של ישראל כמולדת רוחנית לעם היהודי ולכל יהודי כפרט, כאשר טיפוח מרכזיותה של ישראל כעוסקת בסוגיות מדיניות כלל-יהודיות יוסיף נופח הולך וגדל של ישראל גם כמולדת מעין-מדיניות המוסיפה לאזרחותם של היהודים באשר הם גרים ולא פוגעת בה בשום צורה. זאת, יחד עם פעולה להגברת "תחושת הגלות" כולל הרגשת אי-הנחת מהחיים הגולה,

שתעשה למעשה בעיקר בצמוד לטיפוחה של ציונות מגשימה וציוניזציה של הגולה, כנידונים בפרק י"ט.

(7). רדיפת שלום והשתלבות במזרח התיכון

יז/108. ערך רדיפת השלום מעוגן היטיב, במוסר היהודי והוא מלווה את הציונות ואת מדינת ישראל מאז הקמתה, כעקרון מוצהר לפחות ובדרך כלל גם ככוונה מדינית -- גם אם אולי הוחמצו הזדמנויות חשובות לקידום שלום הלכה למעשה כגון "תכנית יריחו" ביחסים עם ירדן והצעות של יירינג ביחסים עם מצרים קודם למלחמת יום הכיפורים. יחד עם זאת מבחינה ערכית, בה עיסוקינו כעת להבדיל מתכניות מדיניות וגם חיפוש פריצת-דרך כפי שיידונו בפרק כ"ג, אין המדובר על ערך אבסולוטי. הדיינו הגיון-הציונות כולל רדיפת שלום, אך לא בכל מחיר ולא בכל הנסיבות, שכן עצם הגשמתה של הציונות והבטחת בטחונה של מדינת ישראל קודמות לרדיפת השלום. באשר לשער החליפין בין קידום השלום תמורת זכויות ציוניות מסוימות, כגון "שטחים תמורת שלום" -- הרי הוא שנוי במחלוקת ומושפע מעמדות אידאולוגיות שונות. יחד עם זאת מוסכם על כל ההשקפות הציוניות שישנם נכסים ציוניים שאין לותר עליהם תמורת שלום, גם ללא קשר למשמעותם הבטחונית במדה ויש להם כזו, כגון ירושלים המאוחדת כבירתה של ישראל. כן, מוסכם על כל המחנה הציוני שישנו זכויות ציוניות שאינן מציקות מלחמה לצורך מימושן, כגון שליטה בחלקי ארץ ישראל המצויים בעבר הירדן. להשלמת התמונה יש להוסיף שרדיפת השלום כמימד של

הגיון-הציונות אינה כרוכה בעמדה פציפיסטית ולדעתי גם אין לפסול פסילה מוחלטת יוזמה מלחמתית ישראלית בנסיבות מיוחדות, אם כי זוהי נקודה שנויה במחלוקת במיוחד לאחר מלחמת שלום הגליל.

יז/109. אם להוסיף ולהביא בחשבון את ההסתברות למלחמות גם נוכח רדיפת שלום ישראלית, בגלל עמדות של מדינות ערב וגורמים ערביים נוספים וכתוצאה מהתהליכים העוברים על המזרח התיכון כנידונים בפרק ה', וגם בגלל עמדות של ישראל דוגמת האחיזה העיקשת בנכסים ציוניים כמוזכרת לעיל, הרי שהגיון-הציונות מחייב בעת ובעונה אחת רדיפת שלום ונכונות למלחמה. אין זה קל, לא ברמה הכלל-לאומית ולא ברמת הפרט, כמומחש בהכרח לחנך את הנוער בו-זמנית לאהבת שלום והשתלבות במזרח התיכון ולנכונות להלחם, להרוג וגם ליהרג. אולם, כפי שצינתי מספר פעמים, יכולת להתמודד עם דרישות סותרות ונוגדות היא הכרחית בסביבה מורכבת על-מנת לעמוד בתובענות הציונות. הצורך להערך למלחמות ויחד עם זאת לרדוף שלום ולשאוף להשתלב במזרח התיכון ממחישים בצורה חדה וקשה את ההכרח להיות מסוגלים לפעול בו-זמנית בכיוונים סותרים כתנאי לקידום הגיון-הציונות.

יז/110. בנוסף לרדיפת שלום כערך בסיסי של המוסר היהודי וכמיד מרכזי של הגיון-הציונות, הרי גם מבחינת קידומו של הגיון-הציונות בכלליו מהווה קידום השלום אמצעי חשוב, אם כי חיוני להבטיח שהציונות תוכל להמשיך ולהתגשם גם נוכח העדר שלום בעתיד הנראה לעין -- שכן התהליכים העוברים על המזרח התיכון עלולים למנוע שלום יציב וכולל בעתיד הנראה לעין גם נוכח מאמצים ישראליים עילאיים. למשל, אם כי משיכת עליה עשויה להיות קלה יותר

במצב של שלום, אפשר וצריך למשוך עולים גם נוכח עימות נמשך עם מדינות ערב -- בחזקת חלק מאתגריה של הציונות התובענית. יחד עם הצורך להבטיח את יכולת הציונות לשגשג גם נוכח המשך התנגשות עם מדינות ערב, מהווה רדיפת השלום צו מוסרי לציונות ולמדינת ישראל המחייב מדיניות פעילה לקידום תהליכי שלום ככל שניתן, בכפוף לעיקרי ציונית היקרים עוד יותר מהשלום.

יז/111. עקרונית כאמור קיימת הסכמה בישראל ובעם היהודי על רדיפת שלום, גם אם רבים חילוקי הדעות על הדרכים הנאותות לכך ועל שערי החליפין הבאים בחשבון בין שלום לשיקולים וערכים אחרים. לעומת זאת המלצתי לכלול השתלבות במזרח התיכון בין עיקרי הגיון-הציונות תעורר מחלוקת רבה, מה עוד והשלכות המדיניות של המלצה זו נוגדות מקובלות רבות, למשל, רעיון ההשתלבות במזרח התיכון עלול להראות כנוגד את הקשר ההדוק בין ישראל לעם היהודי שכמעט ואינו מוסיף עוד לחיות במדינות המזרח התיכון. כן, נוגדת ההצעה להשתלבות במזרח התיכון את הדימוי העצמי של ישראל כחלק של העולם המתקדם ושל התרבות האירופאית ואת השאיפות לנפוצות להידמות לארצות הברית. לכן מחייב מרכיב זה של הגיון-הציונות הסכר והנמקה. צורך זה עוד מוגבר על ידי לקויי מרבית ההגות הציונית הקלאסית בהעדר ראייה ריאליית של השאלה הערבית. היא הרבתה להבליט את התרומה שהציונות ובניתה של יישות יהודית בארץ ישראל תביא לבני ערב מבחינת רווחת החיים והמודרניזציה, אך היא לא חזתה את התפתחותה של הלאומיות הערבית, לא הבינה את התגובה הערבית השלילית הבלתי-נמנעת להלם הציונות והיא לא גילתה תחושה ורגישות למשמעות הציונות בראיה ערבית כנטע זר ומוזר במזרח התיכון. אכן, התיחסות לתרומות של הציונות לערבים מבחינה חומרית הלכה בציונות יחד עם ביטוסה הלא-חומרי

כאידאולוגיה לאומית ליהודים, תוך חוסר תחושה בדרך כלל לדו-פרצופיות הגותית זו.

יז/112. בודאי וההגות הציונית לא התמודדה וגם אינה מתמודדת כעת, עד כמה ובכלל קיימת כיום הגות ציונית רצינית, "עם עומק הבעיתיות של קיום ישראל במזרח התיכון -- לא כסוגיה אידאולוגית, לא כסוגיה תרבותית וזהותית ולא כסוגית מדיניות מרכזית. אכן זו בעיה קשה מבחינות רבות ויש גם מקום לדעה שזהו נושא שיש להשאירו לעתיד, ללא נקיטת מדיניות כעת. אולם המלצתי היא לכלול השתלבות במזרח התיכון בהגיון-הציונות ולפעול למעשה כדי לקדם יעד זה וכן כדי להוכיח את דביקותינו בו. זאת, ללא איבוד הייחודיות הציונית וללא ויתור על שאיפה למצויינות.

יז/113. המלצתי מובססת על שיקולים ערכיים ומכשיריים גם יחד: מבחינה ערכית, אני רואה השתלבות במזרח התיכון כחלק מ"שיבת ציון" וחידוש הבית בארץ ישראל. כן, חלקית ערכית וחלקית מכשירית, השתלבות במזרח התיכון הינה השלמה חיונית ואף חלק בלתי נפרד מערך רדיפות השלום. שכן, אין סיכוי להשגתו של שלום יציב וארוך-טווח ול"השלמה" של ממש בין התרבות הערבית למדינת ישראל, שהיא תנאי לשלום יציב לטווח ארוך, ללא הקטנת המרחק הפסיכולוגי והזהותי בין מדינות ערב למדינת ישראל. כידוע, בערבית קיימת הבחנה מילולית בין מושג "שלום חלש" שמשמעותו בעצם דו-קיום נסבל ומושג "שלום חזק" במשמעות של השלמה מלאה. לפי טיעוני לעיל "שלום חלש" ניתן אולי להשגה גם תוך אי-שילוב במזרח התיכון וקיום יציבה של זרות בו, אך שלום חלש כזה הוא הרבה פחות יציב מ"שלום חזק" -- וזה מחייב השתלבות של ממש במזרח

התיכון. אצלי אישית פועל שיקול נוסף של תחזית ארוכת טווח למעבר היצירתיות התרבותית האנושית ממדינות המערב לגושי תרבות אחרים, עם סיכוי של ממש שהמזרח התיכון בכללותו יתפתח שוב לאחד ממרכזי היצירה האנושית ועשיתוף ערבי-ישראלי יכול לתת דורבן להתפתחות כזו. לכך מצטרפות הנמקות מכשיריות נוספות מסוג חשיבותו של המזרח התיכון כשוק המאפשר שגשוג כלכלי ישראלי וכיוצ"ב. אך, בעיקרו של דבר ההמלצה להשתלבות במזרח התיכון צמודה לרדיפת השלום כערך מוחלט וכצורך מכשירי גם יחד.

יז/114. כדי להעריך נכונה את העקרון המוצע ולפעול לפיו הלכה למעשה, דרוש להבהיר שאין פירושה של השתלבות ישראלית במזרח התיכון התאמה של ישראל למצבו הנוכחי של המזרח התיכון, אם כי דוקא מגמות כאלה לדה-מודרניזציה וללבנטיזציה מצויות לרוב בישראל. ישראל חייבת לשמור על ייחודיותה ועל יתרון איכותי רב כלפי מדינות המזרח התיכון בעתיד הנראה לעין, עד שהמזרח התיכון ישלים את תהליכי המודרניזציה וכולו ביחד יכנס לעידן חדש. כן, אין פירושה של השתלבות במזרח התיכון החלשת הקשר של ישראל עם היהדות המרוכזת במדינות לא מזרח תיכוניות. יחד עם זאת, יש ויש מקום להשתלבות במזרח התיכון מבחינת התודעה העצמית והיציבה המדינית גם יחד, החל בהצגת חזון-מעשי מזרח תיכוני משולב וגמור בספיגת מיטבה של התרבות המזרח תיכונית ההיסטורית כאחד מבסיסי התרבות והיצירתיות הישראלית, כולל צעדים סמליים וענייניים מסוג הנראה של ממש של השפה הערבית לכל ילדי ישראל. כל זאת, תוך יחס מופגן של כבוד והערכה לאיסלאם ולתרבות הערבית ותוך התבססות על מסורת היסטורית ארוכה בה רדיפות היהודים היו חמורות פי כמה במדינות נוצריות מאשר בעגם התרבות המוסלמית. כמובן והקפדה על אי-התגרות באיסלאם היא

אלפבית לכל מאמצי השתלבות ישראלית ממזרח התיכון, בנוסף להיותה צו מוחלט למען בטחונה של ישראל לטווח הארוך כפי שכבר צויין.

יז/115. אכן, פיתוח של מעין מאניפסט מזרח תיכוני המציג חזון-מעשי למזרח תיכון במתכונת חדשה מהווה לדעתי פריצת-דרך מחשבתית שעל ישראל לנקוט בה יוזמה, תוך שיתוף גורמים ערביים. אציג רעיון זה בהרחבה בפרק כ"ג, אך הרעיון חשוב בהקשר הנוכחי, שכן יש בו משום המחשה לצד הערכי של שילוב ישראל במזרח התיכון ולבסיסו הראלפוליטי גם יחד; וכן ממחיש הרעיון את החשיבות של חזון-מעשי מבחינה הגותית וככלי מדיניות כאחד לא במישור הישראלי והציוני בלבד אלא גם ברמה המזרח-תיכונית, על הקשר ההדוק שבניהם. חזון-מעשי של מזרח תיכון עתידי, שצריך לשמש מעין מצפן-מדיניות לכל עמי המזרח התיכון, רואה את המזרח התיכון כערבי ומוסלמי בעיקרו בו קיימת גם מדינה מיונית-יהודית חזקה, תוך פעולה משותפת בין כל עמי המזרח התכיכון לפיתוחו של האיזור מבחינה כלכלית, מדעית ותרבותית כאחד. שיתוף פעולה בטחוני כדי לשחרר את המזרח התיכון מתלות בשתי מעצמות-העל גם יחד וכן הפיכתו של המזרח התיכון לגורם בינלאומי פעיל המקרין לעולם כולו והממלא תפקיד חשוב בעיצוב עתידה הרוחני והתרבותי של האנושות הם מימדים חשובים נוספים של החזון-המעשי המוצע.

יז/116. על צד השלילה יש להוסיף ולהבהיר שלטווח ארוך פתוחים רק שלושה עתידים עיקריים למזרח התיכון: או (1) תלות מתמדת בגורמי חוץ תוך נכשלות נמשכת; או (2) מלחמות הדדיות, בין גורמים ערביים למיניהם ובינם לבין מדינת ישראל, שסופו או תלות מתמדת בגורמי חוץ כבאפשרות הראשונה לעיל

או הפיכתו של המזרח התיכון למדבר רדיואקטיבי לאחר יום שהוא לא יום ולא לילה; או (3) התקדמותו של המזרח התיכון לעידן של שיתוף פעולה ופריחה חומרית ורוחנית גם יחד, כמוצע בחזון-המעשי. ראיה נכונה של אפשרויות-עתיד עיקריות אלה יכולה לעזור לראות את הבעיות הנוכחיות של המזרח התיכון בפרספקטיבה שונה מהמקובלת, עם מסקנות-מדיניות המכוונות לבנית גשר בין חזון-מעשי עתידי, שכמובן ישתנה ויתפתח עם הזמן, במקום שיעבוד החשיבה לאירועים שוטפים ולתחזיות קצרות-טווח. לכן נראה לי שחזון-מעשי לעתיד מזרח תיכוני משולב דרוש כחלק מהותי מרדיפת שלום וכמכשיר הכרחי לקידום השלום ולריסון תופעות שליליות מסוג השנאה ההדדית גם בתקופות של מלחמות נמשכות, כנידון במהשר. כן, מהווה חזון-מעשי מזרח תיכוני הקשר חיוני לחזון-מעשי ישראלי וציוני ויש בו גם משום מענה לצורך הפסיכולוגי בתוך ישראל לראות אור בסוף המינהרה או לפחות לדעת שיש סוף למינהרה, גם אם היא ארוכה וחשוכה מאד.

יז/117. אשאירי את פירוט רעיון המאניפסט המזרח תיכוני וכן המלצות-מדיניות מגוונות לקידום שילוב ישראל במזרח התיכון לחלק הרביעי של התזכיר. מה שדרוש כעת הוא לעמוד על צד ערכי ומוסרי נוסף של עקרון רדיפת השלום וההשתלבות במזרח התיכון שהוזכר אגב אורחא לעיל והוא ההכרח למנוע יצירת איבה עמוקה בין יהודים לערבים. גם באם תהיינה עוד מלחמות וגם אם הטרור יימשך ואף יסלים, הכרחי למנוע שנאה הולכת ומעמיקה בין יהודים לערבים. שנאה כזו תקשה מאד על התקדמות לשלום והשתלבות ועלולה לדחוף למלחמות-חורמה שיפגעו בהגשמת הציונות. כן, שנאה כזו פוגעת בעצם אושיות הציונות ובאונה המוסרי והערכי וכן עלולה להרעיל את התרבות הישראלית. נכון

ששנאה זו מלובנת במחנה הערבי, כולל למשל בחלק מהספרות הפלשתינאית; וכן ניזונה היא במדה רבה ממעשיהם של הערבים, כגון הטרור -- שהם אמנם בחלקם תגובה למעשים שלנו בעיניהם הם, וכן הלאה בצורה של מעגל שידים. אבל כאן עניני בהגיון-הציונות מבחינתנו וכמצפן-מדיניות לנו, בעונה מטיעון בבית דין של מעלה מי "אשם", עד כמה שבכלל יש משמעות למושג זה בתהליכים היסטוריים מורכבים.

יז/118. עומדת השאלה האם שנאה בין ערבים ליהודים נובעת ממצבים ראליים ולכן היא בלתי-נמעת כל עוד ונמשכים אותם מצבים והיא תעבור ממילא כאשר המצבים ישתנו; או/ו השנאה הינה תופעה נפרדת בחלקה ממצבים ראליים ולכן ניתנת לטיפול גם ללא שינויים. בלשון מוחשית, ישנם סימנים רבים לכך שהשליטה הישראלית על מספר גדול של ערבים בצורה של "כיבוש", על ההתנגדות שהיא בהכרח מעוררת ועל אמצעי הנגד הישראליים ששוב מלבנים התנגדות וכך חוזר חלילה -- מוכרחה לגרום לשנאה גוברת וגם ל"ברבריזציה" מסויית של שני הצדדים. למשל, המצבים המתוארים בספר של דויד גרוסמן, הזמן הצהוב (1987) מחזקים השערה זו, המוצאת גם סימוכין בכמה תיאורים ערביים של המצב, כגון בספרה של שאני מארקס, היכן פלשתינה? הערבים בישראל (באנגלית, 1984).

יז/119. אם אכן הדינאמיקה של עוינות ושנאה יונקת בעיקר ממצבים ראליים, הרי המסקנה מצד אחד היא שאין טעם בפעולות חינוך וכד' ושהדרך היחידה להורדת רמת השנאה ההדדית היא לשנות את המצבים הראליים הגורמים לה, בכפוף לשיקולים אחרים ואולי חשובים יותר. יחד עם מסקנה פסימית זו יש בהסבר השנאה בעובדות ראליות גם יסוד אופטימי, שכן לפי השערה זו שינוי

במצבים הראליים יביא מאליו לשיפור ביחסים בין העמים ולהורדת רמת העוינות הפסיכולוגית. דוגמא היסטורית הפועלת אולי לפי דגם זה הם יחסי ישראלים ומצרים, בהם שינוי במצב הראלי הביא ליחסי אנוש טובים ברמה אנושית, כמובן עם יוצאים מן הכלל כפי שהם קיימים תמיד, כפי שנוכח כמעט כל תייר ישראלי המסתובב במצרים פרט למקרים טראגיים כואבים אך מעטים מאד בהשוואה למה שניתן היה לצפות.

יז/120. בודאי ויש הרבה מן האמת בהשענה שמצבים ראליים משפיעים על יחסי שנאה ושלכו שינוי של המצבים הראליים היא דרך המלך לסילוק השנאה. אולם אינני חושב שזו כל האמת ואני סבור שגם במצב ראלי נתון אפשר לצמצם או להגביר את מידת השנאה ההדדית, מידות ה"ברבריוזציה" וכד' על-ידי מדיניות מודעת ונמרצת. יתר-על-כן, הכרחי לפעול להורדת מצבי השנאה שכן (1) אין בטחון האם, מתי וכיצד ישתנו המצבים הראליים; (2) אין לדעת מראש האם שינויים במצב ראלי זה או אחר באמת יצמצמו את השנאה או אף יעודדו אותה על ידי תיסקול תקווה הכרוך בכל פשרה ועידוד דרישות מרחיקות לכת יותר; והעיקר (3) ללא ריסון התגברות השנאה ספק האם ניתן לשנות את המצבים הראליים והאם השינוי באמת יוריד את השנאה לאחר שתגיעה לרמת גבוהה.

יז/121. ראיה היסטורית ארוכת טווח מוכיחה בעליל שבמשך הזמן משתנים היחסים בין עמים גם אם נראו בזמנו כ"אויבים" לעד, כמומחש על ידי יחסי צרפת ואנגליה ויחסי צרפת וגרמניה. אולם ראיה ארוכת-טווח היסטורית היא נחמה פורתה בלבד, שכן יחסי שנאה ושרשרת מלחמות יכולים להמשך דורות, עד ששינויים בנסיבות-יסוד וגם התעיפות מאלימות לאחר השמדה הדדית רבה מביאים

להשלמה. כלית ברירה ישראל חייבת להיות מסוגלת לעמוד במצבי מלחמה וגם יחסי שנאה מהצד השני שימשכו זמן רב. אך אין להשלים עם מצבי שנאה וגם סימני אבק-ברבאריזציה אצלנו שהן מבחינה מוסרית וקיומית גם יחד נוגדת את כל ערכי הציונות ושאיפותיה וגם מסכנות סיכויי שלום, שלא לדבר על התוצאות החמורות האפשרויות לתרבותה של ישראל גופה ולמאפיניה החברתיים והפוליטיים. לכן דרוש לפעול בנימצות לצמצום שנאה הדדית, כאשר ראשית כל אנו צריכים להתמודד עם שנאה נגד ערבים ועם אבק-ברבאריזציה אצלנו.

יז/122. ישראל חסרה מדיניות שיטת העוסקת בצד חשוב זה של הסכסוך הערבי-ישראלי, אם כי לא חסרים כוונות טובות וגם מאמצים. לכן לדעתי בראיה של מימד הגיון-הציונות של רדיפת שלום והשתלבות במזרח התיכון וכן בראיה מקיפה של בנין חברה ערכית בישראל, דרושה מדיניות פעילה ונמרצת לצמצום יחסי שנאה בין יהודים לערבים. זאת, במידת הצורך והאפשר, גם ללא קשר לשינוי המצבים הראליים. נדמה לי וניתן וגם צריך להגיע בענין זה להסכמה לאומית רחבה שכן גם הדוגלים ביציאה ישראלית מיהודה ושומרון וגם הדוגלים ביתר התבססות שם יכולים לסכים על ההכרח ביחסי שכנות טובים עם ערבים כבני אדם ועם מדינות ערב ביחידות פוליטית. קבוצות קיצוניות ומוכות עיוורן שאינן מבינות זאת מהוות סכנה לציונות על כל תפיסותיה ויש לרסנן.

יז/123. מסקנתי היא שחובה עליך אישית לפעול נגד שנאה בין העמים. דימויים מסוג "עמלק" פסולים לחלוטין ויש למנוע כל הורדת צלם אנוש מהיריב גם אם הוא עושה מעשי זוועה. דרוש להחדיר למודעות הציבור שאין הערבים בחזקת אויב מבטן ומלידה, גם אם נגזר עלינו להלחם בהם ביד קשה. בודאי

ו"פרוגרומים" מכל הסוגים בערבים הינם בחזקת מעשה מתועב ומזיק שיש למנוע אותו בחוזק יד ותוך הטלת עונשים חמורים על מבצעיהם, יוזמיהם ומעודדיהם. דרוש גם חריש עמוק בספרי הלימוד למניעה של הצגת "ערבים" בצורה של אב-טיפוס שלילי, תוך שנזכור את אשר עשו ליהודים במשך אלפי שנות הגולה ואת החובה המוסרית, בנוסף לצורך הראלפוליטי, להמנע מלעשות את הרע אותו עשו לנו. המשימה היא קשה שכן כאמור דרוש בעת ובעונה אחת לראות את הערבים הנלחמים בנו בכני אדם כמונו ויחד עם זאת להיות מוכנים להרוג וליהרג. אולם המאמץ לגשר על צורך מלא-ניגודים זה חיוני לנו מבחינת מהותינו אנו ועתידנו הראלי גם יחד. לכן נכלל הוא לדעתי בהגיון-הציונות, כיסוד חיוני של רדיפת שלום והשתלבות במזרח התיכון.

יז/124. ידוע לך ודאי על פעולות מסוג תה"ל (תיאום חינוך לדמוקרטיה דו-קיום ונגד גזענות), תכניות חינוכיות למיניהן לדו-קיום וכד'. אלה ראיות לתמיכתך, אך אסור להן לשמש לך אליבי לאי-עשיה נוספת, מה עוד ואין בפעולות כאלה כדי להשפיע הרבה על המצב, בנבדל מהחשיבותן המוסרית כשלעצמן ולעושיהם. היחסים בין העמים מחייבים מדיניות-מאקרו ומעורבות אישית מצד קברניטי העם. דרושה הכשרת לבבות לאומית צה על מנהיגים כמוך למלא תפקיד מרכזי כמחנכי האומה. לו היו בנמצא בישראל מנהיגים רוחניים של ממש אזי הם יכולו לעשות חלק מהמלאכה. בהעדרם, אין לי ברירה אלא ולהמריצך לראות במאבק נגד שנאה יהודית-ערבית משימה אישית חשובה מאד, בעלת השלכות לכלל דמותה של מדינת ישראל ולעתידה. לכך יש להוסיף שצמצום שנאה וסילוק חשש לברבאריזציה צריכים לשמש גם שיקולים בהחלטות שלך על עתידם של המצבים הראליים, כגון

המצב ביהודה ושומרון, העומדים ביסוד של מגמות כאלה -- ועוד אחזור לכך
בפרק כ"ג.

(8) . משמעות כלל-אנושית

יז/125. לעומת רדיפת שלום ושילוב במזרח התיכון המשלבים צידוק ערכי
עם ראלפוליטיקה, הסוגיה האם על הציונות לראות כאחד מעיקריה משמעות
כלל-אנושית או שהיא מרוכזת רובה ככולה בעם היהודי ועתידו הוא ענין ערכי
והשקפתי בעיקרו שאין לו בעתיד הנראה לעין השלכות מעשית רבות. כן, תלויה
הסוגיה של משמעות כלל-אנושית של הציונות בהתפתחויות כלל-אנושיות השרויות
באי-ודאות; בדינאמיקה עתידית בעם היהודי עצמו, כגון בתחומי הדת, שאין
לשערה מראש; ועוד בגורמים רוחניים ותרבותיים רבים שאינם נושא הולם ואפשרי
להתערבות תכליתית. יחד עם זאת, סוגית המשמעות הכלל-אנושית של הציונות ושל
מדינת ישראל היא חשובה מאד לראיתנו את עצמינו ולתחושתנו פנימה ובכך היא
משפיעה על כלל הרווייתנו. היא גם חשובה עבור הרצון להמשיך ולהשתייך לעם
היהודי ולתרום להמשכת קיומו, כנדונות לעיל.

יז/126. בודאי וצידוקה של הציונות אינו מותנה במילוי משימה
כלל-אנושית. יחד עם זאת, התרכזותנו בבעיות עצמנו ותחושתנו, המוצדקת היטב
היסטורית, שאין אנו חייבים מוסרית דבר לעמים אחרים ואילו הם חטאו רבות
נגד העם היהודי - לא צריכות להקהות את חושינו נגד העובדה הבסיסית שאנו

חלק של המין האנושי. בראיה כלל-אנושית, הרעיון "מציון תצא תורה" הינו בעל משמעות מיוחדת במצב העולם הנוכחי, בו בני אדם וחברות עוברים תמורה מהירה שאת אחריתה אין לראות מראש. נוכח המבוכה הרוחנית השוררת בעולם, העומדת להתגבר לפי הערכת המצב בפרק ד', הולכים וגוברים הביקור והצורך במסר חדש המעלה שוב את חזון הנביאים של צדק ואחווה בצורה מתואמת לנסיבות חדשות. גם ברמה יומרנית פחות, בני אדם בכל ארצותיהם מחפשים צורות חיים חברתיים חדשים וכבר הוכחנו בכך יכולת-תרומה לא מעטה עם הדוגמא של קיבוצים ותנועות נוער, גם עם לאחרונה חלה שחיקה בשניהם. יתר-על-כן, לדעתי התכשורת לשליחות הכלל-אנושית של העם היהודי מתעלמת מהמסורת "שלנו ועלולה במשך הזמן גם להשמיט את הקרקע תחת משמעותה של הציונות כתנועת תחיה-מחדש של העם היהודי במולדתו בעיני האידאליסטים שבעמנו. לכן המלצתי לכלול בהגיון-הציונות גם מימד של משמעות כלל-אנושית (או לחליפין לכלול אותו ביסודותיו ההגותיים של הגיון-הציונות כנידונים בפרק הקודם).

יז/127. במצבו הנוכחי של מדינת ישראל והציונות בודאי ואין אפשרות לותר על צרכי קיום ופיתוח למען ערכים כלל-אנושיים. למשל, מבחינת ערכי העם היהודי וערכי הציונות אין מקום לשמחה על היותינו אחד ממוכרי הנשק החשובים בעולם ואין לשוש להצלחות למכור עמצאי לחימה לשליטים שונים ומשונים שלחלקם מובטח מקום בגהינום. לאור המלצתי לדגול בתפיסה של "ציונות קשוחה", כמוסבר בתת-פרק הבא, תבין שאינני מערער על הצורך למכור נשק לפי שיקולי כדאיות ישראליים; אבל זה הכרח של אין ברירה ולא חלון לישראל. אולם, דוקא בגלל הכרח בלתי-נמנע זה חשוב שנכלול בחזון שלנו ובצפיותינו מעצמנו גם תרומה לאנושיות בכללותה.

כמעט-משיחית ביכולתה להצליח "אף על פי כן ולמרות הכל". יחד עם זאת, זקוקה תנועה כהציונות הרוצה להשפיע על המציאות העיקשת גם למידה גדושה של ריאליזם ופרגמטיות. יתר-על-כן, המתח בין הגזמה בראית הכוח העצמי וראית החושלה העצמית גם יחד מבוסס על מצבה הראלי של ישראל, המשלב חוזק רב וחולשה רבה בתמהיל משונה ומשתנה -- תופעה הבאה לביטוי סמנטי בתיבה של לוי אשכול "שמשון דאר נאבכדיקרא" ואליה אתיחס במושג של "מיני-מעצמה" בחלק הרביעי. מישניות זו גם פועלת ברמה של הפסיכולוגיה הציבורית הישראלית עם מטולטלת בין תחושות איפוריה ו"כל יכול" מחד לתחושת חרדה ופחד קיומי מאידך.

יז/130. למרות סכנות ההגזמה ל"משיחיות" ול"שפיות-יתר", מבחינה היסטורית הצליחה עיקרה של הציונות להפליא לשלב בצורה מעולה אידאליזם וחזון וללכת בשביל זהב ביניהם שהביא להצלחה הירואית. אולם הצלחה בעבר לחוד והצלחה בעתיד לחוד. שכן, דוקא ההצלחה במימוש הבלתי-אפשרי עלולה להקנות תחושה מעין-מאגית שגם בעתיד כל שאיפה ניתנת למימוש וכך להביא לאובדן חוש המציאות החיוני. לעומת זאת, גם נשקפת סכנה שעם הקמתה של המדינה יתגברו צרות היום-יום והמיגבלות החומריות האמיתיות על היסוד של חזון-מעשי ואמונה עצמית ויגרמו ל"שפיות-יתר" הנמנעת מאתגרים תובעניים. שתיים אלה הן סכנות חמורות שכן ישראל והציונות ממשיכות להזקק לחזון-מעשי ולאמונה ביכולתנו להתגבר על קשיים, יחד עם חוש נכון המבחין בין הקשה מאד לבין הבלתי-אפשרי באמת. מכאן הצורך ב"שביל זהב" בין "משיחיות" מחד ל"שפיות-יתר" מאידך, דהיינו ברמה של הגיון-הציונות כמצפן למדיניות דרוש למקד את המאמץ הציוני והישראלי בתחום של המאקסימום הבר-ביצוע תוך מאמץ

עילאי. רמת שאיפות וצפיות נמוכה מזאת מצמצמת ללא צידוק את הישגי הציונות ואילו רמת שאיפות וצפיות גבוהה מזאת גורמת לפעולה לא-תכליתית וגם נוגדת-תכליתיות המצמצמת גם היא ללא צידוק את הישגי הציונות הלכה למעשה.

יז/131. אין בנמצא סרגל מודדים המתחם במדויק את הגבול בין שביל הזהב בין נטית-יתר ל"משיחיות"-ל"שפיות-יתר" מאידך. במינוח יותר מדויק שכבר עמדתי עליו, מדובר בעצם על תחומים בעלי הסתברות שונה של שיעורים שונים של בציעות או אי-בציעות; דהיינו עצם הקביעה של תחום המאקסימום הנחשב לבר-ביצוע הינו בחזקת "הימור". לכן, אם לחרוג לרגע לראיה יותר מתקדמת, עצם ההכרעה האם להעדיף ראיה ומדיניות הבורחים בסיכון של כשלון ממשי על מנת לזכות גם בסיכוי של הצלחה גדולה, או האם להעדיף ראיה ומדיניות שיש בהם פחות סיכון אך גם פחות סיכוי -- הוא ענין לשיפוט ערכי שלך ושל עמיתך הפוליטיקאים הבכירים וכן, בצורה אחרת ומטושטשת יותר לאזרח ביום הבחירות. במלים אחרות, אפשר לדגול במדיניות ציונית וישראלית שהיא יותר "נועזת", דהיינו נוטלת סיכונים של ממש כדי לנסות ולהגיע להישגים גדולים יותר; או אפשר לדגול במדיניות שהיא יותר "זהירה" ונמנעת מסיכונים, אך בכך גם מותרת על סיכויי הישגים גדולים הכרוכים ברוב המקרים גם בנטילת סיכון. לכן, דרוש לנסח מחדש בצורה נכונה יותר את תחום שביל הזהב בין "משיחיות" ל"שפיות-יתר" ככולל את המקסימום הבר-ביצוע תוך מאמץ עילאי ונטילה של סיכון מודע.

יז/132. כאמור, הבחירה בין סוגי הימורים שונים היא ענין לשיפוט ערכי ואין צידוק מקצועי להתיחס לנטיה זו או אחרת כיותר "רציונאלית", כפי שאין

כלל מוסרי הקובע שאסור לקחת סיכונים למען סיכויים במדה והדבר נעשה בצורה מודעת ושקולה, אלא כשמדובר על סיכון עצם הקיום העצמי שלדעת רוב הוגי הדעות הינה בחזקת "הרפתקנות פרועה". הדבר גם כרוך בראיה "אופטימית" לעומת "פסימית" של המציאות. במינוח זה, שביל הזהב המוצע חופף בעיקרו את התחום שאפשר לכנותו "אופטימיות זהירה", כאשר גבול המותר נע בין "אופטימיות רבה תוך ראית הסכנות" מחד ל"פסימיות שאין בה שיתוק המאמץ והתקווה" מאידך. ואילו "אופטימיות המתקרבת לאמונה בניסגם, החסרה בסיס במציאות והמתעלמת באפשרויות כשלון ותוצאותיהן" וכן "פסימיות שאינה רואה מוצא והדביקה בקיים כמקסימום האפשרי" זהות תוכנית לתיבות "משיחיות" ו"שפיות-יתר" בצורותיהן הקיצוניות.

יז/133. חשוב להכיר בהשלכות הנוודעות ליחסך לסיכונים לעומת סיכויים כמשפיע על תיחומו של שביל הזהב. שכן, אם תומך אתה בנטילת סיכונים גדולים יותר למען סיכויי הצלחה גדולים יותר, תזיז את תחום שביל הזהב בכיוון אחד; ואילו אם אינך רוצה ליטול סיכונים שניתן להמנע מהם, גם אם הדבר כרוך בויתור על סיכויים, תזיז את תחום שביל הזהב בכיוון השני. אולם, תהיה "העדפת ההגרלה" שלך אשר תהיה, הצורך בשביל זהב בין "משיחיות" ל"שפיות-יתר" במקומו עומד. ערנות לצורך בשביל זהב זה כמימד של הגיון-הציונות, החוצה את שאר מימדיה וחל עליהם, עשויה לעזור ולמנוע קיצוניות פסולה לכאן או לכו.

יז/134. שתי דוגמאות תעזורנה להבהיר הבהרה נוספת את המימד החשוב הזה של הגיון-הציונות. נקח לדוגמא ראשונה את הצעתי לפרויקט לאומי לעליה

של מליון-וחצי יהודים. הוא ספק חזון-מעשי ספק נוטה לחזוניות-יתר וכרוך בו סיכון של אי-מימוש מלא. אולם, בפרויקט זה טעות בזיהוי הגבול הדק בין חזון-מעשי לחזון-יתר והו ההעדפה של מדיניות שיש בה סיכון של כשלון חלקי אינו גורמות נזק -- שכן ממילא יש צורך בפרויקט לאומי למשיכת עליה גדולה ככל האפשר וגם הצלחה חלקית היא הישג עצום; ואילו אי-הצלחה חלקית איננה סיכון משמעותי שכן באם הפרויקט מצובע בתבונה אין לו עלות, בתנאי ואיננו מבסס שום מדיניות אחרת על ההנחה כאילו ודאי שאכן יבואו מליון וחצי יהודים תוך התקופה המתוכננת. כלומר, להתאמץ ולהביא מליון וחצי יהודים לישראל תוך עשרים עד עשרים וחמש שנה הוא חזון-מעשי שגם אם נצליח רק בחלקו יש בו משום תרומה עצומה לקידום הציונות ומדינת ישראל. לעומת זאת, ביסוס המדיניות ביהודה ושומרון על ההנחה שלבטח, או לפחות בהסתברות גבוהה מאד, תבוא באמת לישראל עליה גדולה מאד בעתיד הקרוב -- זו טעות חמורה בכיוון ל"משיחיות"; ואילו ביסוס המדיניות ביהודה ושומרון על ההנחה שלבטח, או בהסתברות גבוהה, לא תהיה עליה של ממש לישראל בעשרים וחמש השנה הבאות -- זו טעות חמורה בכיוון ל"שפיות-יתר".

יז/135. יוצא איפה שאפשר בהקשרים ראליים מסויימים להבחין בין הנחות ותכניות שהן בתחום שביל הזהב לבין הנחות ותכניות הלוקות בנטיות-יתר ל"משיחיות" או ל"שפיות-יתר", גם אם הדבר תלוי בהעדפות הגרלה שונות. כן, ניתן לפעמים לבנות מדיניות שהיא טובה. הן בהנחות אופטימיות יותר והן בהנחות פסימיות יותר ושבה השאיפה להישגים גדולים אינה כרוכים בסיכון של ממש. מדיניות כזו, כמומחשת בפרויקט לאומי לעליה של מליון וחצי, היא כמובן עדיפה מכל הבחירות ולכן דרוש לעשות מאמץ מירבי לפיתוח של חלופות כאלה.

אולם, לעתים קרובות אין אפשרות להגיע לחלופת-מדיניות כזו, אלא הכרחי לבסס החלטה או על תפיסה אופטימית יותר או על תפיסה פסימית יותר של תחום האפשרי, על חילוקי הדעות שכל הכרעה כזו תעורר -- במיוחד אם הסיכון ולא הסיכוי יתממש הלכה למעשה.

יז/136. המחשה בולטת למצב בו סיכונים וסיכויים הולכים יחד היא הדוגמא השניה בה אני בוחר להבהרת בעיתיות הזיהוי של תחום המאקסימום הבר-ביצוע תוך מאמץ עילאי ותוך נטילת סיכון והרי היא מלחמת שלום הגליל. מבלי להכנס לכל הבעיות של מלחמה זו והדרך בה נוהלה על ידי הממשלה, מבחינת עקרון "שביל הזהב" בו עניננו כאן עומדת השאלה האם הרעיון של כפית משטר שונה ושלום עם ישראל על לבנון לקה ב"משיחיות-יתר" בהנחת גבולות הבר-ביצוע החורגות בצורה ברורה מהאפשרי; או שמא היתה כאן בחירה באפשרות בעלת סיכונים של כשלון וסיכויי הצלחה גם יחד, בתהמיל הסתברויות ואי-ודאות זה או אחר? עקרונית ומבלי לקבוע מסקנה על המצב לאמיתו, שכן הדבר אינו אפשרי לדעתי ללא גישה לתיקי המלחמה ולהערכות המצב הקנדיעניות שקדמו למלחמה, עצם העובדה שמלחמת של"ג לא הישיגה את מטרתיה העיקריות עוד איננה מוכיחה כשלעצמה שהחלטה טעתה ב"משיחיות-יתר" -- שכן יכול להיות שהיה כאן הימור המובסס על נטילת סיכונים למען סיכויים; והימורים כאלה אינם פסולים עקרונית על ידי הגיון-הציונות כולל המימד של שביל זהב בין "משיחיות" ל"שפיות-יתר", בתנאי והם נחברים במודע ולאחר שיקול נכון ושהחלטה מתקבלת על ידי הגורמים המוסכמים לכך.

יז/137. לבירור העקרון של שביל זהב בין "משיחיות" ל"שפיות-יתר" דרוש להוסיף ולהביא בחשבון את מסגרת המשאבים בה מדובר, הקובעת במדה רבה את תחום הבר-ביצוע. בנוסף למצאי משאבים מוחשיים למיניהם העומדים לרשות נושא זה או אחר, נקבע תחום הבר-ביצוע במדה ממשית מאד - על-ידי הנכונות למאמץ לאומי ומהערכות למעשים ציוניים. הדבר גם בא לכיטוי בעצם ההגדרה המוצעת לשביל הזהב כהמאקסימום הבר-ביצוע תוך "מאמץ עילאי", כאשר המאמץ העילאי הבא בחשבון נקבע בחלקו על ידי גורמים פסיכולוגיים-תרבותיים ופוליטיים-מנהיגותיים. כן, גם האפשרות לגייס ולרכז משאבים חומריים תלויה לא מעט בכושר הארגוני והמינהלי. כלומר, גורמים מגוונים כגון האוירה הציבורית, טיב המנהיגות הלאומית, היכולת למשול, ארגון העם היהודי ועוד הערכיות לרוב יכולים להזיז את גבול האפשרי בכיוון הרחבה או הצמקה. זוהי נקודה חשובה ביותר לצרכי פריצות-דרך, שכן העמדת משאבים מכל הסוגים לצורכי מאמץ לאומי על-ידי הערכות מתאימה הוא תנאי מוקדם להן. לכן, הרחבת תחום שביל הזהב של האפשרי תוך מאמץ על-ידי הערכות המאפשרת גיוס והקצאה של משאבים לאומיים ויהודיים לצרכי מימוש הציונות וקידום מדינת ישראל היא משימה מרכזית עבורך ועבור מדינת ישראל בכללותה.

יז/138. כהמחשה ראשונה, תרשה לי לחזור לפרויקט הלבאי. מסקנתי בעת בדיקת הנושא עבור הממשלה היתה שבתנאים הנתונים בו "חלופות צה"ל" עומדות מול המשך פרויקט הלבאי אין ברירה, למרות הנזק והכאב וגם הסיכונים הכרוכים בכך, אלא לתת זכות קדימה לעמדתה של מערכת הבטחון. אולם, בהערכות כלכלית-חברתית ציונית של ממש, בה האומה מגוייסת לקידום פרויקטים ציוניים-לאומיים ופריצות-דרך, יתכן וניתן היה להמשיך גם את פרויקט הלבאי

וגם את חלופות צה"ל. זאת, גם נוכח תחזיות כלכליות לא אופטימיות ואפשרויות צמצום בסיוע של ארצות הברית. אלא שהערכות לאומיות נכונה לא עמדה על הפרק כחלופה ראלית ב-1987.

יז/139. המחשה שניה חשובה מאד לתלותו של תחום הבר-ביצוע תוך מאמץ עילאי בהערכות או העדר ההערכות לאומיות מחזירה אותי לנושא העליה. השאלה מה היא "יכולת הקליטה" של הארץ יכולה להיבחן בראיה סטטית או דינאמית. בראיה סטטית, מספר העולים שניתן לקלוט בעזרת המשאבים הזמינים הוא קטן ובואם של עולים רבים עלול לגרום למצב כלכלי חמור. לעומת זאת, בראיה דינאמית משמשת העליה מאיץ לפעילות כלכלית ולצמיחה משקית, למשל על-ידי רה-אנרגיזציה, כנידון בפרק ט"ו. אין לדעתי ספק ביכולתה של ישראל לקלוט עליה בקנה מדה גדול; אך דרושה לכך הערכות חברתית וממשלתית שונה מאד מהמצויה.

יז/140. המחשה שלישית ומעיקה לסוגיית תחום הבר-ביצוע נוגעת בדיני נפשות והיא הנכונות הלאומית למחיר דמים למען קידום הציונות והגשמתה. בודאי והציונות באה לשרת את החיים ויש להקפיד ולהזהר מתפיסות מטאפיסיות ופסיכופאטולוגיות המקנות ולו ברמז בלבד משמעות חיובית לעצם ה"קורבן". לכן, מעדיף אני להוסיף למשפט "טוב למות בעד ארצנו" את הסיפא "אם הדבר חיובי, אז עדיף לחיות אותה, בה ולמענה תוך חדות יצירה". עם זאת, אסור להתעלם מכך שמידת הנכונות הלאומית והאישית לתשלום גם בחיינו למען קידום הציונות משפיעה על גבולות הבר-ביצוע. אכן, בגלל נסיבות המזרח התיכון מהווה נכונות ישראלית ויהודית לנפגעים תנאי לעצם המשך קיומו ולקידומו של המפעל הציוני. על כך ארחיב את הדיבור בתת-פרק הבא, בו אציג את הראיה של

"הציונות התובענית", כסיכום לכלל הגיון-הציונות. אך חשוב בהקשר הנוכחי להכיר בחשיבות של נכונות לנפגעים כגורם הקובע בחלקה את תחום הבר-ביצוע לציונות ולמדינת ישראל -- על משימתך הנובעת מכך לשמור על נכונות זו בישראל וגם לחזקה. שכן, אין כנכונות תשלום הדמים כדי להמחיש עד כמה גבול הבר-ביצוע תלוי בנכונות למאמץ עילאי ואפשרויות שינויי ויחד עם זאת את הסכנות החמורות של "משיחיות" מחד ו"שפיות-יתר" מאידך.

(10). הגשמה אישית

יז/141. אחד העקרונות החשובים ביותר שליוו את הציונות בראשית התפתחותה היא ההגשמה העצמית. משמעותו של עקרון זה בהבליטו את הפרט ובהדגישו את מהותה של הציונות כאידאולוגיה המדברת לכל יהודי ובהציעו גשר בין ערכים יחידניים של התפתחות הפרט ומיצוי אישיותו לבין הציונות כאידאולוגיה קולקטיבית. הגשמת הציונות איננה משימה של העם היהודי ושל מדינת ישראל כגופים ערטילאים בלבד, אלא היא בעיקרה משימה לכל יהודי ויהודי. אכן, האפשרויות לרה-ציוניזציה של מדינת ישראל וציוניזציה של העם היהודי צמודות בשילוב בין מיצוי שאיפותיו של הפרט ומתן משמעות לחייו מחד לבין קידום הציונות כיעד קולקטיבי של העם היהודי מאידך הצפון בעקרון ההגשמה העצמית. הציונות כתוכן חיים של הפרט שהוא עולם ומלואו ושיחידניותו אינה נפגמת על ידי התמזגותו מרצונו במפעל הציוני בדרך של הגשמה אישית מתוך בחירה ורצון חופשי - בכך אחד מגדולותיה של הציונות. תפיסה זו

מבדילה בין הציונות למהפכות רבות אחרות המתיחסות אל הפרט ככלי לצורך השגת יעדים של יצור-על מסוג "המדינה", "המפלגה" ו"המעמד". הציונות דורשת קורבנות ומאמצים והיא תובענות מאד; אך קורבנות ומאמצים אלה ניתנים לפי החלטתו של הפרט הדבק בציונות והמפנים אותה כחלק מרכזי מאישיותו.

יז/142. ערך ההגשמה העצמית דורש חיזוק ותיגבור כיסוד לכל הגיון-הציונות, מה עוד אם להביא בחשבון את האופי התובעני הנמשך של הציונות לעומת איגואיזם יחידני הדוניסטי בעיקרו כמגמה בארצות רבות, שיש בו כדי לערער את בסיסו האנושי והרוחני של המפעל הציוני. לכן, דרוש לחזור ולהדגיש את עקרון ההגשמה העצמית כמימד מרכזי של הגיון-הציונות החוצה את כל האחרים וחיוני למימושם. לא די לקבוע "מצוות הציוני", כפי שנעשה למשל בעקרונות "הרצליה", בהן עליה היא סוף הסולם של מעשים ציוניים ובישראל גופה מילוי חובות האזרח ופעולות בתוקף החוק ממצים את ההגשמה האישית. גם אין די בדביקות בהרגלי העבר לפיהן "הגשמה ציונית" באה לביטוייה המלא והעליון ב"התישבות" ובתקופות מסוימות גם בהתנדבות למשימות בסחרן ועליה ב'. דרושה תפיסה חדשה של "הגשמה אישית" בכל תחומי החיים בצורה המאפשרת "התנהגות ציונית" אישית בכל מקצוע ועיסוק, בצורה המבחינה בין עיסוק "נורמאלי" באותו עיסוק לבין הוספת תוכן ציוני ייחודי. זאת, יחד עם פרויקטים ציוניים לאומיים וכלל-יהודיים המשמשים הזדמנות וקריאה להשתתפות אישית בצורה מעשית וסמלית כאחת. כן, דרושים אתגרי-הגשמה תובעניים במיוחד למתנדבים בעם ולאידאליסטים בנוער מסוג התישבות בעבר, אך בתחומים ובצורות מגוונים ההולמים צרכים ותנאים נוכחיים ועתידיים.

יז/143. העמדת עקרון ההגשמה העצמית במקום הראוי לה בהגיון-הציונות ובמעשה הציוני והישראלי מותנית בשלושה תנאים: ראשית, הגשמה עצמית צריכה לחזור ולשמש נורמה מרכזית בחיי הציבור המחייבת את המנהיגות והקובעת במדה רבה מעמד חברתי; שנית, דרוש להעמיד אתגרים והזדמנויות מוחשיים להגשמה עצמית, על-ידי פרויקטים ציוניים לאומיים וכלל-יהודיים, שיש בהם הזדמנות השתתפות רחבה וכן על ידי "מצוות ציוני מגשים" של ממש שימשו מורה דרך לחיים ציוניים בישראל גופה; שלישית ובראש וראשונה דרוש אומץ להאבק נגד מגמות נוכחיות הנוגדות את הגיון הציונות בכלל ואת עקרון ההגשמה העצמית בפרט, מסוג העמדת חומרנות אגוצנטרית במרכז השאיפה האישית וההערכתה הציבורית. ירידת קרנה של ההתישבות לכל סוגיה, על סיבותיה שבהתישבות עצמה ושבחברה הישראלית, אינה אלא אחד הסימנים המעידים למגמות של פיחות ערכי הציונות והגשמה ציונית אישית כערך אישי ולאומי. פעולה מירבית לעמידה בשלושה תנאים אלה היא תנאי לרוב פריצות-הדרך המוצעות בתזכיר זה והיא כשלעצמה פריצת-דרך עיקרית וחיונית.

יז/144. כאן חושש אני שתאשים אותי בהעדר עקביות בכך שחורג אנוכי משביל הזהב בין "משיחיות" ל"שפיות-יתר" ושמפליג אני לשאיפות אידאליסטיות שאין להן אחיזה במציאות. כדי לעמוד נגד האשמה זו וכדי שלא תתייאש מראש ממשימה העלולה להראות כקשה מדי אוסיף ואבהיר שהגשמה עצמית של ממש היא תמיד הנחלה של אליטה, בין שתקרא "חלוצים", "אוונגרד", "מיסדר" וכדומה. אין אני מצפה להגשמה עצמית מכלל תושבי ישראל כפי שאינני מצפה לעליה של מרבית היהודים ממארצות הברית וגם לא מברית המועצות. גם בימי השיא של החלוציות ביישוב היו המגשימים למעשה אחוז קטן של כלל האוכלוסיה היהודית.

אבל כדי שיימצא אותו שאור שבעיטה אשר בלעדין אין אפשרות להמשיך את המהפכה הציונית ועל-מנת שיקבל את התמיכה והמשאבים הדרושים לפעולותיו וכדי שילכו אחריו אחרים ורבים -- הכרחי לחזור ולמלא את רעיון ההגשמה העצמית בתוכו חדש ולהפכו למהות חיים לקבוצות נבחרות בציבור, כולל בין הפוליטיקאים הבכירים.

יז/145. עליך כראש ממשלה מוטלת החובה להיות לדוגמא זמופת בהגשמה אישית של הציונות ועליך בתוקף לדרוש זאת מעמיתך הפוליטיקאים, בחייהם הציבוריים כבחייהם הפרטיים. קודמך בתפקיד ראש הממשלה הצטיינו אישית בהקדשת כל חייהם להגשמה ציונית ואני בטוח שגם אתה עושה כן. אך הם לא עשו מספיק כדי לדרוש זאת משאר השרים ומהסגל הפוליטי בכללותו, כולל הצעירים שהם העתודה הפוליטית לעתיד -- שהושחתו יותר מאשר דורבנו להגשמה אישית. כן לא פעלו קודמך לתפקיד לגיבוש מחדש של אליטה מגשימה וחלוצית-מודרנית בישראל. אלה משימות חיוניות שאתה חייב ליטול על עצמך למרות קשייהם; ועל כך עוד אדון בפרק י"ט.

(ג). תורת הציונות התובענית: ראייה כוללת וסדר קדימה

יז/146. עקרון ההגשמה העצמית מבליט את אחד המאפיינים המשותף לכל הגיון-הציונות והיכול לכנס את כולו כמסכת משולבת תחת הכותרת "תורת הציונות התובענית". שכן, הדרישה להגשמה עצמית מבליטה את התביעות שהציונות

מעמידה. ללא נכונות לעמוד בתובענות רבה על רמת הפרט והכלל גם יחד -- ירודים סיכויי המשך הגשמתה של הציונות. תובענות הציונות ניתנת לפירוק לשולשה מישורים עיקריים: ראשית, הגשמת הציונות מחייבת מאמץ וקורבן אישי, במובן הפשוט והגשמי של המילים. שנית, הגשמת הציונות מחייבת מתן עדיפות להגיון-הציונות על יעדים וערכים אחרים. יקרים וחשובים גם הם במישור החברתי, בנוסף לקורבן האישי. שלישית, תובענות הציונות היא המשכית ותעמוד בעינה זמן רב, לפחות לעוד שני דורות ואולי גם יותר.

יז/147. הקורבן העילאי האישי הדרוש להגשמתה של הציונות הם החיים עצמם כפי שכבר הוזכר. אמנם מבחינה סטטיסטית מספר הנופלים במערכות ישראל נופל מהתשלום של מדינות אחרות רבות עבור תקומתן וחרותן. במלחמת העצמאות נפל כאחוז אחד של האוכלוסיה היהודית ואילו מאז המצב השתפר בשיעור גודל ומספר הנופלים במלחמת יום הכיפורים הגיע לכאחד מאלף מהאוכלוסיה היהודית. אלא שזה חשבון צר מדי שכן מבחינה היסטורית נכללת השואה בתשלום אותה גבתה ההיסטוריה תמורת הקמתה של מדינת ישראל -- ובכך מגיעים מספר הנופלים בעם היהודי מאז נאמר 1940 לאחד האחוזים הגדולים בהיסטוריה של עם איזה שהוא שהמשיך והתקיים. לכך יש להגסיף שאין ודאות שהקורבן בדם תם. נכונות לקורבנות נוספים לשם שמירה על עצמאותה של ישראל וקידום הציונות היא לכן חלק של הציונות ותנאי לה.

יז/148. כפי שכבר רמזתי, חשוב מאד להמשמר שמירה קפדנית מכל אבן-נטיה של תפיסת הנופלים כמעין "קורבן עולה" ומתיסמונות פסיכופטולוגיות הכרוכות ב"עקידת יצחק". "בדם ואש ... יהודה תקום" היא סימא פטולה במידה

והיא מעובדת להציג אידאל, להבדיל מכורך קיום והצורך בנכונות לקורבן במידת ההכרח (ומניח אני שלכך כוונתו המקורית של השיר). בסיס הציונות היא במצוות קדושת החיים כנקבעת במסורת ובדת היהודית, יחד עם נכונות לנופלים במדה ואין ברירה אחרת ואבידות בנפש מוצדקות לאור ערכים עדיפים, מסוג "קידוש השם" במסורת היהודית ומסוג קיום המדינה למען החיים של רבים בעתיד בציונות. לכן, מבחינת ערכי הציונות והיהדות דרוש לסייג את ראיתה התובענית של הציונות ואת הדרישה לנכונות למתן החיים עצמם במדה וזה הכרחי וללוותם בחובה למאמץ עילאי לצמצום העלות בנפש הכרוכה בהגשמת הציונות. בכך הנמקה נוספת לחשיבות רדיפת השלום כמימד של הגיון-הציונות, על השלכותיה למדיניות מעשית ולחיפוש פריצות-דרך, כנידון בפרק כ"ג:

יז/149. משמעות הערך של שמירה על חיי אנוש יחד עם הנכונות לנופלים כמצפן-מדיניות ישראל ניתן להמחשה גם במישור של תורת המלחמה. ברמה האסטרטגית עומד הפראדוקס המענין שככל וישראל נראית יותר מוכנה לקורבנות במלחמות -- כן קטנה ההסתברות של התקפה עליה, הודות להרתעה. ברמה הטכנו-טקטית, חובה על ישראל לפתח אמצעי-לחימה ותורת לחימה שיש בהם מאמץ מירבי, במסגרת צרכי ההכרעה ומיגבלות במשאבים, לשמור על חיי הלוחם ולשפר את שיעורי השחיקה במלחמה. טנק המרכבה כפי שהומצע ועוצב על-ידי האלוף אברהם טל ("טליק") ובעצם נכפה על ידו על צה"ל ועל מערכת הבטחון, על ההגנה המירבית שהוא נותן ללוחם יחד עם הכושר הקרבי המעולה שלו, ממחיש אפשרויות לשמירת חיי אדם גם ברמה של מחקר ופיתוח וייצור בטחוני. אך כל זאת, כאמור, בכפוף להכרח בנכונות לנופלים כקורח קיום ישראלי וכתנאי להמשך הגשמת הציונית.

150/ז. אלא שאין המדובר בקורבן דרמאטי בשעת מבחן של מלחמה בלבד ובעיקר. לאמיתו של דבר, תובענותה של הציונות קשה סוביקטיבית וגם פוליטית-חברתית שבעתיים, למרות שערכית ומוסרית מדובר על דברים של מה בכך בהשוואה לחיי בני אדם, כשדרושים מאמץ בחיי היום-יום, בויתור על נוחיות, בהגבלת טובות הנאה חומרניות, ביחס נאות לעולה חדש וכד'. אכן, אחד היעדים של ה-ציוניזציה של ישראל כנידונה בפרק י"ט, בנוסף למשמעותה הערכית והמוסרית בפני עצמה, היא לאפשר את המאמץ היום-יומי האפור שהוא החיוני לקידום הציונות. על המנהיגות להראות דוגמא אישית בכך ויחד עם זאת לא לפחד מלקרא "אחרו!". דוגמאות למאמץ היום-יומי הדרוש, שלא ברמה של סיכון חיים וגוף, כוללות:

* ריסון עליה ברמת החיים החומרית ומאמץ לתפוקת עבודה רבה יותר, כדי להעמיד את המשאבים החיוניים להגשמת הציונות וקידום מדינת ישראל.

* ויתור על רצון אישי וגם על ערכים שסוביקטיבית דבקים בהם מאד לטובת ערכי יסוד ציוניים מסוג אחדות העם וחיים יחדיו של בעלי דעות שונות, כגון שילוב חיים בין דתיים ולא-דתיים תוך נכונות לויתור הדדי.

* העמדת צרכי הכלל מעל לאינטרס קבוצתי ואישי, למשל בתחומי יחסי העבודה, השביתות הפראיות והסחטנות במאבק המקצועי.

151/7. במלים אחרות, דרוש להתגבר על המצב הקיים בו כל טיעון ציוני מתקבל בחוגים רחבים בלעג ובכוז, אלא כשנוח להם להציג את תביעותיהם האנכיות תחת מטריה של טיעון "ציוני" משלהם. אולם, כדי להתקדם ולו צעד קטן אחר צעד קטן בכיוון הדרוש על המדינה ומנהיגיה להראות מופת ביכולת ונכונות לפעול לפי סדר עדיפויות נכון מבחינה ציונית ולאומית. למשל:

* החלפת אלפי מחבלים תמורת ישראלים בודדים אמנם מפגינה את דביקותינו בערך החיים אך לא במקום ובצורה הנכונים.

* מבחינת ההעדפה בין ערכים שונים, יש להעמיד במפורש את הגשמת הציונות מעל ליחידנות חומרית. דוגמא בולטת היא ביטול מעמד הפליטים של יוצאי ברית המועצות והטסתם הישירה ארצה, גם אם כבשר ודם רובם מעדיפים את סיר הבשר של ארצות הברית.

* מבחינת סדר הקדימה הלאומי, דרוש שלא להגדיל ואולי להקטין את תקציבי הצריכה הציבורית גם אם הם מוקדשים למטרות יקרות כעזרה לקשישים, חולים ומוכי גורל. עדיפות לבנין העתיד על אף ההכרעות הטראגיות הכרוכות בכך חיונית לשם הגשמת הציונות ומוצדקת מוסרית על ידי הגיון-הציונות.

* צמצום זכות השביתה היא המחשה נוספת להכרח לותר על החשוב למען החשוב יותר, כאשר הגיון-הציונות משמש חוט השדרה המוסרי לאכיפת

איסור שביתות פראיות נגד המעמידים אינטרס אישי צר מול צרכי
הגשמת הציונות.

יז/152. אין צורך להפליג לנושאים כבדים כאלה כדי לתרגם את תובענות
הציונות ללשון מעשה. שתי דוגמאות מחיי היום-יום שלד כמקבל החלטות בכיר
ימחישו את אשר אני מבקש לאמר לך ולכל עם ישראל. בעבודותי בממשל הישראלי
נתקל אני בתדירות, גם בדרגים הבכירים ביותר, בתופעה שהיא יפה בראיה
מיידית אך חמורה בראיה ציונית וערכית אמיתית. מדובר בפלזני או אלמוני
המחזיק בתפקיד חשוב או שהובטח לו כזה. כולם מסכימים שהמועמד (כאו לשון
זכר במקומה, כי כמעט ואין שוקלים כלל נשים למינויים בכירים בחוגי הממשל
בארץ) אינו מתאים למשרה ושיש מועמדים טובים ממנו. אך לעתים מזומנות נשמע
הטיעון שהוצאתו של האיש מתפקידו או אי-העלאתו לתפקיד בכיר יותר "יפגע
בו". לכן, מחליטים להשאיר את האיש בתפקיד וגם להעלותו במשרה למרות
אי-התאמתו המוסכמת והבולטת לעין ולהמתין עד שיצא לגימלה כדי למנות מתאים
לתפקיד תחתו.

יז/153. כאמור, יש בהתנהגות זו לכאורה משום התחשבות בצרכי הפרט ומה
שנקרא "לב יהודי". אך לאמיתו של דבר המעשה הוא בחזקת חוסר אחריות לאומית
וציונית ומשום אכזריות לכלל, כלומר לפרטים רבים אם כי אלמוניים. יתר על
כן, הדבר נעשה לעתים מזומנות לא בסיבת דאגה אמיתית לגורל האדם בו מדובר,
אלא בגלל אי-נחת מהצורך להסביר לאיש שמכירים אותו אישית למה דרוש להזיזו
או לאכזב את צפיותו. כל חוש אמיתי של אחריות ציבורית מחייב התנהגות אחרת
הנותנת עדיפות לטובת הכלל על שיקול פרטני, מה עוד ולא מדובר על דיני

נפשות. על אחת כמה וכמה ותורת הציונות התובענית מחייבת בתוקף העדפת קידום הציונות על אי-פגיעה באיש זה או אחר. אכן, בראיה ציונית מוצדק לאמר "הכושי עשה את שלו", שכן ברגע וממלא תפקיד אינו מתפקד עוד כדרוש, מן הראוי שיפנה את מקומו מרצונו או יפונה ממנו -- תוך פיצוי נאות ויחס של כבוד, אך בהחלטיות. אך למעשה נוהגים אחרת לגמרי, כפי שעניך רואות כל שבוע, כאשר גם רבים מוקדמין בתפקיד חטאו בנקודה זו, על המופת השלילי שהם נותנו ועל הפגיעה בזכותם המוסרית וביכולתם הציבורית לתבוע מאמץ מאחרים.

יז/154. מורכב יותר אך בכל זאת חשוב לעניננו היא הנטיה לפשרות-יתר על חשבון פתרון נכון של בעיות העונה על צרכי הגיון-הציונות. פשרות הן בחלקן חיוניות כדי להשיג שיתוף פעולה, שבלעדיה אין קיום לחברה ולמדינה ואין אפשרות לפעולה משותפת. אולם נסיוני גדוש דוגמאות בהן שאיפת-יתר להסכמה מסכות נוחיות ורצון ל"שקט תעשיתי" באה על חשבון החלטות נכונות. זה הדין בראיה היסטורית ברמה פוליטית-ציבורית כמומחש בספרו של יוסי ביילין, מחירו של איחוד (1985). בודאי ושמירה על "הסכמה היא חיונית", אך הנטיה להעדפת-יתר של הסכמה על חשבון החלטות נכונות נוגדת את צרכי הציונות.

יז/155. רמה נוספת וחשובה ביותר של תובענות הציונות היא מימד הזמן. כפי שיוצא בבירור מהערכת המצב בחלק הראשון של התזכיר מחד ומהיקף משימות הציונות כמוצגות בחלק זה של התזכיר מאידך, הרי הגשמת הציונות הוא ענין ארוך במושגי זמנם של בני אדם. כלומר, יכולת עמידה ארוכת טווח בתובענות הציונות וכן מתן קדימה לשיקולים ארוכי-טווח על לחצים מידיים הם מעיקרן של הגיון-הציונות. במינוח המטפור של ארבעים שנות המדבר, אנו זקוקים

לשנים-שלושה דורות מדבר לפחות. הוספת מימד הזמן מעמיד בעיות קשות שכן ספק זה ברור עד כמה ישראל מצטיינת ביכולת עמידה ארוכת טווח בציונות התובענית, בה הדרישות שהוצגו בפסקאות הקודמות תעמודנה מולינו, עם עליות וירידות, בעתיד הנוחה לעין. היכולת של כל פרט לצאת ממעגל המאמץ על ידי ירידה מן הארץ ואי-עליה אליה מוסיף ומחמיר את הבעיה.

יז/156. אכן, קיים הבדל תהומי בין מצב בו נדרש מאמץ לאומי לתקופה מוגבלת, כגון מלחמה או משבר כלכלי, לבין מצב בו המאמץ דרוש במשך דורות, עם מחזוריות בין תקופות יותר נוחות לתקופות קשות מאד. לכן, הערכות העם והמדינה למאמץ במשך דורות כדרוש הגשמת הציונות היא בין המשימות הקשות ביותר והחשובות ביותר בפניהם עומדים אתה וכלל מנהיגי האומה. מצד אחד, דרוש שלא להטיל על העם מעמסה שאין הציבור יכול לעמוד בה; דהיינו יש להגביל את המעמסה, לווסת אותה, לחלק אותה בצורה המתקבלת כצודקת וגם להשאיר נטל רב לדורות הבאים. מצד שני, דרוש לחזק את יכולת הציבור והעם לעמוד במצבים תובענים לזמן ארוך, כל ידי הפנמת דביקות בערכי הציונות, על ידי מתן סיפוקים חילופיים מסוג איכות חיים ערכית, על ידי הפיכת מצוקה לאתגר ומשמעות חיים ועוד כהנה וכהנה. חלק מפריצות-הדרך המוצעות בחלק הרביעי מכוונות לענות בין השאר על צרכים אלה.

יז/157. אם הגיון-הציונות עדיף על שיקולים וערכים אחרים בתוך מדינת ישראל והעם היהודי הרי על אחד כמה וכמה והוא קודם למערכות ערכיות אחרות, אלא אם כן הן נכללות בו. למשל, מבחינה ערכית קודמת עבורינו זכותנו לארץ האבות על זכות הפלשתינאים לארץ בו הם יושבים זה דורות רבים. אין פירוש

הדבר חוסר הכרה בזכותם הם מבחינתם וגם לפי ערכים של הגדרה עצמית שאף הציונות הסתמכה עליהם; אלא שבמקום בו קיים ניגוד בין הגיון-הציונות לערכים אחרים -- קודם עבורינו הגיון-הציונות, על ערכי המנסר הכלל-אנושיים הכלולים בו. בסיסו של הגיון-הציונות במוסר היהודי ושאיפותיו הערכיות מונעות ראייה סגורה וציוניותצנטרית (כלומר, השמה את הציונות במרכז ודוחקת כל דבר אחר לשוליים) של העולם. לכן בהגיון-הציונות אין היעדים מקדישים את כל האמצעים. הדבר מומחש למשל בערך "טוהר הנשק". דוגמא על מישור אחר הוא המאבק באנטישמיות כחלק ממשיות הציונות ומדינת ישראל, אם כי בראיה ציונית צרה יש באנטישמיות כדי לעזור על ידי דחיפה של יהודים לעליה. זכויות אנוש ואדם במובן הרחב של המושג והדמוקרטיה ממחישים ערכים כלליים אחרים שהם חלק מהגיון-הציונות ומשמשים מצפן-מדיניות לישראל.

יז/158. יחד עם זאת, מבחינת סדר הקדימה קודמת ערכית הגשמת הציונות, על הערכים הטמונים בה ובמסורת היהודית. לכן, בנוסף לתיבה "תורת ציונות תובענית" מציע אני גם את התיבות "תורת ציונות נחושה" ואף "תורת ציונות קשיחה" כמושגים המבטאים את תוקף הגיון-הציונות כמצפן-מדיניות עליון נורמטיבית למדינת ישראל. הוא ישמש לי ככזה בגיבוש המלצות למדיניות-רבתי ולפריצות-דרך בחלק הבא של התזכיר. תהיה בכך גם הזדמנות להלביש גידים ובשר על הדיון המופשט לעתים בחלק זה של התזכיר ולהמחיש את משמעותו היישומה של הגיון-הציונות להחלטותיה ופעולותיה של מדינת ישראל. תוך כדי דיון בתחומי מדיניות מתוחמים נוכל גם להוסיף ולעמוד על השאלה הקשה של סדרי קדימה בין המימדים השונים הנכללים בהגיון-הציונות, הדורשים ביָרוּר והכרעה בהקשר הראלי של סוגיות מוגדרות.

יז/160. אסיים חלק זה של התזכיר בהערה על עצם היומרה שבו. ניסוח
מחדש של עיקרי הציונות הינו משימה קשה היכולה להתבצע רק על ידי תהליך
מתמשך בו משתתפים הוגי דעות וגם אנשי מעשי רבים ומגוונים בהשקפותיהם,
רקעם האישי וכישוריהם. בין שהצלחתי יותר או פחות בנסיוני לגבש
הגיון-ציונות העונה על הצרכים המוגבלים של תזכיר זה, אין הוא מתימר לבא
במקום התהליך הדרוש. מודע אני לכך שהגות היא בסופו של דבר ענין לבודדים
המתלבטים ומתיסרים לבד ובו לקבוצות הצומחות מעצמן. בכל זאת נדמה לי שיש
גם מקום לתהליך מאורגן לבירור מחדש של התפיסה הציונית, אך שונה במהותו
מתהליכי "קיסריה" ו"הרצליה" עם כל חשיבותם. דרוש לנתק את התהליך המוצע
מכל מחויבות מוסדית ומסגרת הסכמית ויש לשתף בו גוון רחב ושונה של אנשים
בעלי יכולת הגות חדשנית. לכן, ממליץ אני לך ליזום "תהליך ירושלים" לדיון
הגותי בעיקרי הציונות, כתהליך חשיבה חופשית ללא צורך במסקנות מוסכמות
וודאי שלא לשם החלטה רשמית בגוף כל שהוא -- אלא להתססה של ההגות הציונית
וחדושה היצירתית.